

Tartalomjegyzék

Tanulmányok

<i>Filep Gyula–Nagy Éva Mária:</i> Kutatói életpálya – perspektívák, lehetőségek.....	3
<i>Kostyík Éva:</i> Korrupció ma, Magyarországon.....	10
<i>Baráthi Ottó:</i> Tények, tendenciák, tapasztalatok, tanulságok II. Nógrád megye rendszerváltás utáni gazdasági, társadalmi folyamatainak főbb jellemzői	22
<i>Alabán Péter:</i> Farkaslyuki remények az ezredforduló után	
Válságjelek és kiútkeresés egy Ózd környéki bányásztelepülésen	29

Kitekintés

<i>Békési Júlia Boglárka:</i> A modern román közigazgatás dilemmái: önkormányzás, regionalizáció, decentralizáció	43
<i>Horváth Ádám Viktor:</i> Szlovákiai összefogás a magyar pártok között.....	49

Interjú

<i>Leveleki Magdolna:</i> „... az új fejezet témája a vízgazdálkodás, és a klímaváltozás” Beszélgetés Szauer Rózsával a Nők a Balatonért Egyesület elnökével	54
<i>Albert József:</i> „A természet törvényeit kell elsősorban figyelembe venni” Beszélgetés Papp Sándor egyetemi tanárral	63

Vita

<i>Agg Zoltán:</i> Újabb reform ötletek.....	68
--	----

Műhely

<i>Koltai Zoltán</i> A lakóhely potenciális megváltoztatásának okai és annak területi jellegzetességei	81
---	----

Recenzió

<i>Felber Orsolya:</i> Identitás és stratégia	88
<i>Kabai Gergely:</i> Város és vidék – helyi gazdaság és fejlődés	94

Lapzárta

Nagyarányú Fidesz győzelem	98
----------------------------------	----

Címlapunkon Mátyás király szülőháza, Kolozsvár (fotó: prof Szilágyi)

A folyóiratban megjelent tudományos közleményeket szerkesztőségünk tudományos fokokozattal rendelkező szerkesztői és szerkesztőbizottsági tagjai lektorálják.

E számunk szerzői: Agg Zoltán PhD, adjunktus, Pannon Egyetem, Veszprém, Alabán Péter, középiskolai tanár, Ózd, Albert József CSc, főiskolai tanár, Hittudományi főiskola, Veszprém, Baráthi Ottó, dr. univ, közgazdász, szakíró, Salgótarján, Békési Júlia, politológus hallgató, Pannon Egyetem, Veszprém, Filep Gyula PhD, főiskolai tanár, Filepné Nagy Éva PhD, Nyíregyháza, Gáspár Anikó, nemzetközi kapcsolatok szakértő, Veszprém, Horváth Ádám Viktor, politológus hallgató, Pannon Egyetem, Veszprém, Kabai Gergely, néprajzkutató, HÉTFA, Pannon Elemző Iroda, Keszthely, Koltai Zoltán PhD, egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem, Kostyik Éva, nemzetközi kapcsolatok szakértő, Balatonfüred, Leveleki Magdolna PhD, egyetemi docens, Pannon Egyetem, Veszprém, Zongor Gábor dr. univ, jogász, a TÖÖSZ főtítkára, Budapest-Veszprém.

Tanulmányok

Kutatói életpálya – perspektívák, lehetőségek

A kutatás és az innováció ösztönzése az Európai Unió fejlődési stratégiájának fókuszpontjában helyezkedik el. Egész Európa és benne Magyarország versenyképességének kulcsa a tudomány és a technológia fejlődésében, valamint annak hasznosulásában rejlik. A működőképes és költséghatékony oktatás és kutatás egyik legfontosabb feltétele a megfelelő oktatói-kutatói életpálya-moddell. Éppen ezért nem mindegy, mennyire találják meg a helyüket pályájukon a fiatal kutatók, mennyire sikeresek és milyen kilátásokkal indulnak.

„Az Európai Unióban használt terminológia szerint 2–9 évvel a PhD fokozat elnyerése után számít valaki fiatal kutatónak. E réteg létszáma Magyarországon 5-6 ezer, az Unióban akár több százezer fő is lehet” (Fábri 2009). Az új fokozatosok döntő hányada a 31–33 éves korosztályba tartozik. Magyarországon a fogalmat szélesebb értelemben használjuk: fiatal kutatónak tekintjük a doktoranduszokat, azokat a fiatalokat, akik életpályájukat a kutatásnak szeretnék szentelni, tehát e körbe beletartoznak a klaszszikus értelemben még kutatójelöltek is. Hazánkban átlagosan 5-7 év szükséges a PhD fokozat megszerzéséhez, ami egyben azt is jelenti, hogy a PhD ösztöndíj ideje (3 hónap) csak a legritkább esetben elég a fokozatszerzéshez való eljutáshoz. A leggyakoribb hátráltató tényezők: a publikációk elfogadásának /

megjelenésének nehézkessége, illetve a felmérések, esetleg kísérletek időigénye. A doktori fokozat megszerzését jelenleg főként belső tényezők motiválják, ezek közül a legerősebb a tudományos ambíciók hatása.

Magyarország Kormánya a „Befektetés a Jövőbe” címet viselő Nemzeti Kutatás-fejlesztési és Innovációs Stratégiájában olyan fejlesztési irányokat határozott meg, amelyek egyértelmű célja a hazai innovációs tevékenység erősítése, így elsősorban a hazai vállalkozások kutatás-fejlesztési és innovációs tevékenységére alapoz.

A felsőoktatás és az akadémiai intézetek szerepe a hazai kutatás-fejlesztési tevékenységekben meghatározó jelentőségű. Számos területen a kutatási kapacitások jelentős része a felsőoktatási intézményekhez, illetve az MTA kutatóhálózatához kapcsolódik.

A **tudásháromszög-elv** szerint ugyanakkor az innovációnak alapfeltétele az oktatás és a kutatás is. A versenyszektorban működő vállalkozások által fejlesztett termékek minősége és piaci értéke a hozzáadott szellemi értéken alapul, amely hozzáadott érték – Magyarországon különösen – jelentős részben az akadémia szféra (felsőoktatási intézmények, akadémiai kutatóhálózat, egyes minisztériumi és non-profit kutatóhelyek) kutatási teljesítményétől és kutatói utánpótlást biztosító képességétől függ.

Magyarország – abszolút értékben nagyjából változatlan – tudományos összteljesítménye 2003-tól kezdve 2010-ig a világ növekvő tudományos teljesítményében a közép-európai régió belül is egyre kisebb hányadot jelentett, és ez a negatív trend csak az utóbbi években látszik visszafordulni.¹ A publikációs teljesítmény esetében fontos jellegzetesség, hogy a legrangosabb folyóiratokban Magyarország versenyelőnye megvan, de a kisebb citációs területeken, kevésbé rangos folyóiratok esetén már jelentős a mennyiségi lemaradás.

A szakértők szerint a probléma gyökere nem csak a kutatói létszám visszaesésében keresendő – a 2003 és 2010 közötti visszaesés a kutatói létszám növekedése mellett történt –, az a felsőoktatási utánpótlás akadozására, a fiatal kutatók elvándorlásának vagy pályamódosítására vezethető vissza, ugyanakkor szintén gátló tényezőnek számít a kutatóhelyek szétaprózottsága, egyes kutatóhelyek tudományos teljesítményben kimutatható gyengesége.

Az akadémiai kutatóhálózat – azóta redukált – már-már áttekinthetetlen bonyolultsága és a felsőoktatási intézmények esetében az intézményen belül is nem kellően koncentrált, nem eléggé együttműködő profilok jelenléte szintén akadályai a versenyképesség fokozásának. Probléma a gazdaság és kutatás / oktatás együttműködésének alacsony szintje, ami megjelenik egyrészt a megrendelések hiányában, de tetten érhető a gazdaság – kutatási / felsőoktatási intézmények közti szakember-cirkuláció hiátusában is.

A 2014-2020-as időszak kihívása, hogy a lineáris együttműködések mellett a kutatás – innováció – oktatás egységesebb keretekbe kerüljön, egyfajta „tudásháromszöget” alkotva. Ebben az intézmények létező és erősíthető kutatási (és képzési) kapacitásaira szükséges építeni, elismerve az alapkutatás sajátos jellegzetességeit. Ugyanakkor a lehetséges innovációs potenciált erősíteni szükséges, és elő kell mozdítani az egyetemek körül kialakítható spin off² és start up³ ökoszisztémát. Ugyancsak erősítendő a különböző szakterületek közötti együttműködés az intézmények közti rivalizálás helyett, az interdiszciplinaritás – multidiszciplinaritás. Több fórumon is megfogalmazásra került, hogy a tudomány képviselői nem jelennek meg a különböző döntéshozatali mechanizmusokban, ami – különösen a fejlesztési, fejlesztéspolitikai döntések esetén – az egyes térségek gazdasági-társadalmi felzárkóztatásában meghatározó jelentőségű lehetne.

Mindezek alapján nem meglepő, hogy a hazai tudományos szféra, bár kitűnő adottságokkal rendelkezik, stagnált az elmúlt időszakban, ami azért is probléma, mert a kutatási szektor egészében a felsőoktatási intézmények és az akadémiai kutatóhálózat adják a kutatási kapacitások többségét, egyes tudományterületeken pedig gyakorlatilag az egészét.

A kutatói életpálya megítélése, segítése

A kutatók munkaerő-piaci jellemzőiről a „Doktoráltak a munkaerőpiacon” c. kutatás már közel tíz éve részletes

ismeretekkel szolgált. (Fábrí 2009) Az MTA Kutatásszervezési Intézetében folyó kutatást az NKTH Jedlik Ányos programja támogatta 2007–2009 között; e kutatás keretében a doktori képzés és a kutatói életpálya jellemző vonásai kerültek bemutatásra. Az akadémiai és más területeken dolgozó biológusokról készültek elemzések két online felmérés, mintegy harminc interjú és két fókuszcsoportos beszélgetés alapján. Az empirikus kutatás a pályaválasztásra, a kutatóvá válás motivációira, a doktori képzéssel kapcsolatos véleményekre, a kutatói életpályán való boldogulásra, valamint a fiatalok terveire fókuszált.

Az elemzések szintetizált eredményeként a következő életpálya-modellek (életutak, életpálya-típusok) rajzolódtak ki:

- az akadémiai és a nem-akadémiai pálya;
- a tudományos elit csoportja (a hazai egyetemen/kutatóintézetben rövid távú szerződésekkel, posztdoktori ösztöndíjakkal foglalkoztatott, sokféle bizonytalansággal szembesülők);
- a külföldön próbálkozó kutatók csoportja;
- a különböző szakterületeken dolgozók csoportja (az egészségügyben, az *államigazgatásban*),
- a forprofit és a nonprofit szektorban dolgozók csoportja, és az ún. public-private kötődésűek (akik mindkét szektorban otthonosan mozognak) csoportja.

Egyetértés látszik abban, hogy a magyar tudomány megtartó ereje azon múlik, hogy a fiatal kutatók itthon is képe-

sek-e nemzetközi szintű teljesítményre a PhD-fokozat elnyerését követő öt-nyolc évben. Ehhez meghatározó, hogy a szükséges tárgyi feltételek, az alkotást, a kreativitást segítő, biztosító munkahelyi légkör kialakítható-e.

Magyarországon 2006 és 2011 között 7097 PhD-fokozatot ítéltek oda. Összesen 3100-an szereztek doktori fokozatot a bölcsészet- és a társadalomtudományok terén. Jelentős számban érdemelték ki ezt a fokozatot az elméleti orvostudomány és az agrártudomány képviselői is, ugyanakkor a kémia, a biológia, a fizika, a matematika és a műszaki tudományok területén kevesebb kutató szerzett PhD-fokozatot. A PhD-címek túlnyomó részét öt egyetem ítélte oda: az ELTE (26%), a Debreceni Egyetem (14%), a Pécsi Tudományegyetem (10%), a Semmelweis Egyetem (8%), valamint a Szegedi Tudományegyetem (7%).⁴

A fiatal kutatókat több ösztöndíj is támogatja:

A 2013-ban már 16-ik alkalommal meghirdetett **Bolyai-ösztöndíj** 45 év alatti, PhD-fokozatú kutatóknak legfeljebb három évre ítéltető oda. A Bolyai-ösztöndíjra az elmúlt tizenöt év alatt 7927 pályázatot nyújtottak be, és 2836-an kaptak támogatást.

Az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok (**OTKA**) az elmúlt hat esztendőben évente 50-70 posztdoktori ösztöndíjat ítéltek oda. Ugyanakkor tavaly száznál több kutató nyert posztdoktori ösztöndíjat annak köszönhetően, hogy mintegy negyven százalékkal emelkedett az OTKA költségvetése.

Új pályázati forma a magyar és külföldi kutatók számára meghirdetett **MTA Posztdoktori Program 2013**, amely az egyik legfontosabb kutatói pályaszakasz, a tudományos fokozat megszerzése utáni időszak eredményességét támogatja. A program az akadémiai kutatóhálózatban foglalkoztatott frissdiplomások és a Lendület-pályázók közötti korosztályt célozza meg. A nyertesek a Magyar Tudományos Akadémia kutatóközpontjaiban, kutatóintézeteiben, valamint a magyarországi egyetemeken működő támogatott akadémiai és Lendület-kutatócsoportokban 24 hónapon át dolgozhatnak. A tervek szerint 50 posztdoktori állás létesül, a havi támogatás összege bruttó 300 ezer forint lesz.

Az ösztöndíjat olyan kutatók nyerhetik el, akik 2010-ben vagy azt követően szereztek tudományos fokozatot, és még nem töltötték be a 35. életévüket.

Nemzeti Kiválóság Program (Magyar Zoltán Ösztöndíj Program): A Társadalmi Megújulás Operatív Program részeként megvalósuló Nemzeti Kiválóság Program (NKP) célja a kimagasló oktatási, kutatási tevékenység ösztönzése a nemzetgazdasági, valamint az európai gazdasági térség szempontjából jelentős eredmények elérése céljából. A Program minden tudományterületre, de elsősorban a műszaki és a természettudományok, a matematika és az élettudományok területére kíván anyagi erőforrásokat összpontosítani, elősegítve ezzel az Innovatív Unió kezdeményezésében megfogalmazott tagállami feladat érvényre juttatását. A Magyar Zoltán Posztdoktori Ösztöndíj

célja a fiatal, tehetséges oktató-kutatók, művészek anyagi és szakmai támogatása, a kiemelkedő kutatási, fejlesztési teljesítmény ösztönzése és elismerése, valamint a tudományos utánpótlás képzésének és biztosításának elősegítése. Várhatóan 45 ösztöndíjra pályázó részesülhet támogatásban, az ösztöndíj összege 12 hónapon át havi 350 000 Ft.

A magyarországi kutatás-fejlesztés főleg az állami kutatóintézetek és a felsőoktatási intézmények jórészt alapkutatási teljesítményeit és azok gazdasági versenyképességet megalapozó jelentőségét helyezi előtérbe. A felsőoktatás és az akadémiai intézetek szerepe a hazai kutatás-fejlesztési tevékenységekben meghatározó jelentőségű. Számos területen a kutatási kapacitások jelentős része a felsőoktatási intézményekhez, illetve az MTA kutatóhálózatához kapcsolódik.

Jelenleg a hazai kutatók bére mintegy a negyedét teszi ki a nyugat-európai kollégáik fizetésének. Az oktatói-kutatói bértábla szerint a pályakezdő egyetemi, főiskolai kutatók bruttó 175 ezer forintos havi bért kapnak. Az egyetemi/főiskolai oktatói és a kutatói bérezés, tekintettel a közszférában 2008 óta érvényesülő bérbefagyasztásra, egyáltalán nem versenyképes. Ennek következtében egyes területeken nagy a versenyszféra elszívó hatása, a versenyszférában és férfiként egyébként lényegesen jobbak a kutatók kilátásai: az üzleti szférában dolgozók mintegy 24 százalékkal, míg a férfiak átlagosan 34 százalékkal magasabb bért tudhatnak a magukénak. A fiatal PhD fokozatot szerzettek körében jellemző a külföldre vándorlás. Ezzel egyenértékű

probléma, hogy a bérezés a közalkalmazotti bértábla alapján elsősorban nem teljesítményhez, hanem az adott munkahelyen/munkakörben töltött időhöz kötött, azaz a kutatói életpálya kezdetén levők esetében rövid- és középtávon kevésbé perspektivikus a kutatói életpálya.

A kutatói életpálya kezdő szakaszában (predoktor, frissen végzett doktor esetében) a legkisebb az anyagi ösztönzés és a legnagyobb a pályamódosítás vagy elvándorlás kockázata.

A magyar tudományos utánpótlás egyik közismert problémája az agyelszívás, a fiatal kutatók külföldre távozása. Ennek okai között a jobb kutatási feltételek, a nagyobb anyagi lehetőségek, de a sokkal jobban szervezett kutatói közösségek is szerepelnek.

Ugyanakkor a helyzet elsősorban nem a kutatók hazai kutatóhelyen megtartását, hanem a külföldi tapasztalatot szerzett magyar kutatók visszatérésének elősegítését és a magyarországi kutatásokba bekapcsolódni vágyó, tudó külföldi kutatók (oktatók) alkalmazásának előmozdítását indokolná.

Az oktatói és kutatói mobilitás elősegítése mind a kutatási tapasztalatok és az innovatív ötletek áramlását, mind az intézményi kiválóságot növeli, utóbbi esetében releváns szempont az oktatói-kutatói mobilitás a nemzetközi felsőoktatási rangsorokban, valamint a nemzetközi pályázatokban való részvétel.

A tudományos fokozatok, címek, egyetemi kinevezések rendszere világsszerre a tudományos, oktatói és tudományszervezői teljesítmény intézményi megítélésén alapszik. A ma Magyaror-

szágon adható tudományos fokozatok, címek, egyetemi kinevezések rendszere kétségtelenül bonyolultabb a világátlagnál.

Kutatói pálya – pályaaorientáció

„A kutatói életpálya nem vonzó, mivel nem eléggé tervezhető, es megbízható ahhoz, hogy egy jó képességű egyetemi hallgató minden fenntartás nélkül ezt a pályát válassza. Nem eléggé tervezhető, mivel a szükséges anyagi források – amelyek közvetve vagy közvetlenül, de általában pályázatok útján kerülnek finanszírozásra – a kutatási terület aktuális támogatottságának függvényei. És nem eléggé megbízható, mert a tudományos kutatás kockázatos. Ezek miatt a kutató a kutatási tevékenység mellett általában egyéb munkát is végez. Ezek a problémák nem csak Magyarországon vannak jelen, ám egy jó kutatói infrastruktúrával rendelkező országban kevésbé lennének döntő tényezők.” (Köllő 2008)

Amennyiben vállalatnál elhelyezkedve szeretnénk kutatással foglalkozni, akkor fel kell készülnünk, hogy az jellegében teljesen más. Vállalatnál dolgozva valószínűleg nem olyan éles a határ a kutatói és a közvetlenül nyereségorientált tevékenység között, és ez egyfajta biztosíték arra, hogy ha az igen kockázatos kutatói életpálya mégsem bizonyul megfelelőnek, akkor zökkenőmentesen válthassunk. Ugyanakkor a vállalati kutatás-fejlesztésben a hangsúly erősen eltolódik a versenyképességet támogató, ún. „frontier-research” felé, az alapkutatásokat inkább az állami szféra gondo-

zására bízzák. Emellett nehezebb megtalálni a megfelelő kutatói állást, mert az ilyen munkát igénylő cégeknek nincs közös szervezete, amely ezt közvetítené, sőt általában azt sem lehet előre eldönteni, hogy az adott cég vagy az adott állás kutatói tevékenységet kínál-e.

A kutatói életpálya lehetőségei Európában és Magyarországon elég jónak mondhatóak és az előnyei növekvő tendenciát mutatnak. Társadalmi hasznosságát tekintve kimagasló elismerést nyújtó pálya, és bár jövedelmezősége általában elmarad az üzleti tevékenységtől, ez nem jelentős mértékű, és csak az átlagot tekintve igaz. Kizárólag kutatási tevékenységre alapozni a megélhetésünket azonban kockázatos, különös tekintettel arra, hogy a tudomány szerepe a társadalomban változóban van.

„Ugyanakkor nem szabad szem elől téveszteni, hogy a kutatási tevékenység olyan, mint a versenysport, csak éppen izmaink helyett a szellemi kapacitásunkkal szállunk versenybe, és igen ritka hogy valaki élete végéig aktívan részt tudjon venni ezen a területen. Ezek miatt én úgy gondolom, hogy érdemes a kutatási tevékenység mellett biztosítani a nem-kutatói (de szakmabeli) munkavégzés lehetőségét is annak, aki kutatói pályára készül.” (Köllő 2008)

A pályaaorientáció növekvő jelentősége

Az Európai Tanács és a tagállamok kormányainak a Tanács keretében ülésező képviselői 2008. november 21-én

állásfoglalást alakítottak ki a pályaaorientációnak az egész életen át tartó tanulás stratégiáiba való fokozottabb integrálásáról (2008/C 319/02). Az állásfoglalás szerint a pályaaorientáció jelentőségét és szükségességét megalapozza a növekvő globalizáció, az aktív életkor meghosszabbodása, a mobilitási lehetőségek növekedése. Az egyéni életútra egyre inkább jellemző a többszöri átmenet: pl. a közoktatásból a szakképzésbe, a felsőoktatásba vagy a foglalkoztatásba, a foglalkoztatásból a munkanélküliségbe, adott szakterületről másik szakterületre, vagy éppen a munkaerőpiac elhagyása felé.

A pályaaorientáció meghatározó szerepet játszik azokban a fontos döntésekben, amelyeket az egyéneknek életük során meg kell hozniuk, s hozzájárulhat az egyének nagyobb felelősségvállalásához saját pályafutásuk biztonságosabb alakításában a jelenlegi munkaerőpiac keretein belül. Mindemellett a munkaerőpiacot a tartós munkanélküliség és egyes ágazatokban a munkaerő-toborzási nehézségek közötti egyensúlyhiány jellemzi, míg a pályaaorientáció olyan eszközt jelent, amellyel jobban ki lehet elégíteni a munkaerőpiac igényeit. A pályaaorientáció jelentőségét tovább növeli, hogy a társadalmi befogadás és az esélyegyenlőség továbbra is jelentős kihívás az oktatási, képzési és foglalkoztatási politika számára.

Mindezek alapján Európai Unió ajánlás a pályaaorientáció szerepének megerősítése az egész életen át tartó tanulásra vonatkozó nemzeti stratégiákban is. A nemzeti viszonyokkal és jogszabá-

lyokkal összhangban és az állampolgárok egész életén át tartó pályája során az átmenetek megkönnyítését az alábbi alapelvek alkalmazása javasolt:

- az életpályamenedzsmen-t-készségek egész életén át tartó elsajátításának ösztönzése;
- a pályaaorientációs szolgáltatások elérhetőségének megkönnyítése valamennyi polgár számára;
- a pályaaorientációs szolgáltatások minőségbiztosításának megteremtése;
- a különböző nemzeti, regionális és helyi szereplők közötti koordináció és együttműködés ösztönzése.

Pályaaorientációs szolgáltatásoknak tekinthetők mindazon szolgáltatások, melyeknek célja segíteni az embereknek, bármely életkorban és életük bármely szakaszában az oktatással, képzéssel és foglalkozással kapcsolatos választások meghozatalában és pályájuk alakításában.

Az életpályaa-tanácsadásra vonatkozó szükségletek és igények a nemzetközi tapasztalatok szerint folyamatosan növekednek, kielégítésük intézményrendszere az igénybe vehet szolgáltatások körével együtt részben kiépült, részben napjainkban is fejlődik.

Összefoglalásként megállapítható, hogy a (fiatal) kutatók életpályaa-kilatásainak jobbítása jelentős tényező a hazai kutatás-fejlesztési innovációs potenciál fejlesztése szempontjából; ez a potenciál meghatározó a területfejlesztésben is, hiszen a társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott területeken különösen fontos nemcsak a tudományos eredmények hasznosítása, hanem az ún. tudásháromszög megfelelő működése, az érintettek közötti hatékony együttműködés.

FILEP GYULA
– **NAGY ÉVA MÁRIA**

Irodalomjegyzék

- Borbély-Pecze T. (2010): Életút támogató pályaaorientáció - A pályaa tanácsadás szerepének, tartalmának, művelői körének kiszélesedése és pedagógiai fejlesztésének lehetőségei. ELTE Neveléstudományi Doktori Iskola Pedagógiai és Pszichológiai Kar
- Fábi Gy. (2009): Fiatal kutatók. Doktori képzés és életpályaa-modell. Felsőoktatási Műhely 2009. 1. sz. pp. 15-16. http://www.felvi.hu/pub_bin/download/FeMu/2009_01/oldal15_16_fiatalkutatok.pdf Letöltve: 2013. 09. 10.
- Filep Gy. – Filep O. – Kovács Zs. – Nagy É. – Szombati I. (2013): Életpályaa-tanácsadáshoz köthető hatásvizsgálatok, valamint oktatási és munkaügyi intézmények együttműködésének nemzetközi jó gyakorlata. In: TÁMOP-2.2.2-12/1-2012-0001 „A pályaaorientáció rendszerének tartalmi és módszertani fejlesztése (2012-15)” kiemelt projekt Kiszámítható életpályaa-modell kell a fiatal kutatóknak. Innoteka, 2013. április 26. http://www.innoteka.hu/hir/kiszamithato_eletpalyaa%C2%AD%C2%ADmodell_kell_a_fiatalkutatoknak.332.html Letöltve: 2013. 09. 30.
- Köllő H. (2008): Kutatói életpályaa kilátásai Európában, Magyarországon http://www.bolyai.elte.hu/download/eloadas/szakmai/innov/200720081/esszek/KH_Kutatoi_eletpalyaa_kilatasai_Europaban_es_Mo-on.pdf Letöltve: 2013. 09. 15.

Jegyzetek

1. Magyarország részesedése a világ publikációs összterméséből 2011-ben nem csökkent tovább, sőt 2012-ben némi növekedés mutatkozott.
2. A spin-off cégek olyan innovatív kisvállalkozások, amelyeket egy egyetem vagy költségvetési kutatóhely alkalmazottai alapítanak saját kutatási eredményeik piacosítása érdekében.
3. Főleg K+F orientált induló vállalkozások.
4. http://innoteka.hu/hir/kiszamithato_eletpalyaa%C2%AD%C2%ADmodell_kell_a_fiatalkutatoknak.332.html

Korrupció ma, Magyarországon

A téma vitathatatlanul aktuális, ám korántsem újkeletű, a legutóbbi kutatások alapján minimum 3000 éves múltra vezethető vissza.¹ Különböző megjelenési formái (megvesztegetés, csúszópénz, megkenés, törvénytelen juttatás, ajándékozás, baksis, lefizetés stb.) a történelem szinte minden időszakában és kultúrájában előfordultak. Folyamatosan jelen volt és jelen van a gazdaság, a politika, a közigazgatás, valamint a bűnüldözés és igazságszolgáltatás területén.²

Platón „Az Államférfi” c. művében a politikai hatalomgyakorlást az orvos munkájához hasonlítja, mert mindkét esetben azonos jellemzőként feltételezi, hogy szakértelem és tudás alapján tevékenységüket a mi, azaz a társadalom javára gyakorolják. A görögök szerint a korrupció egyenlő a kiüresedett hatalommal. Káros, mert aláássa a törvényeket, a politikai rendet és az intézményeket. A klasszikusok a „politikai test” általános betegségének tartották a korrupciót, Rousseau pedig azt hirdette, hogy az eredendően jó természeti adottságokkal rendelkező embert a társadalmi és politikai rend korrumpálja és rontja meg.³

A korrupció rendkívül összetett és gyakran ellentmondásos, kisebb-nagyobb mértékben a világ minden részén felbukkanó, nem ország- vagy földrész specifikus jelenség, amely az emberi gyengeségből és a javak iránti vágyból ered. Hatása mindenütt romboló, gondoljunk akár egy ország gazdasági növekedésre, a nemzet morális megítélésére,

a demokráciára, jogállamiságra és végül az egyes emberek erkölcsi fejlődésére. Kultúránként eltérő módon küzdöttek ellene: például rotálták a közhivatalnokokat, jutalmazták azokat, akik leleplezték a korrupt gyakorlatot.

Véleményem szerint a korrupció akkor válik a társadalom számára leginkább veszélyessé, amikor mint egy vírus, szétterjed, mindenhol jelen van, fertőzi a gazdaságot, az erkölcsöt, a fejlődést, az Életet. Ma Magyarországon egy korrupciós vírus terjedt el. Egy vírus, ami hátráltatja az ország gazdasági fejlődését, veszélyezteti a jogállamiságot, megfertőzi az életet, olyannyira, hogy már-már annak rossz, de természetes velejárójaként tekintünk rá, beletörődünk és szinte már el is fogadjuk. Feltételezem, hogy a korrupció leküzdése ma minden nemzet számára az egyik legnagyobb kihívást jelenti.

Nevezhetném a korrupciót állam elleni bűncselekménynek is. Az állam elleni bűncselekmény a Wikipedia megfogalmazásában az államban kifejezésre jutó politikai rendszert, annak alapintézményeit és működését, illetve az állam függetlenségét, területi épségét és biztonságát sérti.⁴ Mindez elmondható a korrupcióról is, ami veszélyezteti a demokráciát, gátolja a gazdasági növekedést, eltéríti az állami intézmények elvárt lojalitását, negatív hatással van a nemzet morális fejlődésére. A korrupció aláássa a jó kormányzást, a jogállamiság és az alapvető emberi jogok érvényesülését. Félrevezeti az állampolgárokat,

rontja a versenyt, sérti a magánszektor érdekeit és torzítja a pénzügyi piacokat.

A Csemegi-kódex, az 1878. évi V. törvénnyel színre lépő első magyar átfogó büntető törvénykönyv két büncselekményt rendelt szigorúbban büntetni: egyik a felségsértés, melynek három fajtája volt (a király, az alkotmány, vagy az államterület elleni); a másik a hűtlenség (mely lehetett diplomáciai vagy katonai). A kódex mintegy ötven paragrafust, hat fejezetet szánt a vagyoni elleni büncselekményeknek. A lopás, zsarolás, hűtlen kezelés, jogtalan elsajátítás, bűnpártolás, csalás... mind ide tartozott. A lopás csupán két forintot meg nem haladó élelmiszer esetén számított kihágásnak, amúgy minden más esetben büntetett volt, és minimum hat havi börtönnel büntették.⁵

A politikában, a közigazgatásban és az üzleti szektorban napvilágra kerülő nagy horderejű korrupciós ügyek sorozata rávilágít arra, hogy nemcsak Magyarországon, hanem egész Európában, sőt a Harmadik Világ országában is sürgős lépéseket kell tenni a korrupciós vírus felszámolása érdekében. Mind a modern államoknak, mind pedig a Harmadik Világ országainak nagy gondot és kihívást jelent ma a korrupció, amely alapjaiban ingatja meg az államba vetett bizalmat, az állami szervezetrendszer biztonságát, valamint a jogállamiság felborulásához és a társadalom elbizonytalanodásához vezet.

Tanulmányomban amellett, hogy részletesen elemzem a Magyarország gazdaságának és társadalmának fejlődését jelentősen befolyásoló és a hatá-

rozottan jelenlevő korrupció mértékét, megemlítem a jó és rossz példákat az EU más országában is. Próbálok válasszt találni a korrupció kialakulásának lehetséges okaira és arra, hogy mi lehet a magyarázata annak, hogy egyes országok gazdaságát szinte teljesen behálózza, míg másoknál jelentősen kisebb mértékben fordul elő. Vajon kulturális, történelmi, gazdasági vagy törvényi okai vannak? Bemutatom Magyarország mai korrupciós állapotát, és személyes véleményemmel jellemzem az állami és civil korrupcióellenes szervezetek törekvéseit, munkáját, eszközeit és eredményességét. Tanulmányomban nagy hangsúlyt fektetek arra, hogy kiderítsem, milyen – esetleg ma nem használt egyéb eszközökkel, ill. mely kutatási jogok és bizonyítási eszközök tulajdonában válhatna sikeresebbé a korrupciós esetek felderítése, előfordulásuk jelentős és gyors mérséklése. Tanulmányom végén kísérletet teszek egy olyan szervezet felállítására, amely működésével, a javasolt intézkedések és módszerek együttes bevezetésével sikeresen szállhatna küzdelembe Magyarországon – és a példa nyomán másutt is – a korrupció visszaszorításában.

Miért foglalkozom ezzel a témával? Két oka is van: szeretem Magyarországot és szeretném, ha gyermekem olyan országban nőhetne fel, ahol értéke van az erkölcsnek és a tisztességes munkával megszerzett javaknak. Az ország fejlődik, de nem érzem, hogy teljesen jó irányba haladna. Sőt véleményem szerint az ország rossz irányba tart, egy erkölcstelen, igaztalan utat jár, ahol a

bűnelkövetők háborítatlanul és biztonságban, sőt támogatva dolgoznak, gyarapítják tisztességtelenül megszerzett vagyonukat miközben az ország másik felén családok élnek mélyszegénységben és gyermekek töltik napjaikat éhezéssel. Ma, Magyarországon, Európa közepén. A másik okot a mindennapi üzleti élet biztosítja, amelyben a korrupció – a vírus – lépten-nyomon jelen van. Amióta egy nagyvállalatnál dolgozom, tucatnyi személyes tapasztalattal rendelkezem a korrupt rendszer jelenlétéről és fojtogató támadásáról. Támadás ez, hiszen nálunk a cégvezetés – ami német – messzemenően korrupcióellenes és minden tekintetben tiszta, büszkén állíthatom, hogy cégem egyetlen adóforintot sem csalt el, minden forint pályázati pénzzel tisztességesen bánt és minden egyes korrupciós támadást hárított. Személyes tapasztalatom van tehát arról is, hogy bár fáradságos és költséges (ill. sok esetben kétséges) a győzelem, mégis érdemes szembeszállni a korrupcióval.

Hiszek abban, hogy ez az ország képes megváltozni és felgyógyulni a betegségéből, hiszen talpraesett, szorgalmas, dolgozó emberek lakják, akik nem jószántukból sodródnak korrupciós ügyekbe. Dolgozatomban fontos szerepet szánok annak kiderítésére, hogy bár az országban számos, a korrupció ellen küzdő elszánt civil szervezet, internetes csoport dolgozik, vajon miért nem hallgatja meg őket a Kormány, a törvényhozás, miért nem tudnak eredményesebbek lenni, ill. milyen egyéb jogok és feltételek megléte segíthetné őket a hatéko-

nyabb küzdelemhez és egy eredményesebb munkához.

Mi is a korrupció?

Tekintettel arra, hogy a korrupció megjelenése évezredekre is visszavezethető, kíváncsi voltam arra, hogy vajon megfogalmazása, körülírása az idők folyamán hogyan változott. Először is fontosnak tartom leírni, behatárolni, majd definiálni, hogy mi is a korrupció, milyen esetekben beszélhetünk korrupcióról. Kiderült, hogy egységesen elfogadott definíciója nincsen, mint ahogy maga a korrupt tevékenység mértéke, határai és jellemzői is folyamatosan változnak: kultúráról kultúrára, korszakról korszakra.⁶ Egy azonban korszaktól függetlenül mindig elmondható: a fogalom mindig és mindenütt negatív jelentéssel bír(t).

A Wikipedia szerint a korrupció a latin *corruptio*, azaz romlás, rontás szóból ered. **„A korrupció tehát megvesztegetés, vagy olyan törvénybe vagy közerkölcsbe ütköző cselekedet, aminek során valaki pénzért vagy más juttatásért vagy juttatásra való kilátásért cserébe jogosulatlan előnyhöz juttat másokat.”⁷**

Niccoló Machiavelli, a 15-16. században élt olasz politikus, filozófus, író értekezéseit és államigazgatási elképzeléseit Firenzében, mint politikai vezetői szerepet betöltő államférfi írta. Szerinte a *corruzione* (korrupció) az okoktól teljesen függetlenül jelenti a kormányzás romlását. **Machiavelli a birodalmak**

bukását is a korrupcióra vezeti vissza!⁸

Néhány évszázaddal később Pallas Nagy Lexikonjában, az 1893-97 között kiadott első önálló magyar, nem fordításos alapuló lexikonban a következőképp vélekednek korunk nagyjai – Bánki Donát, Eötvös Lóránd, Cholnoki Jenő – a korrupcióról:

„Korrupció (corruptio lat.), 1. Korrumpál.

Korrumpál (lat.) a.m. megront, meghamisít, elcsábít, megveszteget; *korrumpált*, megrontott, romlott, meghamisított; **korrupibilis**, megrontható, megvesztegethető; *korrupció*, romlottság, megvesztegetés, erkölcsi romlottság, megvesztegethetőség; *korrupzív*, megrontó, megfertőzhető, megvesztegethető; **korrupzor**, vesztegető, csábító.”⁹

Szántó Zoltán 1997-ben megjelent **Vázlat a korrupció fogalmáról** c. értekezésében különös módot választ a korrupció fogalmának bemutatására: matematikailag képletezi azt. A modell szerint a megbízott akkor válik korrupttá, amikor a korrupcióval elérhető haszna meghaladja azt a bevételt, amihez akkor jutna, ha tisztességes maradna. A megbízó ennek megfelelően szintén csak akkor próbálkozik a megvesztegetéssel, ha az ebből származó haszna magasabb marad, mint ha tisztességesen járt volna el.

A korrupció matematikai leképezését érdekesnek találtam, ezért röviden bemutatom. A képletben f a megbízott rendszeres fizetése és $M(0)$ az a morális elégedettség, amely abból származik, hogy tisztességes marad.

Tehát ha nem válik korrupttá, akkor $U_1 = U[f + M(0)]$

Bonyolítsuk a körülményeket és legyen

k a kenőpénz,

p annak valószínűsége, hogy korrupció esetén lebukik,

b a büntetés mértéke,

$M(k)$ pedig a megvesztegetés morális költsége (pl. lelkiismeret furdalás)

Tehát ha korrupttá válik, akkor $U_2 = U[p(f + k - b) + (1 - p)(f + k) - M(k)]$ nyereségre tesz szert. Amennyiben tehát $U_1 > U_2$, akkor a megbízott várhatóan tisztességes marad. Ellenkező esetben viszont, vagyis ha $U_1 < U_2$, akkor a megbízott várhatóan korrupttá válik.¹⁰

A merjtenni.hu internetes oldal mai megfogalmazása szerint a korrupció: **„Ráruházott hatalommal visszaélés magánhaszon céljából.”**¹¹

Az ember korszaktól függetlenül, bizonyos hierarchikus körülmények és saját emberi gyengesége mellett könnyen hajlik arra, hogy másokat – azok együttműködő beleegyezésével – eszközként használva, saját céljai elérésének érdekében tegyen lépéseket egy törvénysértő, bizalmi együttműködés kibontakoztatására. Szükséges feltétele a már említett hierarchikus társadalmi felépítés, a javak vagy erőforrások egyenlőtlen elosztása, a szoros együttműködés és a bizalom. A korrupció olyan rejtett, illegális tevékenység, amelyet a mai magyar gyakorlatban használt eszközökkel és módon nehéz kutatni. Az úgynevezett kemény adatok, amelyekre a

társadalomtudományok más területeken támaszkodnak, itt alig használhatóak. Különösen igaz ez, ha a korrupció belső szerkezetét, típusait, működési mechanizmusait szeretnénk feltárni.

A korrupció mérése

A Transparency International (TI) egy globális korrupcióellenes civil szervezet. Több mint 90 tagozata van világszerte, nemzetközi titkársága Berlinben működik. A TI célja, hogy világszerte felhívja a figyelmet a korrupció káros hatásaira. Az ezzel szembeni hatékony lépések szükséges és sürgető kifejlesztése és megvalósítása érdekében kormányzati, üzleti és civil társadalmi partnerekkel folytat együttműködést.¹²

Korábbi kutatásai során Johann Graf Lambsdorff dolgozta ki a Transparency International mára már jól működő és ismert korrupcióészlelési indexének módszertanát, s folyamatosan irányítja az évente megjelenő és világszerte használt index összeállításával kapcsolatos munkálatokat a passauai egyetemen. Lambsdorff szerint akik készek arra, hogy korrupt cselekedeteket hajtsanak végre, elveszítik a tisztesség iránti elkötelezettségüket. A korrupt szereplők nem tudják tisztességesen szolgálni a köz érdekét, ugyanakkor arra sem képesek, hogy hitelesen ígérjenek kölcsönösséget szintén korrupt partnereiknek. Fontos ez a gondolat a korrupció súlyos gazdasági és társadalmi következményeinek megértésében, valamint a korrupció megfékezésére irányuló reformok megalapozásában. A kenőpénzt felkínálók és az

azt elfogadók ugyanis tudathasadásos viszonyba kerülnek a tisztességgel és az őszinteséggel. Miközben elárulják feltevéseiket és a társadalmat, őszinte kölcsönösséget jeleznek egymásnak. Ennek tudatában a korrupciós együttműködés egyik bizonytalan eleme: a korrumpáló nem tudhatja pontosan, hogy mire számíthat a kenőpénz fejében. Ez lehet tehát az egyik sebezhető pontja azoknak a szereplőknek, akik hajlamosak korrupciós ügyletek végrehajtására.¹³

A Transparency International Magyarország (TI Magyarország) a TI magyar tagozata. Független szakmai szervezatként, képességei lehető legteljesebb kihasználásával járul hozzá a korrupció mérsékléséhez. Fő feladatainak tekinti a közpénzek felhasználása terén az átláthatóság és a számon kérhetőség megteremtését, továbbá a közérdekű információk hozzáférhetőségének javítását. Céljai elérése érdekében tevékenységeik során a párt- és kampányfinanszírozásra, a közbeszerzésekre, a közérdekű bejelentők védelmére, az igazságszolgáltatási korrupcióra, a közérdekű érdekképviselési kérdésekre és az üzleti szektor átláthatósági mechanizmusaira összpontosítanak.

A CPI (Corruption Perception Index, magyarra fordítva Korrupció Érzékelési Index) a TI korrupció mérési indexe, amely 1995 óta rangsorolja a világ országait az adott országban a közszférában előforduló korrupció érzékelt mértéke alapján. Az index az állami szektorban tapasztalható korrupciót, azaz a „közhivatallal személyes haszonszerzés céljából való visszaélést” vizsgálja. Az

adatok független intézetek szakértői felméréseire épülnek. Ez a világon a legszélesebb körben használt és ismert, a korrupció valós mértékét érzékeltető mutató 0-100-ig méri a korrupció érzékelését, ahol 0 jelenti, hogy az ország erősen korrupt és a 100 jelenti, hogy az adott ország egyáltalán nem korrupt.¹⁴

Magyarországon az 1989-es rendszerváltást követően a korrupció széles körben elterjedt. Egyrészt az erőforrások szűkössége, másfelől azok helytelen elosztása, a bürokratikus jogi és közigazgatási rendszer, valamint a kölcsönös szívettség hálózata – azaz az urambátyám, barát, szomszéd, ismerős, stb. világ – azóta is a korrupció leggyakoribb előidézői. A rendszerváltás óta a magyar társadalom jelentős változásokon ment át, amelyek következtében az erkölcsök lazultak, ez pedig tovább erősítette a korrupció terjedését.¹⁵

A korrupció mértékét vizsgálva a rendelkezésre álló hivatalos korrupciós adatokról összességében elmondható, hogy azok meglehetősen korlátozottan és pontatlanul állnak rendelkezésre. A közélet tisztasága elleni bűncselekményekről (így a vesztegetésről és a befolyással üzérkedésről) az Egységes Rendőrségi és Ügyészégi Bűnügyi Statisztikai rendszer vezet adatokat. (A Koordinációs és Statisztikai Osztály azonban csak a hozzá közvetlenül érkező sajtómegkeresésekre és csak a Sajtóosztályon keresztül szolgáltat statisztikai adatot. Az oldalon keresgélve, a minimálisan feltüntetett adatokból kitűnik, hogy a kereshető adatok csak 2008-ig nyúlnak vissza, valamint egyet-

len keresési feltételben sem tudtam megadni, hogy korrupcióval (vesztegetés, befolyással üzérkedés) kapcsolatos statisztikát keresek.) A szakirodalomból vett hivatkozás alapján az elmúlt 15 év során Magyarországon a felderített korrupciós bűncselekmények száma 400 és 1000 között mozgott évente. Míg 1991-ben 344, 1992-ben 782, 2005-ben 955 és 2006-ban 480 a felderített esetek száma.

A fenti adatokból nem lehet megszemélt következtetéseket levonni a korrupció jelenlegi magyarországi helyzetéről, hiszen az amúgy is hiányos értékelésénél elmulasztották figyelembe venni az egyéb korrupt magatartás körébe sorolható bűncselekményeket, mint például a hűtlen kezelést vagy a hivatali visszaélést. Tekintettel a korrupció magas fokú rejtettségére, a vesztegetésre és befolyással üzérkedésre vonatkozó 2006-os adatok (480) erősen hiányosak, megkérdőjelezhetőek. Fentiek tudatában, és összességében is elmondható, hogy a felderített korrupciós adatok csupán minimális hányadát képviselik a ténylegesen előforduló korrupciós eseteknek, amelyek **többsége végül felderítetlen marad.**¹⁶

A TI Korrupció Érzékelési Indexén 2012-ben rangsorolt 176 ország kétharmada 50 pont alatti értéket ért el: erős korrupciós fertőzöttséget mutat. Dánia, Finnország és Új-Zéland 90-es pontszámmal, azaz meglehetősen tiszta lelkiismerettel vezeti a rangsort. Ezekben az országokban jellemző, hogy magas szintű hozzáférés biztosított a közérdekű információkhoz, valamint megfelelőek a közhatalmat gyakorlók magatartását

szabályozó intézkedéseknek. A sort az előző évekhez hasonlóan ismét az Afganisztán, Észak-Korea, Szomália harmas zárja a 174. helyen, 8-as pontszámmal, remélhetőleg rossz lelkiismerettel. Ezekben az országokban a felelős állami vezetés és a hatékony, felelős közművek szinte teljes hiánya egyértelműen jelzi, hogy sokkal erőteljesebb kiállásra van szükség a korrupció elleni küzdelemben. (1. sz. melléklet)

Magyarország 2012-ben 55-ös pontszámával a világon vizsgált 176 ország közül a 46. helyen, azaz az európai mezőny alsó harmadában végzett. Bár országunk a régióban Észtország, Szlovénia és Lengyelország mögött megszerezte a 4. helyezést, az EU 27 tagállamából még mindig csak a 19. lett, azaz súlyosan fertőzött. Magyarországon változatlanul magasak az üzleti és a politikai élet összefonódásából eredő korrupciós kockázatok. A fékek és ellensúlyok rendszere hazánkban alaposan meggyengült, jellemző, hogy a magán- és a csoportérdekek a közérdeket kiszorítva érvényesülnek a döntéshozatalok során.¹⁷

A GKI Gazdaságkutató Zrt. 2013 júniusában végzett reprezentatív felmérést arról, hogy a magyarországi lakosság szerint 2010 óta összességében hogyan alakult hazánkban a korrupció az állami intézményeknél, illetve az önkormányzatoknál. A felmérés alapját képező 1000 fős minta korra, nemre, régióra és településtípusra reprezentatív volt.

A megkérdezettek 47 százaléka nem érzékelt változást (azaz a korrupció előző évekhez hasonló magas szintét érezte), 39 százalékuk a korrupció mértéké-

nek változását tapasztalta – amelyből 23 százalék annak jelentős erősödéséről, 14 százalék annak csökkenéséről nyilatkozott. Az átlagos érték 23 lett, vagyis a lakosság a korrupció további enyhe növekedését érzékelte 2013-ban, 2010-hez képest.

Az egyes régiókat tekintve nagyon magas az érzékelt korrupció növekedése a Dél-Dunántúlon és Közép-Magyarországon, ugyanakkor a felmérésben résztvevők enyhébb növekedést tapasztaltak Észak-Magyarországon, a Közép-Dunántúlon és a Dél-Alföldön. A megyeszékhelyek és a főváros a legfertőzöttebbek, a lakosság messze átlag feletti korrupciónövekedést észlelt ezeken a településeken. Ennek oka a GKI szerint az lehet, hogy az igazán nagy volumenű fejlesztések – természetesen EU források igénybevételével – itt zajlanak.¹⁸

A korrupció valódi kiterjedtségéről, működéséről azonban továbbra is nehéz magyar vonatkozásban pontos és megalapozott megállapításokat tenni, mert még mindig hiányoznak a kormányzás kutatását segítő, megalapozó, alapvető elektronikus adatbázisok – nyilatkozta Tóth István János, a Corvinus Egyetem Korrupciókutató Központjának társigazgatója a hvg.hu-nak.

1996-ban már volt számítógép, internet is, tehát adott volt az adatok elektronikus tárolásának lehetősége. Ehhez képest 1997-98 között a magyar közbeszerzési eljárások adatai csupán papír alapon vannak meg, kutatási céllal az Országgyűlési Könyvtárhoz lehet fordulni. Bár 1998-2004 között már felke-

rültek adatok a közbeszerzési hatóság honlapjára, azok nem használhatóak adatbázisként, hiszen csak az információk rendezetlen halmazát adják. Amikor pedig 2005-től kezdődően rendezettebb formában kezdte közölni az adatokat a Közbeszerzési Hatóság, kiderült, hogy a tömördek hibás adat szintén használhatatlan. (Szám formátum helyett betűvel írják be az adatot, vagy például az ajánlattevő cégek nevének leírása helyett elegendő lett volna az adószámot rögzíteni – ezzel elkerülhető lett volna, hogy egy cég nevét háromszor is különbözően jegyezzék fel.)¹⁹

Fenti esetek azonban nem a fegyelmezetlenség vagy az elírás példái, hanem az államigazgatási rendszerezettség hiányát, az átláthatatlanságra való törekvést tükrözik. Vegyük Észtország példáját! Ott a rendszerváltáskor teljes kormányváltás történt, a '90-es évektől az elérhető legmodernebb kommunikációt használták az egymással szemben kommunikáló adatbázisokban is. Mivel Észtországban használják a modern technológiákat, ezek azonnal megteremtették a nyitottság és az átláthatóság feltételeit is, amely mögött nyilvánvalóan látszik a kormány azon szándéka, ami a korrupció visszaszorítására törekszik. Az „open government” (nyílt kormányzás) nagyságrendekkel képes csökkenteni a korrupciós kockázatokat, ahogyan azt Észtország esete is bizonyítja a 2012-es CPI indexben elfoglalt 32. helyezéssel. Magyarországon valami miatt mégsem működnek a világon mindenhol elérhető technológiai újítások. A közérdekű és a közérdekből nyilvános adatokhoz törté-

nő hozzáférés (kereshető adatbázisok) felhasználóbarát formátumának megteremtése elengedhetetlen tehát mind a korrupció kutatásához, mértékének való mérésehez, mind pedig a korrupció visszaszorításához, hiszen meglétük nélkül a modern kori kormányzás kivitelezhetetlen és a korrupció ezen a területen továbbra is kutathatatlan marad.²⁰

A TI Magyarország felmérése alapján a magyarok többsége, azaz 61 százaléka szerint nőtt a korrupció az elmúlt két évben (2010-2012). A magyarok egy ötfokú skálán 3,8-ra értékelték a politika és az állami korrupciós helyzet súlyosságát, azaz többségük a politikai életben tartja a legsúlyosabbnak a helyzetet. A magyarok szerint az állami és önkormányzati ügyintézésben a személyes kapcsolatoknak óriási, mondhatni döntő a szerepük. Bevallásuk szerint az emberek 27 százaléka fizetett már kenőpénzt.

²¹ Ez az eredmény elkésérítő.

A TI Magyarország 2013-as felmérésének eredménye a korrupció globális helyzetéről megdöbbentő. Európában szinte egyedülállóan, a magyarok 70 százaléka, azaz tíz magyar közül hét nyilatkozta egyértelműen, hogy nem is jelentené, ha korrupcióval szembesülne. A megkérdezettek 41 százaléka azért tartózkodik a bejelentéstől, mert egyáltalán nem bízik abban, hogy bármi is történne az ügyben. A tétlenek 21 százaléka pedig azért marad tétlen, mert fél a bejelentés következményeitől. (2. sz. melléklet) Az, hogy tíz magyar közül csak hárman tennének a korrupció ellen, a legrosszabb arány Európában. A TI adatai szerint a németek

például 94, a britek 91 százaléka jelentené, ha ilyesmit tapasztalna.²²

A fenti brit és németországi adat irigylésre méltó. Foglalkoztat a kérdés, hogy vajon mi okozza ezt a szakadéknyi különbséget nemzet és nemzet között. Mivel német párkapcsolatban élek és párom karrierje kezdetén Németországban évtizedekig cégvezetőként dolgozott, megkérdeztem az ő véleményét is a témáról és a nemzetek közötti hatalmas különbségek lehetséges okairól. Elmondása szerint korábban soha nem találkozott korrupcióval, első találkozósa az első Budapesten töltött estéjén volt, amikor két rendőr megállította az Andrássy úton. Elmagyarázták, hogy gyorsan hajtott, majd elmagyarázták, hogy ez 10.000 forint lesz zsebbe, vagy a háromszorosa, ha jegyzőkönyvet vesznek fel. Visszatérve az alapkérdésre párom így fogalmazott: biztos abban, hogy történelmünkől, múltunkból is ered a különbség. Magyarországon és a kommunista elnyomás alól a '90-es évek ölelésében felszabadult többi közép- és kelet-európai országban nehéz határt szabni a lehetőségeknek és a vágyaknak. Ráadásul megvan a magyaroknak az a jó tulajdonsága, hogy mindenre találnak megoldást – ismerős vagy rokon, így vagy úgy, de olyan nincs, hogy ne legyen megoldás. Míg a németek egymást is szem előtt tartva, egymás mögött haladva, egy utat, irányt követnek, addig a magyarok csak érintik ennek a közös útnak a szélét, nagyjából ők is egy irányba haladnak, csak fél lábbal mindig lelépnek az útról. És ez ellen senki nem tesz, hiszen egyfelől szinte mindenki hason-

lóképp cselekszik, másrésztől úgysem történne semmi egy esetleges bejelentés kapcsán.

Kelemen-Hényel Nikoletta készített egy reprezentatívnak nem mondható, 37 főt megkérdező felmérést Németországban, az építőiparban tevékenykedő kis- és közepes cégek (Leitner, Otto Reischl, M-Haseitl Bau stb.) dolgozóival, korrupcióval való találkozásukat kutatva. Eredmény: A megkérdezettek 100 % -a szerint nincs és nem is létezik építőipari korrupció Németországban. A megkérdezettek 100 %-a szerint a német politika nem vesz részt semmilyen formában az építőipari tendereken. A válaszadók szintén 100 %-a nem találkozott soha a korrupcióval. A kérdőívet kitöltött mérnökök, pénzügyesek és vállalatvezetők (a megkérdezettek 100 %-a) soha nem venne részt vagy fogadna el olyan munkát, amelyben kenőpénzt kellene visszafizetnie.²³

A Nemzeti Integritás Tanulmány egy olyan összefoglaló „országjelentés”, amely a páneurópai korrupcióellenes kezdeményezés részeként, az Európai Bizottság Belügyi Főigazgatóságának támogatásával készült. Célja, hogy 25 európai állam Nemzeti Integritásrendszerét (NIS) szisztematikusan vizsgálja meg és ahol szükséges, a reformok érdekében szót emeljen. Az integritásrendszer vizsgálatára 2011-ben már második alkalommal került sor Magyarországon. A NIS az alábbi 13 „pillér”, azaz intézmény és szektor teljesítményét és korrupciós kockázatait értékelte, amelyek az ország integritási rendszerének legfontosabb alkotóelemeinek tekinthetők.²⁴

Közhatalmi ágak	KÖZSEKTOR	NEM KORMÁNYZATI SEKTOR
1. Törvényhozás	4. Közigazgatás	10. Média
2. Végrehajtó hatalom	5. Rendvédelmi szervek	11. Civil Szervezetek
3. Igazságszolgáltatás	6. Választási szervek	12. Politikai Pártok
	7. Országgyűlési biztosok	13. Üzleti szektor
	8. Állami Számvevőszék	
	9. Kormányzati korrupcióellenes szervezetek	
Nemzeti Integritásrendszer		

Forrás: Nemzeti Integritás Tanulmány 2011

Fenti NIS kezdeményezés segítségével lehetőségünk nyílik egy ország integritási rendszerének elemzésére, a legkockázatosabbnak ítélt intézmények korrupció ellenes munkájának (hiányosságainak) értékelésére. A tanulmány feltételezi, hogy egy-egy intézmény korrupció ellenes munkájában alkalmazott hibái, hiányosságai a komoly problémákat okozhatnak a teljes rendszer sikerességében és működésében. A jelentés felépítésére jellemző, hogy elsőként áttekinti az adott intézmény kapacitásainak teljességét (erőforrások megléte, intézmény jogi státusza). Másodszorban vizsgálja meg a belső irányítási szabályokat és gyakorlatot annak tekintetében, hogy az kellően átláthatóan, számon kérhetően és tisztességesen működik-e. Harmadszorban elemzi, hogy az adott intézmény megfelelően látja-e el a számára kijelölt korrupcióellenes feladatait, biztosítja-e a Kormány hatékony ellenőrzését (pl. törvényhozás), fellép-e a korrupciós ügyekkel szemben (pl. végrehajtó hatalom, rendvédelem).²⁵

A NIS jelentés elsősorban kvalitatív kutatási eszközökkel, dokumentum-elemzéssel és mélyinterjúk lefolytatása nyomán készült. A mélyinterjúk eseté-

ben az egyik személy az adott intézmény képviselőjeként, a másik külső szakértőként – akár nevének elhagyásával – vett részt az adatgyűjtésben. Az elemzés mindösszesen 150 indikátort tartalmaz, pillérenként 12 mutatót és a magyarországi intézmények 2011-es állapotát mutatja be az elmúlt 2-3 évből vett információk segítségével. Az elemzés legalapvetőbb célja egy „pillanatfelvétel” kialakítása az országról, amely kép aztán kellő lendületet adhat az antikorrupciós politika szükséges változtatásaihoz.²⁶

A 2012-es CPI index újra rámutatott arra a szomorú és érthetetlen tényre, hogy nem csak Magyarországon, de a világ nagy részén még mindig nem történnek meg a megfelelő, hatásos és eredményes intézkedések a kormányok részéről, hiszen a korrupció továbbra is világszerte rombolja a társadalmakat. Huguette Labelle, a Transparency International igazgatóságának elnöke azt hangsúlyozza, hogy a közszférának sokkal átláthatóbban kell működnie, a közhatalom gyakorlóinak pedig ténylegesen számot kell adniuk tevékenységükről. A kormányoknak átfogó antikorrupciós intézkedéseket kell bevezetniük a közszektorban. Átláthatóvá kell tenni a köz-

pénzek felhasználását, a közhatalmat gyakorló szervek működésének pedig számon kérhetőnek kell lennie.²⁷

A TI Magyarország folyamatosan figyelemmel kíséri a Kormány munkáját, ajánlásokat fogalmaz meg és nyújt be a helyzet javítására. Véleményük szerint elengedhetetlenül szükséges a Kormánytól független kontrollintézmények autonómiájának felállítása, valamint ki kell zárni annak a lehetőségét, hogy továbbra is döntően az államhoz közel álló üzleti csoportok érdekei érvényesüljenek az állami döntéshozatalban. Fontosnak tartják továbbá a párt- és kampányfinanszírozás átláthatóvá tételét és a közérdekű bejelentések hatékony kezelését.²⁸ (folytatjuk)

KOSTYIK ÉVA

Jegyzetek

1. Háromezer éves a korrupció

Ahmed Saleh egyiptomi történész rábukkant a történelem legelső ismert korrupciós ügyére: 3000 évvel ezelőtt az ősi Egyiptomban már bizonyíthatóan szerepet játszott a politikai korrupció és a magas rangú bűnösök felelősségre vonásának eltussolása. A felfedezés lényege, hogy Sobekemsaf király sírjának az Újbírodalom idején történt kirablását követően a magas rangú hivatalnokoknak szabad elvonulást biztosítottak, míg az alacsonyabb sorból származó embereket Théba városában elítélték és megbüntették.

<http://www.mult-kor.hu/cikk.php?id=6704>

Letöltve: 2012. szeptember 6.

2. Korrupciógyanús esetek a magyar médiában 2001-2007 között

http://www.crc.uni-corvinus.hu/download/korrupcio_2009_mediaelemzes_2001_07_090310.pdf

Letöltve: 2013. október 22.

3. Gulyás Gyula: *A politikai korrupció és a hatalom erkölcsi kiüresedése*. Politikatudományi szemle 1-2 (2002), 215-216

4. Az állam elleni bűncselekmények

http://hu.wikipedia.org/wiki/Az_%C3%A1llam_elleni_b%C5%B1ncselekm%C3%A9nyek
Letöltve: 2013. október 15.

5. Csemegi-kódex

<http://hu.wikipedia.org/wiki/Csemegi-k%C3%B3dex>
Letöltve: 2013. október 15.

6. Korrupció

<http://hu.wikipedia.org/wiki/Korrupci%C3%B3>
Letöltve: 2013. október 5.

7. Korrupció

<http://hu.wikipedia.org/wiki/Korrupci%C3%B3>
Letöltve: 2013. október 5.

8. *A korrupció kialakulása és fennmaradása: evolúciós-etológiai szempontok*
http://mek.oszk.hu/07900/07999/pdf/bereczkei-toth_p.pdf

Letöltve: 2012. szeptember 7.

9. Révai Nagy Lexikona: *Korrupció*. Budapest: Révai testvérek irodalmi intézet részvénytársaság, 1915., XII. kötet, 59.

10. Megbízók, megbízottak és kliensek

<http://www.szociologia.hu/dynamic/9704-szanto.htm>

Letöltve: 2012. szeptember 7.

11. Mi a korrupció?

<http://www.merjtenni.hu>

Letöltve: 2013. október 6.

12. Korrupciós kockázatok Magyarországon

http://www.transparency.hu/uploads/docs/Korrupcios_kockazatok_final.pdf

Letöltve: 2013. október 13.

13. Korrupciógyanús esetek a magyar médiában 2001-2007 között

http://www.crc.uni-corvinus.hu/download/korrupcio_2009_mediaelemzes_2001_07_090310.pdf

Letöltve: 2013. október 22.

14. CPI 2012- Az eredmények

http://www.transparency.hu/CPI_2012

Letöltve: 2013. október 11.

15. A korrupcióról általában

www.transparency.hu/korrupcirol_altalaban

- Letöltve: 2013. október 11.
16. *A korrupcióról általában*
www.transparency.hu/korruptiorol_altalaban
Letöltve: 2013. október 10.
17. *Korrupciós helyzetkép - A Transparency International globális felmérése*
<http://www.jogiforum.hu/hirek/30140>
Letöltve: 2013. október 11.
18. *Korruptnak érezzük a Közgépet és a trafikmutyit*
http://index.hu/gazdasag/2013/08/16/gki_korruptcio/
Letöltve: 2013. október 13.
19. *Korrupcióban külön kategória a magyar törvényhozás*
http://hvg.hu/gazdasag/20120410_korruptcio_Toht_Istvan_Janos_interju
Letöltve: 2013. október 12.
20. *Korrupcióban külön kategória a magyar törvényhozás*
http://hvg.hu/gazdasag/20120410_korruptcio_Toht_Istvan_Janos_interju
Letöltve: 2013. október 12.
21. *Korrupciós helyzetkép - A Transparency International globális felmérése*
<http://www.jogiforum.hu/hirek/30140>
Letöltve: 2013. október 11.
22. *Korrupciós helyzetkép - A Transparency International globális felmérése*
<http://www.jogiforum.hu/hirek/30140>
- Letöltve: 2013. október 11.
23. Kelemen-Hényel Nikolett: *Korrupciós hálózatok Magyarországon különösképpen az építőiparra*
http://korruptcio2010.hu/wp-content/downloads/kelemen_henyl_nikoletta_prezentacio.pdf
Letöltve: 2013. október 13.
24. *Nemzeti Integritás Tanulmány 2011*
http://www.transparency.hu/Nemzeti_integritas_tanulmany_666?bind_info=page&bind_id=80
Letöltve: 2013. október 18.
25. *Nemzeti Integritás Tanulmány 2011*
http://www.transparency.hu/Nemzeti_integritas_tanulmany_666?bind_info=page&bind_id=80
Letöltve: 2013. október 19.
26. *Nemzeti Integritás Tanulmány 2011*
http://www.transparency.hu/Nemzeti_integritas_tanulmany_666?bind_info=page&bind_id=80
Letöltve: 2013. október 18.
27. *Corruption Perceptions Index 2012*
http://www.transparency.hu/CPI_2012
Letöltve: 2013. október 11.
28. *Korrupciós helyzetkép - A Transparency International globális felmérése*
<http://www.jogiforum.hu/hirek/30140>
Letöltve: 2013. október 11.

Tények, tendenciák, tapasztalatok, tanulságok II. Nógrád megye rendszerváltás utáni gazdasági, társadalmi folyamatainak főbb jellemzői

Turizmus: örök „reményágazat”

A turizmus régen várt dinamizálódása a mai napig sem következett be. Erről – sőt ennek az ellenkezőjéről is – tanúskodnak itt nem közölt 1990-es évtized és az – alábbiakban bemutatott, ezredforduló utáni időszak adatai is:

A szobák száma ugyan nőtt, de a férőhelyek száma csökkent, ami arra (is) utal, hogy a szálláshelyek struktúrája jelentősen átalakult. Mind-eközben a kereskedelmi szálláshelyek (fenti) forgalmi mutatói tendenciájukban „lehangolóak”. Különösen kedvezőtlen, hogy Salgótarjánban és

8. tábla Kereskedelmi szálláshelyek főbb mutatói

Megnevezés	2000	2011	2011. év a 2000. évi %-ában
Szoba	985	1 149	116,6
Férőhely	4 592	3 477	75,7
Vendég	55 396	46 486	83,9
Ebből: külföldi	3 703	3 394	91,7
Vendégejszaka	162 520	107 097	65,9
Ebből: külföldiek	13 765	10 374	75,4
Átl. tartózkodási idő, éjszaka	2,9	2,3	79,3
Ebből: külföldi	3,7	3,1	83,8

Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyvei. Saját szerkesztés és számítás

környékén – az egyetlen háromcsillagos hotel kivételével – nincs olyan minőségű szálláshely, ahol szak- és üzletembereket, igényesebb hazai és külföldi vendégeket el lehetne szállásolni.

Megyénk pozíciója az észak-magyarországi régión belül és a megyék mezőnyében differenciáltan alakult. Miközben az összes kereskedelmi szálláshely relációjában romlott, szállodai szinten – a megyék átlagánál dinamikusabb fejlődés nyomán – valamelyest javult a helyzetünk. Nem sikerült előbbre lépni a kereskedelmi szálláshelyek kapacitáskihasználásában. Ugyanakkor érdemes rámutatni az egyéb – benne a falusi – szálláshelyek Nógrádban is növekvő szerepére, és az ezt igazoló forgalmi adatokra és mutatókra, amelyek javították Nógrád idegenforgalmi fogadóképességét, és kismértékben megyék közötti (például Borsodhoz viszonyított) pozícióját is.

Az idegenforgalom minimumfeltétel-rendszerehez tartozik – a fentiekén kívül – a vendég-látás infrastruktúrája is, amely a vizsgált időszakban differenciáltan alakult, de nem fejlődött a várakozásoknak, egyben a kor követelményeinek megfelelően.⁸

Vízgazdálkodás: a mennyiség minőségbe váltott

Nógrád vízgazdálkodását determinálja, hogy vízellátásnak csak mintegy harmada biztosítható a felszín alatti vízkészletekből (országosan 90% ez az arány). Ennek ellenére az elmúlt két évtizedben a vízgazdálkodással kapcsolatos stratégiai elképzelések, ágazati prioritások többsége (vezeték ivóvízellátás mennyiség és minőségi fejlesztése, vízközmű rendszer aránytalanságainak mérséklése stb.) döntően megvalósult. Ezt mutatják az alábbi táblázat adatai is:

9. tábla A kommunális ellátottság főbb mutatói

Megnevezés	1990	2011	2011. év az 1990. évi %-ában
Vízellátás			
Közüzeti vízellátással rendelkező település	62	131	2,1-szeres
Főnyomó és elosztó vízcsőhálózat, km	1362,2	2285,4	1,7-szeres
Közcatornázás			
Szennyvízcsat. hálózattal rend. település	11	98	8,9-szeres
Zárt/Szennyvízcsatorna-hálózat, km	158,3	1244,1	7,85-szörös

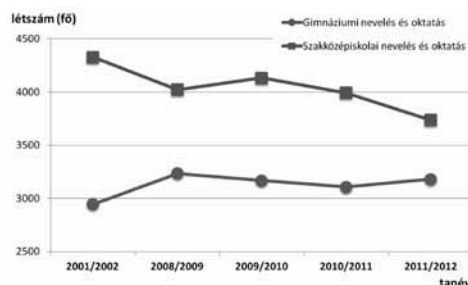
Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyvei, Saját szerkesztés és számítás.

A közmű-programok eredményeként praktikusán teljessé vált a nógrádi települések közüzemi vízellátása, elmondható: a mennyiség minőségbe csapott át. Ugyanakkor szennyvízcsatorna-hálózattal 2013. januári állapotok szerint még csak 100 település rendelkezik, az összes település több mint 76%-a, de a közmű-olló így is jelentős mértékben záródott. Ezzel együtt az ivóvíz-ellátottság színvonalától még jócskán elmarad a szennyvízelvezetés és a szennyvíztisztítás kiépítettsége.

Oktatás: érdemjegye jó

A gyermeklétszám évtizedek óta tartó csökkenése a szakmai irányítást rugalmas alkalmazkodásra, az intézményrendszer folyamatos átalakítására készítette. Az óvodai nevelésben, iskolai oktatásban részesülők száma az ezredforduló után összességében (16,2%-kal), és csaknem minden óvoda/iskolátípusban is visszaesett. „Kilóg” a sorból a szakiskolai és speciális szakiskolai rendszer, amelyben a hátrányos helyzetű gyermekek száma nőtt.

Az óvodai hálózat kiépítettsége és ellátottsági színvonala jó. A 100 férőhelyre jutó óvodások száma kevesebb a megyék átlagánál. Az általános iskolai oktatásban a tanulók száma az 1991/1992. iskolai évhez képest 2011/2012-re 24,2%-kal, a pedagógusok száma közel 30%-kal csökkent. Az egy osztályra jutó tanulók száma kedvezőbb a megyék átlagánál. Intenzív a tehetség-gondozás az alapfokú művészetoktatási intézményekben. A demográfiai hullámvölgy ellenére a gimnáziumokban 8 %-os a tanulólétszám növekedése, míg a szakközépiskolákban 13,7%-os a csökkenés tapasztalható. Ezt szemlélteti az alábbi ábra is.

2. ábra A tanulólétszám alakulása két iskolatípusban

Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyve, 2011. Saját szerkesztés.

Salgótarjánban 1972-ben nyílt meg a Budapesti Pénzügyi és Számviteli Főiskola kihelyezett tagozata, mai nevén a BGF PSZK Salgótarjáni Intézete, amelynek köszönhetően javult a megye gazdasági szakember ellátottsága. Sajnálatos, miszerint az intézmény várhatóan (2005-ben) megszűnik.

Az intézményrendszer tárgyi-személyi feltételrendszerére, az oktató-nevelő munka színvonalára is következtethetünk a következő oldali táblázat alapján.

Ha eszerint osztályozhatnánk – csak, hogy stílszerűek legyünk – a megye oktatási rendszerét és hatékonyságát, akár jó (4-es) jegyet is adnánk.

2013 januárjától az óvodák kivételével az oktatási intézmények állami fenntartásba kerültek, a feladatokat pedig a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ a létrejött tankerületeken (Nógrádban 6) keresztül látja el, az önkormányzatok működtetésében.

10. tábla Oktatás –és nevelés-hatékonysági mutatók, 2011

Megnevezés	Nógrád megye	Észak-Magyarország	Megyék átlaga
Szakiskola és speciális szakiskola			
Egy lakosra jutó tanulók száma	12,4	15,5	14,9
Egy osztályra jutó tanulók száma	21,3	22,7	22,8
Általános iskola			
Egy osztályra jutó tanulók száma	18,7	19,8	20,2
Egy pedagógusra jutó tanulók száma	11,1	10,9	10,6
Szakközépiskola			
Egy osztályra jutó tanulók száma	26,3	26,4	26,1
Egy pedagógusra jutó tanulók száma	13,1	13,3	12,6
Gimnázium			
Egy osztályra jutó tanulók száma	28,9	29,5	28,9
Egy pedagógusra jutó tanulók száma	11,3	11,2	11,1

Forrás: Területi statisztikai évkönyv, 2011. Saját szerkesztés és számítás.

Kulturális környezet – nagy érték

Az egykor meghatározó kultúrotthonok, művelődési házak száma az ezredfordulóig jelentősen, 2000 és 2011 között csaknem 20%-kal csökkent. Ezzel szemben közel 70%-kal gyarapodott az önkéntes alkotói közösségek száma. Ezen ellentétes tendenciák egyben jelzik a kulturálódási igényekben végbemenő differenciálódást is.

A megye egyik kiemelkedő intézménye a Salgótarjáni Közművelődési Nonprofit Kft. Programjai közül határainkon túl is elismert a Nemzetközi Dixieland Fesztivál és a Tarjáni Tavasz rendezvénysorozata. Az itt működő, 2012-ben megalakult Zenthe Ferenc Színház önálló társulattal, és befogadó színházként is működik, látogatottsági mutatói jól alakultak.

Balassagyarmaton működik a megye egyetlen képtára, valamint képzőművészeti galériája. A rendezvények élén az országos Madách Imre

Irodalmi és Színjátszó Napok, és a Madách Ünnepség áll.

A megye „moziképe” – a mozik bezárása és az előadások számának drasztikus csökkenése miatt is –, „elsötétedett”. A közművelődés alapvető szinterei ma is a könyvtárak, amelyek száma az 1990-es években bekövetkezett csökkenés után 2000-től stabilizálódott. Némileg nőtt a beiratkozott olvasók, és az ezer lakosra jutó könyvtári egységek száma is, ám e mutatók így is rosszabbak valamivel az országos átlagnál. A salgótarjáni Balassi Bálint Megyei Könyvtár a könyvtári szolgáltatások terén együttműködik a településekkel, és kiadója a Palócföld c. folyóiratnak. A TEMI Könyvtára – szintén Salgótarjában – számos ismeretterjesztő programmal szolgálja közönségét. A balassagyarmati Madách Imre Városi Könyvtár büszkesége az MTA könyvtárától átvett Esze Tamás-gyűjtemény digitalizált állománya.

11. tábla Könyvtári, múzeumi mutatók

Megnevezés	2000	2011	A 2011. év a 2000. évi %-ában
Települési könyvtár			
Könyvtár	122	120	98,4
Könyvtárak szolgáltató-helyei	145	125	86,2
Beiratkozott olvasó, ezer	33	36	109,1
Ezer lakosra j. könyvtári egység	5 792	6 046	104,4
Muzeális intézmény			
Muzeális intézmény	14	12	85,7
Kiállítás	67	93	138,8
Látogató, ezer	89	64	71,9
Ezer lakosra jutó látogató	410	317	77,3

Forrás: Nógrád megyei statisztikai évkönyv, 2011. Saját szerkesztés és számítás..

A történeti múlt értékei megőrzésének, gyűjtemények kiállításának színterei a múzeumok. Miközben nőtt a kiállítások száma, a látogatottság 2000. évhez képest mérséklődött. Salgótarjánban a Dornyay Béla Múzeum a nemzetközileg elismert Mihályfi gyűjteménnyel rendelkezik, a város bányamúzeuma pedig Közép-Európában is egyedülálló. Amíg a könyvtárak és múzeumok 2013. január 1-ével a városi önkormányzatok fenntartásába kerültek, addig a megyei levéltár már 2012-ben az országos levéltárba integrálódott. A Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára színvonalas szakmai tevékenységét segítette többek között a digitális technika alkalmazása.

Egészségügy: „lábadozik”

A megye lakosságának egészségére 2011-ben 106 „működő” háziorvos, míg 1990-ben 98 „körzeti” orvos vigyázott. Az ellátás „infrastruktúráját” – többek között – a kórházak, a rendelő- és gondozóintézetek képezik. Nógrád megyében a kórházi és járóbeteg-ellátást három kórház és rendelőintézetei látták el, az alábbi mutatókkal jellemezhetően.

A tízezer lakosra jutó működő kórházi ágyak, illetve az egy háziorvosra és házi gyermekorvosra jutó lakosok számának mutatója 2011-ben valamivel rosszabb volt nemcsak az országos, de a régiós mutatónál is. A megyei közgyűlés fokozott figyelmet fordított a korábban fenntartásában működő Szent Lázár Megyei Kórház, mint súlyponti intézmény pénzügyi-gazdasági kondícióira, jogi környezetére. A „terápia”, a megtett intézkedések eredményeképpen stabilizálódott a kórház pénzügyi-gazdasági helyzete.

2012. január 1-jével a megyei önkormányzati fenntartásban lévő egészségügyi intézmények állami tulajdonba kerültek. Az új területi kötelezettség 2012. július 1-jei bevezetésével a megyei kórház ellátási területe lecsökkent, a balassagyarmati kórházé egyes szakmákban növekedett. A pástói kórház krónikus és rehabilitációs ellátást nyújt, egynapos sebészeti beavatkozásokat végez. Jelentősebb változások a működő kórházi ágyak és az ágykihasználtság tekintetében nem történtek: a megyében 14-el csökkent az aktív ágyak száma, a krónikus ágyaké pedig 4-el nőtt. Stílszerűen a megye egészségügyi ellátórendszere az

12. tábla A kórházi ellátás főbb mutatói

Megnevezés	1990	2000	2011	2011.év a 200. évi %-ában
Engedélyezett kórházi ágy	2158	1 660	1 487	68,9
Működő kórházi ágy	2113	1 533	1 455	68,9
Elbocsátott beteg	41815	48 006	40 452	96,7
Tízezer lakosra jutó működő kórházi ágy	93,6	69,2	73,1	78,1
Ápolási nap, ezer	560,9	405,5	362,5	64,6
Ágykihasználás, %	73,3	72,6	68,3	-
Halálozási arányszám, %	3,7	3,3	4,0	-

Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyvei. Saját szerkesztés és számítás.

átalakítás után – „lábadozik”. Reméljük, mielőtt talpra is áll.

Gazdasági szerkezet: irány- és arányváltás

A nemzetgazdasági ágak teljesítményében bekövetkezett változások a megye gazdaságának és társadalmának egész struktúráját átrendezték. Ezt egzakt módon – többek között – a dolgozók számának és arányának változásán keresztül lehet

nyomon követni, például akövetkező oldali táblázat szerint:

A táblázat (és itt nem látható egyéb) adatai számos következtetés levonására – a fejlődés-fejlesztés irányainak rögzítésére, ill. kijelölésére – is lehetőséget adnak. Így például:

A termelő ágak súlyának (54,9%-ról 35,2%-ra történő) csökkenésével szemben (45,1%-ról 64,8%-ra) nőtt a szolgáltató szféra részesedése;

13. tábla Az alkalmazásban állók száma, megoszlása és dinamikája

Nemzetgazdasági ág	1992		2011		2011. év az 1992. évi %-ában
	fő	megoszlás %-a	fő	megoszlás %-a	
Mezőgazdaság	4 688	8,3	1 093	2,7	23,3
Ipar	23 812	42,2	11 352	28,1	47,7
Építőipar	2 502	4,4	1 777	4,4	71,0
Termelő ágak összesen	31 002	54,9	14 222	35,2	45,9
Szolgáltatások összesen	25 420	45,1	26 129	64,8	102,8
MINDÖSSZESEN	56 422	100,0	40 351	100,0	71,5

Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyvei. Saját szerkesztés és számítás.

Jelentősen – mintegy harmadára – csökkent az agrárium, nem változott az építőipar részaránya;

Továbbra is meghatározó nemzetgazdasági ág (28,1 %-os részesedésével) az ipar, amit (mint korábban bemutattuk) a gépipar gerjeszt és az export éltet;

Igen jelentős változások következtek be a szolgáltató szférán belül, az egyes ágazatok arányaiban is. Például nőtt a kereskedelem, a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátásban dolgozók részaránya, csökkent az egészségügy, szociális ellátásban dolgozók részesedése.⁹

Munkanélküliség: makacs és magas

A foglalkoztatás és különböző mutatói tekintetében Nógrád 1990-től napjainkig évről-évre a három legrosszabb mutatóval rendelkező térség egyike volt. Az elmúlt években a pénzügyi-gazdasági válság hatásának következményeként is a megye foglalkoztatási helyzete tovább romlott. A KSH által vizsgált – 15-74 éves – népesség szá-

ma (évről évre folyamatosan) csökkent, melynek hatására – az alábbi táblázat adatai szerint – 2011-ben 6,1%-kal kevesebben szerepeltek a megfigyelt körben mint 2006-ban. A foglalkoztatottak száma ezzel egy időben közel 14 ezer fős, 18,6%-os csökkenést mutatott

A munkanélküliek száma 2008–2010-ben nőtt a megyében, 2011-ben már némi javulás mutatkozott, de öt év alatt így is csaknem 60%-kal emelkedett ebben a nehéz élethelyzetben lévő emberek száma. A válság kezdetén állástalanná váltak jelentős része azóta sem talált vissza a munkaerőpiacra. A legfrissebb információk szerint a megyében 2012. évben a munkanélküliek száma 13,6 ezer főt tett ki. A foglalkoztatási ráta 49,4% volt, amihez 17,5%-os munkanélküliségi ráta társult.¹⁰

Keresetek: meglepő mutatók

A kereset az életkörülményeket leginkább meghatározó munkajövedelem determinánsa. Ezért a havi átlagkeresetek időbeli és térbeli összehasonlítása – adott időszakban – fontos a me-

14. tábla

A gazdasági aktivitás a 15-74 éves népesség körében

Megnevezés	2006	2011	2011. év a 2006. évi %-ában
	ezer fő		
Foglalkoztatottak	74,9	61,0	81,4
Munkanélküliek	8,9	14,1	158,4
Inaktívak	80,2	78,9	98,4
15-74 éves népesség	164,0	154,0	93,9

Forrás: Nógrád Megyei Kormányhivatal Munkaügyi Központja, 2012

gye gazdasági-társadalmi megítélése, pozicionálása szempontjából is, például az alábbiak szerint:

Amint az a fenti tábla adataiból kitűnik, meglepő: a nominális keresetek növekedése – a fenti „környezetben” – Nógrádban volt a legdinamikusabb. A bruttó átlagkereset indexe 256,6, a nettó átlagkeresetét 260,5%. A megye kereseti

elmaradása relatíve mérséklődött, miközben abszolút értékben tovább nőtt. Nógrád megyében a nettó átlagkereset 2011-ben már „csak” 7 %-kal, havi 8 717 forinttal maradt megyék átlaga mögött. Amíg Nógrád nettó átlagkeresete alapján a megyei mezőny végén állt 2000-ben, addig 2011. évben a 115 249 forintos átlagkereset meghaladta

15. tábla Az alkalmazásban állók havi átlagkeresete [forint]

Megye, régió	Bruttó átlagkereset			Nettó átlagkereset		
	2000	2011	2011.év adata a 2000. évi %-ában	2000	2011	2011.év a 2000. évi %-ában
Borsod-Abaúj-Z..	73 711	178 793	242,6	48 265	120 603	249,9
Heves	76 632	192 339	251,0	49 974	128 348	256,8
Nógrád	66 038	169 484	256,6	44 239	115 249	260,5
Észak-Magyarország	73 215	181 180	247,5	48 051	121 964	253,8
Magyarország	87 566	212 152	242,3	55 650	140 255	252,0
Ebből:						
megyék	75 806	184 764	243,7	49 445	123 966	250,7

Forrás. Területi statisztikai évkönyv. Saját szerkesztés és számítás.

a Szabolcs-Szatmár-Bereg, a Békés és a Somogy megyei nettó átlagkeresetet, és közel állt további 5 megye átlagkereseti színvonalához.

Összefoglalás és következtetések: okok és következmények

Nógrád népességének csökkenése viszonylag gyorsütemű, előregedése több évtizedes tendencia, népességmegtartó képessége gyenge. A megye a fontosabb fajlagos gazdasági mutatók (GDP, beruházások teljesítmény-értéke, termelékenység, vállalkozás-sűrűség stb.) alapján a megyék rangsorában pozíciót veszített, az 1970-1980-as évekbeli közepes helyzetéből az utolsók közé csúszott.

A megye térvesztésének, gazdasági devalválódásának azonban – meggyőződésem szerint – nem az 1989/1990. évi rendszerváltás az elsődleges oka. A gazdasági hanyatlás a szénbányászat visszafejlesztésével az 1960-as évek közepén kezdődött, a '70-es években folytatódott. Ekkor az energiaárak drasztikus növekedése következményeinek kivédésére Nógrád rosszul reagált. A válasz nem az energiafálgó nagyipar leépítése és gyors korszerűsítése volt, hanem a túlélés lehetőségeinek keresése.

A hibás gazdaságpolitika – a korszerűtlen, alacsony hatékonyságú üzemek dotálásával, pátyolgatásával – a 80-as években is folytatódott. A '90-es évektől napjainkig a termelő ágak/ágazatok alacsony termelékenysége és teljesítőképessége (GDP produktuma) tetézte a bajokat. Mindezek következményeként (is): napjainkban a megye közlekedési, telepítési és termelő infrastruktúrája korszerűtlen, a tökevonzó-képesség és a vállalkozói készség alacsony szintű. A gazdasági szerkezet spontán, korántsem tudatosan módosult; a szolgáltatások részaránya az ipar és az agrárium hanyatlása következtében, és nem a szerves minőségi fejlődés révén nőtt.

A megyének nincs hatékony húzóágazata, gyártmány- és termékszerkezete kevésbé verseny- és exportképes, innovációs készsége a nullához konvergál. A közmű ellátottság javult, a kereskedelmi ellátás kielégítő, a turizmus és a vendéglátás még mindig a remény ágazata. Az oktatás jó érdemjegyet érdemel, de a szakmasztruktúra már nem felel meg a korszerűség követelményeinek. Az egészségügy – a fenntartóváltás után – lábadozik, de (például a szakorvoshiány) további kezelésre szorul. A kultúra rendezvényközpontú, kevesek kiváltsága. Az életkörülmények mutatói differenci-

áltak, tartós, makacs és magas a munkanélküliség, eszkalálódik a szegénység. A cigányság helyzete beláthatatlan (következményekkel is járhat).

Hogy miként is jutott ide Nógrád megye? Magam azokkal a szakemberekkel értek egyet, akik szerint Nógrád pozícióvesztésének egyik oka, miszerint a rendszerváltást jóval megelőző és az azt közvetlenül követő időkben a megyei vezető pozícióiban lévőkben nem volt meg a kellő felkészültség, a felismerés képessége, a bátorság a változtatásra. „Nem az elavult struktúrát, a működésképtelen rendszert akarták megváltoztatni, hanem előnyöket akartak kijárni a meglévő rendszer tovább éltetéséhez és működtetéséhez. A politikai és önkormányzati vezetők koncepciótlansága, felkészületlensége, tétovasága és tudásának hiánya vezetett pozícióvesztésünkhöz, végül leszakadásunkhoz is...”¹¹

Egy minapi autentikus vélemény Nógrád elmúlt tíz évének rákfenéjére világít rá: „A Nemzeti Fejlesztési Terv (2004-2006) időszakában a támogatott pályázataink aránya az országos átlagnak csak 30 %-a volt. Ugyanez érvényes az Új Magyarország Fejlesztési Terv (2007-2010) időszakra. A megyébe érkezett források összege a két említett tervidőszakban a vidéki/megyei átlagnak mindössze 22 százaléka volt. Vagyis más megyék jóval több forrást tudtak „becsatornázni”. A pályázati aktivitás és sikeresség az országos átlaghoz képest különösen gyenge az önkormányzati és civil szférában. Tanulságos e szempontból is a NMTFK „Nógrád megye forrásszerzési aktivitása és sikeressége” c. fejezete”¹²

Az okokat és következményeket egy (további, korábbi) dolgozatomban¹³ magam is fejtegettem, de ezzel már nem terhelem olvasóimat. Különben is, ettől már sokkal aktuálisabb és fontosabb: miként és hogyan tovább, előre? – Nógrád megye. Becsó Zsolt, a Nógrád Megyei Önkormányzat Közgyűlésének elnöke, egyik nyilatkozata szerint: „...az utóbbi három év alatt sikerült a kormány figyelmét a térségre irányítani, így a 2014-2020 közötti időszakban Nógrádba tízmilliárd forint kerül, ... a következő hét év el fogja dönteni, hogy Nógrád végérvényesen meg tud-e kapaszkodni a főváros fejlődési zónájának szélén, vagy végképp leszakad, és kiüresedik a megye.”¹⁴

Világos beszéd. Mindeközben a gazdasági stabilizációhoz, a remélt fokozatos felzárkózáshoz szükséges elképzelések a koncepció – a fej-

lesztési irányok és javaslatok – szintjén körvonalazódnak.¹⁵ Az is látszik azonban, hogy a felfelé vezető út meredek. Ám az utóbbiak már egy másik dolgozat témája lehetnek.

BARÁTHI OTTÓ

Jegyzetek

8 Ahogy ezen dolgozatom minden fejezetéhez (nemzetgazdasági ágához is) további, bővebb információkat tartalmaznak a fentebb idézett NMTFK, 2013 adekvát fejezetrészei, úgy ezen túrizmus fejezethez is ajánlom a munkaanyag szöveges elemzését, és különösen a 40-45 táblázat igen informatív adatait, viszonyszámait.

9 Ehhez a részhez is további, részletesebb információk, pontos adatok találhatók a NMTFK, 2013 azonos fejezetében, illetve a 47-50. táblában

10 Igen informatív a Nógrád Megyei Kormányhivatal Munkaügyi Központjának 2013. I. negyedévi tájékoztatója.

http://nograd.munka.hu/engine.aspx?page=nograd_statistika_havielemzesek_2013 (2013.05.30)

11 Baráthi Ottó: Helyi gazdaság, helyi társadalom / Beszélgetés Brunda Gusztávval. Palócföld folyóirat, 2010/4., 66. o.

12 Baráthi Ottó: Erősségek, lehetőségek – kontra gyengeségek, veszélyek Beszélgetés Becsó Zsolttal, a Nógrád Megyei Önkormányzat Közgyűlésének elnökével. COMITATUS, 2013. tavasz. XXIII. évfolyam, 213.szám. 65.o.

13 Baráthi Ottó: Adalékok Nógrád megye rendszerváltás utáni gazdasági-társadalmi folyamatainak értékeléséhez. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek

2010. VII. évfolyam 2. szám. http://www.strategiaifuzetek.hu/files/16/2010_VII%20evf_2%20szam.pdf – (2013.05.18.) 49.o.

Forrás: Radio Focus: Még több hír... 2013. június 8.

http://www.radiofocus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=15335:toebb-penz-joehet-nogradba-a-koetvetkez-hetevben&catid=1&Itemid=61 (2013.05.19)

15 Nógrád Megye Területfejlesztési Koncepciója, 2014-2020. Javaslattevő fázis. Munkaközi egyeztetési dokumentum, 2013

<http://megye.nograd.hu/files/terfej1/Javaslattevofazis20130430.pdf>

Farkaslyuki remények az ezredforduló után

Válságjelek és kiútkeresés egy Ózd környéki bányásztelepülésen

Közelítések és fogalmi kérdések

A rendszerváltozás utáni „magyar vidék” kutatás-, gazdaság- és társadalomtörténetére sokáig nem született átfogó munka. Valójában összefoglaló társadalomtörténeti monográfia sem készült az 1990 utáni évekről, ennek ellenére a társadalmi változások nyomon követésére számos regionális vagy lokális szinteket vizsgáló tanulmány segítségével nyílt lehetőségünk. A modernkori fogyasztói társadalom viszonyai között Magyarországon sokszor a kiábrándulás és a reményvesztettség jelei mutatkoznak: a romló életkörülmények mellett az életszínvonalbeli különbségek fokozódása a magyar társadalom jelentős csoportjait fordította szembe a rendszerváltozással, miközben a végbement magánosítás és kárpótlás csak lassú tempót követett és a korrupció erősödését vonta maga után. Módszertanilag lényeges mutatónak bizonyult a jövedelmi elosztás milyenségét mutató ún. Gini együttható, melyből kiindulva a jövedelemegyenlőtlenségek elemzése is megkezdődött. A statisztikai eloszlások egyenlőtlenségeit mérő indexszám bármely értéket felvehet 0 és 1 között, sokszor azonban százalékos skálára számítják át egészen 100-ig. Az ezredforduló Magyarországon már a 30-at is meghaladó érték jelentős különbségekre hívja fel a figyelmet: a társadalom első csoportjai jóval többet, míg az összlakosság közel 40%-a lényegesen kevesebbet keresett az átlagostól; utóbbiak esetében a középmezőnytől való leszakadás is jelentős.¹

Mutatószámok mellett különböző sémák és modellek szemléltetése került be a feldolgozásokba, amelyek közül az egyik legismertebb a magyar társadalom szerkezeti felépítését ábrázoló „L-modell”. Kolosi Tamásnak, a TÁRKI alapítójának és elnökének empirikus kutatásai honosították meg Magyarországon a többváltozós matematikai statisztikai módszereket, amelyekkel olyan területeket vizsgált, mint az empirikus mérések problémája, az életstílus vizsgálata, a

társadalmi rétegződés és a társadalmi egyenlőtlenségek elemzése. 1987-ben megjelent, „Tagolt társadalom” című kötete a társadalmi egyenlőtlenségrendszer, az egyén abban elfoglalt helyét és a népesség státuszrétegződését vonta elemzés alá. 2000-ben, a „Terhes babapiskóta. A rendszerváltozás társadalomszerkezete” című művében rétegződésmódel-vizsgálatot alkalmazott az egyenlőtlenségek kialakulását középpontba helyezve, s kiemelve az életvitel dimenzióját. Kulcsfogalomként kezeli a társadalmi státuszt, amely a többdimenziós egyenlőtlenségi rendszerben elfoglalt helyzetre utal. A vizsgált szempontok közé tartozott az iskolai végzettség, a foglalkozási presztízs, az érdekérvényesítési-hatalmi státusz, a vagyoni, fogyasztási, kulturális, területi és lakáshelyzet. Az elit és a vesztesek hipotézisvizsgálata korántsem volt egyszerű, hiszen például a kialakuló nagytőkés rétegre „a rejtőzködés jellemző”², ezért a kutatók célirányos felvételek adatait használták az elemzéshez. A fő vesztesek között a kényszernyugdíjba küldötteket, a tömegesen munkanélkülivé válókat, illetve a bérből élőket találjuk; leginkább a vidéken élők között.

Csoportképző sajátosságokként (indikátorok) kiemeli a szerző a redisztribúciót és a piacot. Megállapítja, hogy az adott társadalmat az elit belső tagoltsága, az átlagtól való leszakadás mértéke, a középrétegek nagysága, vertikális (hierarchikus) tagoltságának és horizontális (nem hierarchikus) különbségeinek egymáshoz viszonyított aránya minősíti. Vertikális elrendeződésű ezzel szemben a képzettség szintje, a jövedelem, a vagyoni és a hatalom, az ún. „fent és lent” dimenziója. Optimális elrendeződés akkor létezik, ha van egy kis- és közepes létszámú, tagolt elit, egy nagyjából hasonló alsó szegény réteg, s egy nagy létszámú, differenciált középréteg; ezek ábrázolva egy nagy, széles és kerek közepű „babapiskótát” rajzolnak le. E megközelítésmód újítása, hogy „a modern társadalmakban egyre kiterjedtebbek a középrétegek, s „túl a renden és

az osztályon” a hagyományos kemény változók mellett a szubkultúrákra jellemző életstílust, a társas kapcsolatokkal összefüggésben álló érték- és identitáskategóriákat is érdemes figyelembe venni a társadalmi szegmentáció leírásában, hiszen pont ezekben a rétegekben a legnagyobb az egyéni választás lehetősége.”³

Különösen érdekes mindezek áttekintése térben, regionális és lokális szinteken. 1990 után alapvetően megváltoztak a fejlődést befolyásoló tényezők, az állami beavatkozás, a központilag elosztott források helyét nagymértékben átvette a piac, ami funkcionálisan (is) előtérbe állította a gazdasági racionalitást a telepítő tényezők vizsgálata és a beruházási döntések során. A magyar vidék és a területi egyenlőtlenségek több szempontú vizsgálata, összefoglalása sokáig azonban váratott magára.

Kovács Imre, a Debreceni Egyetem tanárának 2012-ben megjelent műve („A vidék az ezredfordulón”) pótolta ezt a hiányt. A szerző közel három évtizedes kutatómunkájának részeredményeit tanulmányok formájában publikálta ugyan, azonban ez a kötet egy rendszerező, kiegészített átdolgozása ezeknek, s még mindig nem teljes. A nemzetközi és a hazai szakirodalom vidék meghatározásainak tisztázását a város és falu kapcsolatának elemzése követi a település- és társadalmi szerkezet aszinkron változásainak nyomon követésével, de több ponton is kitér az egyes vidékeken feltűnően gyorsan terjedő válságjelenségekre is. Középpontjában a rurális területek állnak a vidéki (rurális) társadalom elméletébe ágyazva, amelyet számos aspektusból vizsgálták a nemzetközi tudományágak különböző diskurzusok keretein belül. Így született meg például a „vidék” statisztikai vagy közigazgatási definíciója, amelyek körül az 1990-es évek második felétől számos vita bontakozott ki.

A hazai vidék társadalmi képe a rendszerváltozást követően merőben megváltozott a korábbi időszakhoz képest: a tömeges munkahelyvesztések okán egyrészt jelentőssé vált a falvakba költözés, amely a társadalom gazdagabb és szegényebb egyharmadában mutatkozott a leggyakoribbnak, azonban külön kategóriát képviselnek a differenciálódás következtében, nem kis strukturális hátránnyal küzdő, súlyos válságba került zárványszerű, kisfalvas „vidéki szociális

gettók” és a mélyszegénységet tükröző „falusi underclass” lakóhelyei. A háttérben a piacgazdaságra történő átállás, a második gazdaság jelentőségének elvesztése és az alsó középrétegek lecsúszása állt, ráadásul több hátrányos helyzetű kistelepülés lemaradásán a fejlesztési források sem segítettek. Nem kedveztek utóbbi térségeknek a migrációs folyamatok sem: a régiók közötti vándorlás legfontosabb motívójaként megnevezett munkavállalást ugyanis a régiók közötti ingatlanpiaci különbség, azaz a fejlettebb régiók magasabb ingatlanárai és a fejletlen válságterületek ingatlanpiaci túlkínálata nehezítette.⁴

Kovács a falusi térségek nagy részét a vesztes települések közé sorolja, beleértve ebbe főként sok észak-magyarországi, vagy alföldi települést. A rendszerváltozás fő vesztesei közül tehát igen sokan élnek a falvakban, a „nyertesek” száma csekély. A társadalom egyfajta metszeteként – más tipizálásokhoz hasonlóan – falutípusokat különböztetett meg az ezredfordulón: 1. a polgárosodó falvakat (ahol prosperáló kis- és középvállalkozások vannak); 2. az üdülőfalvakat (amelyek a turizmusnak köszönhetik fellendülését); 3. a stagnáló falvakat (ahol beindult egy lassú előregedési folyamat, s ahol állandósultak a foglalkoztatási problémák); 4. a süllyedő falvakat (ahol beindult a szociális ellátórendszer nélkül megélni képtelen családokkal „töltődő” vidéki gettósodás); 5. a „másság” falvait (ahol valamilyen meghatározott szubkultúra dominál, s ez képezi a helyi közösség alapját) – életfeltételenként más és más közeget képviselve.⁵ A típuskülönbségek mögött gazdasági és társadalmi okok, feltételek álltak, valamint más és más, részben „öröklött” történeti háttérrel rendelkeztek a piacgazdasági váltással.

A szerző használja a „válságtérségek” kifejezést a perifériára került, az instabil városias és a lecsúszott, korszerűtlen termelést folytató ipari (és mezőgazdasági) régiókra, fokozatbeli differencia azonban a válsággócok között is fellelhető. Fontos megállapítás, hogy „a korábbi bányászati-energetikai-nehézipari tengely területei váltak a munkanélküliség tömeges megjelenésével a kilencvenes évek elsőszámú depressziós válságtérségeivé. A feldolgozóiparra építő térségek hanyatlása elsősorban a hirtelen bekövetkezett piacvesztés következménye, de ezek a régiók nem

küzdenek akkora szerkezeti problémákkal, mint a volt nehézipari központok.”⁶ Külön kategóriaként említi továbbá a más gazdasági ágazattal a kialakult helyzetet ellensúlyozni nem képes ipari válságzónát, s részben ezzel összefüggésben a szegregált kistérségeket jelentős számú roma lakossággal. Valamennyi kategória közös és alig kezelhető válságjelensége a szegénység, amelynek folyamatos mélyülése az együttélés és a társadalmi kohézió elemeit (bizalom, normakövetés, igazságosság és felelősségérzet) egyaránt veszélyeztetik. A 2008-ban kezdődő világgazdasági válság a régiók közötti foglalkoztatási különbségeket átmenetileg (és némileg) mérsékelte, mivel a termelés visszafogásának foglalkoztatási hatása a leginkább fejlett régiókra koncentrálódott, miközben a közfoglalkoztatási (közmunka-) programokból a tartósan kedvezőtlen helyzetű térségek részesültek nagyobb arányban javítva azok foglalkoztatási mutatóit. A régiókban mért adatoknak az országos átlaghoz történő közeledése így összességében nem a területi különbségek tényleges csökkenését, hanem sokkal inkább az átlagos érték romlását jelezte.

Miközben alapos, több forrás bevonásával dolgozó felmérések születtek, jellemző, hogy a túlélési és kitörési stratégiák konkrét megfogalmazása sokszor hiányzik a megjelent művekből. Alapvetőnek, a vizsgált térségünk esetében pedig egyértelműnek tűnik a származás, iskola és foglalkoztatás kapcsolata közötti összhang, illetve a tanulás értékének újbóli megteremtése. E változókat elemezte a végzettség és a kereset összefüggéseinek dimenziójában Kolosi Tamás és Keller Tamás egyik legutóbbi írása. Tanulmányuk alapján igaznak tűnhet, az az indirekt következtetés, miszerint Magyarországon igény van a képzett munkaerőre, a tanulmány ebből kiindulva bírálja a tankötelezettség idejének leszállítását, a szakképzés átalakítását (a közismeret rovására) és a felsőoktatási, államilag finanszírozott helyek számának csökkentését. A helytálló megállapítások azonban más megközelítést és kiegészítést is igényelnek: a „műveltségátadó funkció” erősítése főleg azokon a területeken szükséges, amelyek mélyebb (elméleti) tudást igénylő pozíciókhoz szükségesek, míg a szakképzésben az anyagi ráfordítás inkább adott szakterület elméleti és gyakorlati elsajátítását kell, hogy szolgálja.⁷ A szer-

zők által felhasznált nemzetközi és hazai mért adatok erős iskolázottsági hatásról tanúskodnak a munkaerőpiacon, azonban – saját megítélesem szerint – nem minden területen és iskolatípusban szükséges a később nem hasznosított tárgyakat magas óraszámban tanítani, hanem a több régióban is jelentkező szerkezeti, illetve a „súrlódásos” munkanélküliség okaiból következtetéseket levonva, az érintett szakmai szervezetekkel állandóan egyeztetve döntéseket hozni. A válságrégiók vizsgálata tükrében tehát itt is megtörtént a helyzetfeltárás körébe tartozó (statisztikai) elemzés, az eseti problémák tényleges, lokálisan változó ismereteket igénylő és sürgős megoldást kívánó kezelése azonban kevésbé.

Tanulmányunk fő célja, hogy tematikailag lokális szinten nyújtson adalékot a vidék társadalomtörténetéhez és szociológiájához. Fókuszterületként az ipari válságzóna gazdasági és társadalmi problémákkal talán leginkább sújtott részét, a hazai bányászat egyik korábbi központját, a más nehézipari ágazatok leépülésével egyébként is rendkívül súlyos helyzetbe került Ózd vidéki településeket állítottuk. Márkushegy előtt az utolsó előtti mélyművelésű szénbányát 9 évvel ezelőtt zárták be Miskolc határában, Lyukóvölgyben. A környéket mára főként a pusztulás jellemzi, de a Szuha völgyében további 29 bányásztelepülés van, amelyek azonos sorsra jutva a szegénység megállíthatatlannak tűnő terjedésével kell, hogy szembenézzenek. A borsodi szénmedence gazdag barnaszén lelőhelyeinek nyugati részén elhelyezkedő Ózd vidéki szénmedence szénvagyonának kitermelésére több bánya létesült. A közel 15 éve önálló, Ózd melletti Farkaslyuk ennek a gócpontnak az egyik központi helyén fekszik. A település 2014 tavaszán centenáriumi ünnepségre készül a bánya nyitásának 100. évfordulójára és új reményekkel néz a jövő elé egy új, a múlt „feltámasztását” és számos munkahelyet ígérő kezdeményezéssel. Vajon élnek-e még helyben olyan bányászok, akik láthatják egy letűnt kor újjáradását, lesznek-e újra helyben munkát vállalni tudó képzett szakemberek, lesz-e ismét ipari táj arculata a vidéknek és lesz-e megint tradíciókat átörökíteni képes társadalmi réteg, amely mára csaknem teljesen eltűnt? A kérdésekre adott válaszokban benne rejlik a válság felszámolása vagy továbbélése, melynek hátterét két aspektusból

vizsgáljuk, felhasználva a legújabb statisztikai adatokat és a kitekintésre, összehasonlításra egyaránt lehetőséget nyújtó forrásokat.

Gazdasági válság

Úgy tűnik, a „Glück auf!”, vagyis „Szerencse fel” kezdetű bányászhimnusz első sorainak sokkal inkább második fele érvényesül napjainkban, mint a legeleje: „... szerencse le; Ilyen a bányász élete...” A szén szerepét idővel átvette az olaj, a gáz, illetve a hasadóanyagok. Az ezredforduló Magyarországon már csak 8 földalatti és 12 külszíni bányában folyt termelés (2002), miközben újabb és újabb bányák kerültek bezárára. Az akkori Gazdasági és Közlekedési Minisztérium adatai szerint 2003-ban a kitermelt 13,3 millió tonna szén 5%-a volt fekete-, 30,4%-a barnaköszén és 64,5 %-a lignit volt, míg a szén 26,2 %-át mélyművelésű, 73,8 %-át külszíni bányából termelték ki.⁸ Tíz év elteltével a hírek a mélyművelésű bányák bezárásáról szólnak: az 1976 óta működő Márkushegyi Bányaüzem termelését a világgazdasági válság következtében, 2008 óta folyamatosan csökkentették, a Vértesi Erőmű (VÉRT) Zrt. pedig - a jelenleg érvényes reorganizációs terve értelmében - 2014 végén leállítja a bányászati tevékenységét. A fentiekben idézett szakszervezeti vezető gondolatai⁹ a „széncsata végét”, egy hamarosan teljesen eltűnő gazdasági ágazat munkakörének, mindennapjainak, több hazai régiót átfogó táj- és környezetformáló világának emlékképei, mely szektor eltűnése tovább fokozza majd az egykor dicső ipar múlttal büszkélkedő, ám gazdasági megújulásra képtelen vidék leszakadását.

„Szinte vakít, annyira világosan látszik a saját akaratból és kényszerhatásokból bekövetkezett változások, *alkalmazkodások* sora, amit végrehajt a Márkushegyi Bányaüzem” – nyilatkozta Dr. Havelda Tamás, a Vértesi Erőmű Zrt. bányászati igazgatója 2009 őszén, a Balatongyörökön megtartott 42. Bányagépészeti és bányavillamossági konferencián. Nem véletlen a kiemelés: az „alkalmazkodás” az üzem életben maradásának záloga, időben több szakaszra tagolható történeti folyamata. A nehézipar egyes, azóta szintén leépült ágazatainak történetéhez hasonlóan legelőször itt is a mennyiségi szemlélet érvényesült, amely intenzív gépesítést igényelt. A korszerűsítés hamarosan minőségi alkalmazkodást (2. szakasz)

tett szükségessé a piaci szempontokat figyelembe véve, majd a rendszerváltozást követően már ez sem volt elegendő. A 3. szakasz a gazdasági körülményekhez való alkalmazkodás időszaka, az üzemi integrációk jellemzővé válása, amely az eszközátadás, gépesítés és a technológia területén mutatott együttműködést, s egyben új kihívások elé állítást. Az utóbbiak sorába tartozó árampiaci viszonyokhoz való alkalmazkodás (4. szakasz) olcsóbb, de hatékonyabb termelést kívánt volna meg a megnövekedett fajlagos fronti teljesítmények függvényében annak koncentrációját kikényszerítve. Az utolsó 5. szakasz végül a bányabezárásokhoz való alkalmazkodás kevésbé humánpolitikai, sokkal inkább gazdasági kérdésként kezelendő problémája volt, amely egymagában szimbolizálta valamennyi időszakra együttesen érvényes megállapítását: alkalmazkodás az adott körülményekhez.¹⁰

E szakaszoláshoz hasonló feltételek megléte vált alapvető kritériummá a vaskohászat fennmaradásához is szakmai-gazdasági téren. A maga számára előbb piacot biztosítani képes és ezen keresztül gyártási programot kidolgozó, a kezdeti technikai hiányosságok, illetve felfutási veszteségek kompenzálására nagyobb tőketartalékkal bíró, valamint a gyártási biztonság hosszabb távú esélyeit megteremteni tudó gyárak túlélési esélyei jelentős területi különbségeket mutattak az országban.

Vizsgált térségünkben a bányászat leépülése mintegy előszele volt a nehézipar egyik fellegvárának számító Ózdi Kohászati Üzemek (ÓKÜ) későbbi felszámolásának. A szocialista éra központi tervirányításos gazdasága saját működési rendszerébe integrálta az 1949-ben várossá nyilvánított települést, azonban beruházásokkal, a helyi iparstruktúra kiegyensúlyozásával, más irányú (fejlesztő) kezdeményezésekkel nem segítette, önálló gazdasági egységet nem teremtett belőle. Az „egy gyár – egy város” elv kivételése végül olyan csapdakörnek bizonyult, amely az elmaradt technikai-technológiai modernizáció hiányában, más gazdasági okokkal kiegészülve válságrégió kialakulásához vezetett a kistérségben. A bányászat jelenléte, majd megszűnése szintén ezt példázza a környező településeken. Közülük az 1999-ig Ózdhoz tartozó, azóta önálló község, Farkaslyuk esetét feldolgozva egy, a tör-

tételemben önmagát ismételni látszó körforgást láthatunk: az 1914. április 4-én nyitott bánya 15,5 millió tonna 3600-3700 kalóriás szén kitermelése után 1990-ben zárt be, azonban 2011 novemberében, a meglehetősen kis alaptőkével megalakult Ózdi Vidéki Szénbányák Zrt. a bánya 2014-es újraindítását és 1000 főt meghaladó létszám foglalkoztatását ígérte.

Az egykori Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. legszebb bányatelepének tartott Farkaslyukról még a későbbi szocialista híradások is elismerően szóltak. Az 1952-ben megalakult, Ózd, majd Putnok székhelyű Ózdi Szénbányászati Tröszt a szocialista éra elejétől kezdve egyre több főt foglalkoztatott, s 1965-ben már 7 ipartelepvel rendelkezett. Egy 1962-es tudósítás szerint a széntröszt 7 bányaüzemében 11 nő végezte az elektromos munkagépek és villanymotorok javítását, tekerccselését, elnyerve egy évvel korábban a szocialista brigád címet. A farkaslyuki bánya 1974-ben érte el termelési rekordját, viszont az 1970-es évek végéig tartó rekonstrukciót és fejlesztést a következő tíz év folyamán fokozatos leépítés váltotta fel. Az Ózdvidéki Szénbányák önálló vállalati tevékenysége is ekkor (1974. január 1-től) szűnt meg, a két borsodi (nyugati és keleti) szénmedence egy vállalati szervezetben, a Borsodi Szénbányák Vállalat keretében működött tovább az 1991. január 29-én megkezdődött felszámolási eljárásig. Az 1980-as évek második felében kialakult gazdasági környezet és a bánya geológiai változásai miatt Farkaslyuk egyre nehezebb helyzetbe került, a széntermelés fajlagos költsége pedig tovább növekedett. 1986 közepén az Állami Tervbizottság utasította a Borsodi Szénbányák Vállalatát, hogy intézkedjen a veszteségesen termelő szénbányákban a széntermelés befejezésére, amit végül 1990-ben annak bezárása követett.¹¹

Miközben 1989-re – ha a sajtóban nem is, a helybeliek előtt egyértelműen – nyilvánvalóvá váltak az ipari „monokultúra” termelési folyamatának következményei, a gazdasági helyzet alakulása, a cserearányok romlása, több elhibázott fejlesztés, az üzemi berendezések egy részének elavulása okán az ózdi vas- és acélgyártás működése mindinkább veszteségesé vált: „A korszerűsítéshez nem volt állami tőke, a szerkezetváltásra már nem maradt idő, Ózdot a rendszerváltás

éppen a legkiszolgáltatottabb pillanatban érte, és akkor várták el tőle az önállóságot, amikor a legkevésbé volt rá módja.”¹² Már az 1961. évi II. törvény szerint meghirdetett második ötéves terv (1961-1965) ipartelepítési célkitűzései között is szerepelt, hogy Észak-Magyarország a szénbányászat, a villamosenergia-ipar, a vaskohászat és a vegyipar területén fejlesztendő, a hatékonyság és a gazdaságosság elvének fokozott érvényesítése mellett.¹³ A tervek nem váltak be, a háttérben zajló országos folyamatok következtében pedig a szénbányászat (is) válságágazattá vált az 1980-as években az energiaigény (ezen belül a hazai szén iránti csökkenő kereslet), a széntermelés költségeinek az érvényesíthető árakat jelentősen felülmúló növekedése, a növekvő adósságállomány, az optimalizáció, vagy az értékesítési nehézségek következtében.

A Borsodi Szénbányák felszámolási eljárásának kezdetén kormányhatározat jelölte ki a felszámolás célját, amely szerint a veszteségforrások leépítésével gazdaságosan működő szénbányászatot kellett volna létrehozni. 1991-ben és 1992-ben az energetikai piacon olyan drasztikus változások következtek be, amelyek az egész magyar szénbányászatot kezelhetetlenné tették. A 3530/1992. Kormányhatározat ugyanakkor már a bányaüzemek és a felhasználó szénerőművek szervezeti integrációját írta elő. A helyzetet súlyosbították azok a kormányzati intézkedések, amelyek a szénár és a szénimport egyidejű felszabadítása következtében nagytömegű olcsó szén beáramlásához vezettek azokból az országokból, ahol megmaradt a szén és a vasúti szállítás állami támogatása. Így a fokozódó infláció mellett a szénárak stagnáltak, a megmaradó termelés egyre inkább veszteségesé vált, s bár a finanszírozásban jelentős szerepet szántak a vállalati vagyontól értékesítésének, de ez a vagyontól fizikai összetételénél és a térség gazdasági helyzetéből adódóan nagyrészt értékesíthetetlen volt.¹⁴

Mindezek okán az iparág leépülése 1994 decemberében, csak Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 1,1%-kal járult hozzá az amúgy sem kedvező munkanélküliségi ráta értékéhez (15,6%).¹⁵ A kohászat megszűnésével az erőműi szén eltüzelésére a Borsodi Hőerőmű és a Tiszai Hőerőmű vállalkozott, azonban idővel az erőművek meghatározták, milyen volumenű apró szemmagyságú szenet

„hajlandóak” átvenni. 1993. május 27-én megszületett a Borsodi Szénbányák visszafejlesztéséről szóló 2014/1993. számú kormányhatározat, végül az utolsó állami tulajdonú - veszteséges, s az ún. erőmű-integrációból kimaradt, azaz valamely erőműtársasághoz nem csatolt - szénbányák bezárásáról 1999. június 22-én hozott határozatot az akkori kormány. A következő évben megszűnt a Királdon található Putnok bánya, valamint a Kurityán és Felsőnyárad határában lévő Fekete-völgy bánya. A Borsodi Bányavagyon Hasznosító Rt. birtokában lévő, 1300 embert foglalkoztató, utolsó borsodi állami szénbányának számító putnoki bánya 1300 embert foglalkoztatott.¹⁶

A fenyegető veszélyekre mind gazdasági, mind társadalompolitikai téren több szakember is felhívta a figyelmet. A bányásztelepülések szövetségének tagjai az utolsó mélyművelésű bánya küszöbönálló bezárása előtt a még földben rejlő szénvagyon értékére és egy szakmai kultúra kihalásának veszélyére utaltak, mások az egyes területeken akár száz évre elegendő, föld alatt maradt szénvagyont emelték ki, amely leltárba vétele az energiahordozók soha nem látott drágulása kapcsán mindenképpen megfontolandó. Farkaslyuk példája azonban a legfőbb következményként említendő ipari válságzónákban kialakult kritikus szociális helyzetet illusztrálhatja: „Nagyüzemi bányászat az ország nyolcvan településének határában zajlott, megszűnése minden esetben súlyos válsággal, megugró munkanélküliséggel és elmélyülő szegénységgel járt. Sok helyen máig nem sikerült kiheverni a bezárás okozta sokkot”, miközben a bányák környékén elindult a pusztulás és a „szegénysorok” megjelenése.¹⁷

Társadalmi válság

„Az elmúlt 20 év elsősorban bányabezárásokról, utolsó csille szénről, bányászkalapács lefordításáról szólt. 25 éve a borsodi medencében körülbelül 24 ezren dolgoztak a bányászat különböző ágazataiban” – summázta Rabi Ferenc, a Bánya-, Energia- és ipari Dolgozók Szakszervezetének elnöke a szomorú helyzetképet Kazincbarcán, a 60. bányásznapon tartott ünnepség keretén belül tartott beszédében, kiemelve Ózd-Farkaslyuk, valamint Komló térségét, ahol nem jöttek létre új munkahelyek a bányabezárásokat követően.¹⁸ Mindez kiegészíthető az ebből fakadó egyéb veszteségekkel: a környék arculatát hosszú

ideig meghatározó, biztos munkát és megélhetést nyújtó ipari létesítmények megszűntek, a fizikai dolgozók (nagyreszt fiatal segéd munkások¹⁹) legalább 90%-a munkanélküli lett, sajátos tradíciókkal és kulturális értékekkel bíró bányász- és munkásrétege eltűnt, válságrégió alakult ki, amelyben legfeljebb kisebb utódvállalatok és más (kényszer)vállalkozások próbálták orvosolni a főbb problémákat, sikertelenül. Utóbbiak zöme nem bizonyult tartós életűnek, vagy jelenleg is a létfenntartással küzd. Közülük több egyéni vállalkozás és pont ahhoz a szolgáltató szférához sorolható, melynek alapja a fizetőképes kereslet (lenne). 2000-ben összesen 48 működő vállalkozást írtak össze Farkaslyukon, amelyek közel 70%-a egyéni volt²⁰, s a lakosság mintegy 10%-ának tudtak munkát biztosítani.

Kevés derűlátásra adott okot, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutató Központja által, az MTA Gyermekszegénység elleni programján belül készített felmérés, amelyen belül a szegénység mértékét jelző típusképző mutatók alapján számított, 1-től 10-ig terjedő skálán, a mára megszűnt ózdi kistérség több települése között Farkaslyuk (Arlóval, Domaházával, Kelemérrel és Sajónémetivel) a legmagasabb fokú 10-es kódot kapta.²¹ A 240/2006. (XI. 30.) kormányrendelet mellékletének a társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott, illetve az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtott települések jegyzéke alapján ugyanakkor a falu bekerült az országos átlagot legalább 1,75-szörösen meghaladó munkanélküliségű települések sorába.²² A KSH 2006. évi egyik jelentése ugyanakkor az ózdi kistérséget nem a legutolsó (legrosszabb) „lemaradó”, hanem a „stagnáló” kategóriába sorolta a szerencsi, a szikszói, vagy a hevesivel együtt.²³

Egy másik kategorizálást elvégezve, Beluszky Pál és Sikos T. Tamás először még 1982-ben végzett olyan falutípusizálást, amelyben 23 klaszterbe sorolta a magyarországi falvakat. A rendszerváltozást követően további két alkalommal (de hasonló módszertannal) 2007-ben és 2011-ben is kvantitatív módon, számszerűsített formában adták közre a hazai községek állapotrajzát, azok valós viszonyaira, s a változások okozta legfőbb folyamatokra felhívva a figyelmet. 7 fő falutípust határoztak meg, 27

mutató(szám) figyelembevételével és az elvégzett főkomponens-analízist alkalmazva kialakított 8 faktor azonosításával (munkaerő-piaci helyzet, településszerkezet-alapellátás, demográfiai helyzet, népességszám-változás, foglalkozási szerkezet, idegenforgalmi adottságok, külterületi népesség adatai, agráradottságok). Az első adatfelvétel idején Farkaslyuk még Ózd város részét képezte, azonban a mutatók alapján, ebben a besorolásban a B.-A.-Z. megye északi és Nógrád megye északi részét magába foglaló VIII. felutáj V. falutípusába, annak 1. altípusába tartozik, amely a rossz munkaerő-piaci helyzetű, közepes méretű, stagnáló népességű, gyakran ingázókat tömörítő falvakat reprezentálja.²⁴

Demográfiai szempontból az előzőekben vázolt gazdasági és társadalmi változások sajátosan érintették a települést. Az összlakosság száma ugyan – más helységekhez hasonlóan – csökkent mutat, de kisebb mértékben. A demográfiai csúcsot 1980 jelentette (2094 fő), majd az azt követően csökkenés, illetve stagnálás figyelhető meg. 2011-ben a településen élők száma már nem érte el a 2000 főt, így kikerült a középfalvak sorából (1935 fő).²⁵ Az ebben az évben elfogadott új önkormányzati törvény alapján így Farkaslyukra is vonatkozik az a rendelkezés, amely szerint önálló önkormányzata nem maradhat meg.²⁶

Az okok között Farkaslyuk és a hozzá hasonló községek korfájának alakulását kell látnunk és a népmozgalmi adatokat szükséges szemrevételezni. A jellemzően előregedő, alacsony születésszámmal és magas halálozási tőbblettel jellemezhető és általánosnak mondható tendenciákkal szemben itt a népesség korcsoportonkénti vizsgálata némileg más képet mutat. A 18 éven aluliak teljes népességen belüli aránya például kiugróan magas, egyharmad körüli értéket mutatott 2010-ben, amely még a kistérség egészéhez képest is soknak számít annak 20,7%-os értékéhez viszonyítva.²⁷ Az előregedési tendencia lassulni látszik, a 14 év alattiak aránya ráadásul egy évtizeden belül 10%-kal emelkedett (28,7%-ról 38,8%-ra), míg a középkorostályé (40-59 évesek) stagnált (20% körül).

A korösszetétel alakulásának egyik szegmense a roma lakosság nagy arányából adódik. Kovács Imre vidékutatásainak terminusát használva ún. „falusi underclass”, mint a halmozottan

hátrányos helyzetű „vidéki szociális gettók” domináns rétege él ezeken a településeken, amely a differenciálódás következtében jelentős strukturális hátránnyal küzd.²⁸ E társadalmi csoport legnagyobb részét a romák teszik ki, amely országos jelenséggé kapcsolódik ahhoz a tendenciához is, amely szerint a legnagyobb magyarországi kisebbség több mint fele falvakban él, így a falusi szegénység etnicizálódásáról beszélhetünk. A munkaerőpiacról elsőként kiszorulva, alacsony iskolázottságukhoz (is) mérten mára szinte egyetlen munkalehetőségként az alkalmi közhasznú foglalkoztatás maradt számukra (2009-ben 182 fő).

Az észak-magyarországi régióban Farkaslyuk települési rangját és presztízsét is ezek alapján nagyban és negatív módon determinálja az alacsony társadalmi státuszú népesség koncentrációja, a területi elhelyezkedése, ezzel összefüggésben pedig az ipari válságzónába tartozás, s az újraiparosodó területektől való nagy távolság, a társadalmi konfliktusok és a rossz megítélés.²⁹

2010-ben, a népszámlálások önkéntes bevallásainál más (talán pontosabb) képet kapva, a helyi jegyzők becslése szerint (Ózd nélkül) a kistérség népességének közel harmada (28,2%) volt roma. Az év eleji állapotnak megfelelően, Farkaslyuk esetében mintegy 1000 főt, a lakosság 49,4%-át sorolták az etnikai kisebbséghez, míg a szegregált lakókörnyezetre vonatkozóan nem kaptunk információkat a jelentésből, annak ellenére, hogy romák közel fele arányt képviselnek. Mindeközben a Központi Statisztikai Hivatal 2001-es adatokkal dolgozó lehatárolása az ózdi kistérség öt településén 29 szegregátumot határozott meg közel 12 ezres népességgel. A fő szempontok közé tartozott, hogy az aktív korú népességen belül a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők és a rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők aránya mindkét mutató tekintetében magasabb legyen, mint 50 %. Alig tíz évvel később egy másik vizsgálat már nyolc faluval és 23 szegregátummal számolt, megjegyezve, hogy Farkaslyukon is megfigyelhető a gettósodás.³⁰ A roma tanulókat nagy számban tanító egyik oktatási intézmény, a 2013-ig Ózdon is tagiskolát működtető Dr. Ámbédkar Iskola honlapja 2008-ban - közzétéve az iskolafejlesztési lehetőségeket és terveket – a gettósodási folyamatok mutatóit

vette számba négy célterületen, köztük Borsod északi részének térségeiben. Megállapításuk szerint Magyarországon mindenfelé csökken a gyermeklétszám, kivéve ezen országrészek elnyomorodó kistelepüléseit, ahol a gettósodó települések óvodái sok helyen nem tartottak lépést a gyermeklétszám megnövekedésével. Hat mutatószámot vizsgáltak, így az óvodáskorúak, az óvodába beíratottak, utóbbin belül a ténylegesen óvodáskorúak, az óvodai férőhelyek, a 2000 és 2002 között született gyermekek számát, valamint a roma népesség arányát. Az etnikai kisebbségre nézve, a korábbi számoktól eltérő adatok kerültek közzétételre: e felmérés alapján Farkaslyukon 77%-os (!) volt a romák részaránya a teljes lakosságon belül, 77 óvodai férőhelyre 121 óvodáskorú jutott, de előbbi számot a beíratottaké is meghaladta (84 fő), amely teljes kihasználtság feletti értéket jelent.³¹ A legutóbbi népszámlálás idején, 2011-ben összesen 811 fő vallotta magát cigány nemzetiségűnek a faluban.³²

A háztartások összetételét és szerkezetét – a fentieknek megfelelően – „illusztrálja” a statisztika: a háromnál több gyermeket nevelő háztartások aránya (80% felett!) jóval felülmúlja bármely

környező települését, viszont ennek ellenére – amennyiben a felméréshez beküldött adatlapok valóságok – sok közöttük az egyszülős! Utóbbi tényező a csonkacsaládok gyakoriságának problémáját is felveti, tovább erősítve ezzel a leszakadás, a mélyszegénység terjedésének folyamatát. A KSH által már 1996-ban végzett mikrocenzus kimutatta, hogy országosan a munkanélkülieket magába foglaló háztartások 79%-ában volt gyermek, vagyis – helyzetüktől függetlenül - itt több gyermeket nevelnek, mint a többiben. A szerzők utaltak rá továbbá, hogy a felmérés idején, a csak munkanélküliekből és eltartottakból álló háztartások fele nevelt gyermeket, ezek 41%-a pedig egyszemélyes háztartás volt.³³ A régió más megyéiben is hasonlókat tapasztalhatunk: a családok kétharmadában volt munkanélküli a rendszerváltást követően, így az itt élő aktív korú háztartások több mint egynegyedében (27,9%) a munkanélküliség különösen súlyos formában, halmozottan, illetve tartósan jelentkezett.³⁴ Farkaslyukon a foglalkoztatott nélküli háztartások száma a legutolsó népszámlálás idején (2011-ben) 373 volt (62%), amelyben összesen 1605 fő, a teljes lakónépesség 83%-a élt.

Háztartások száma	Háztartásban élők száma (fő)					
	összesen	foglalkoztatott	munkanélküli	inaktív kereső	eltartott	időskorú
602	1917	312	308	539	758	284

1. táblázat: A háztartások gazdasági aktivitás szerinti megoszlása Farkaslyukon (2011)³⁵

Farkaslyukon a legutolsó népesség összeírás adataiból kimutatható háztartásszerkezet lesújtó képet fest. A községek, nagyközségek sorában a foglalkoztatott nélküli háztartások száma igen magas, e kategórián belül a munkanélkülieket magába foglalók között a falu a 7. helyen állt a megyében 163 ilyen háztartással; töle népesebb települések (pl. Arló, Sajókaza) előzték csak meg. Összevetésképpen, a Miskolchoz közeli, a szerencsi járásban fekvő Tiszalúc 235 hasonló típusú háztartással bírt, azonban lakossága (2011-ben 5305 fő) majdnem háromszor nagyobb, mint Farkaslyuké. Az összesen 602-ből inaktív kereső 206 farkaslyuki háztartásban volt, de 4 olyat is összeírtak, ahol csak eltartott található. Foglalkoztatott a háztartások 38%-ában akadt, ezek többsége

(69,4%-a) egykeresős. Szintén figyelemreméltó, hogy a háztartásban élő 1917 fő (a község lakosságának 99,1%-a) esetében a munkanélküliek száma (308 fő) majdnem meghaladja a dolgozókat (312 fő), azonban előbbieket az eltartottakkal (758 fő) és az inaktív keresőkkel (538 fő) együtt egyértelmű többséget alkotnak (83,7%). Elterjedt ugyanakkor a több családból álló háztartásforma (közel 5%) is, ellenben - a nem családháztartások aránya csaknem elérte a 30%-ot, azon belül az egyedülállóké a 25%-ot.³⁶

Akármelyik típust is vesszük alapul, olyan gyermekes háztartásokról beszélhetünk, amelyek a gyermekszegénységet alapvetően meghatározó, az anyagi jóléttel összefüggő, illetve nem összefüggő dimenziók (jövedelmi szegénység, anyagi

depriváció, lakáskörülmények, szülők munkaerőpiaci helyzete; illetve oktatási jóllét, egészségi állapot, életmódkockázat és devianciák) terén negatív jövőképet vázol fel.³⁷ Miközben a 100 családra jutó gyermekek száma 20 év alatt emelkedett, az egészében véve szintén növekvő létszámú háztartásokon belül foglalkoztatottakkal is rendelkezőké csökkent, ami egyben gyarapodó ellátott személyi állományt feltételez. Ahogy a 2. táblázat adatai³⁸ is mutatják, viszonylag magas mind a gyermekes családok, mind az egyes családokra jutó családtagok száma. A 3000 fő fölötti, szintén hasonlóan kisebbségi szegregátummal rendelkező Sajókázához viszonyítva például megállapítható, hogy utóbbi településen a családok száma jóval magasabb (766), azonban a kisebb méretű Farkaslyukon a száz családra jutó családtagok száma mégis magasabb értéket mutat közel 4%-kal.

A háttérben „zajló” népmozgalmi folyamatok adatai nem mindenben hasonlítanak más környező településekéhez: 1990 után csökkenés, majd – főként 2000 után, a mortalitást (halálozást) meghaladó mértékű - növekedés következett az elveszületések számában, ezzel egy időben viszont a kifelé irányuló migráció – a folyamatos elvándorlás révén – igen magas Ózd városához hasonlóan. Utóbbiak körében főként a biztos egzisztenciát kereső fiatalok és az elértéktelenedett ingatlanjaiktól megválni képes, elköltözni tudó családok állnak; mások helyben „ragadtak.” Ózd esetében az elvándorlási mutatók szintén aggasztóak, a 2003. évi városfejlesztési stratégia ezzel kapcsolatban kétszer annyi távozót mért itt, mint amennyi a megye többi városára jellemző.³⁹

Farkaslyuk, a bányásztelepülés lakosságának példája talán az egyik legjobb szemléltetője a válságba került vidék és a rendszerváltozás

Családok száma			Családban élő családtagok száma (fő)	Családban élő gyermekek száma (fő)	100 családra jutó családtagok száma (fő)
gyermek nélkül	gyermekkel	összesen			
153	309	462	1604	762	347

2. táblázat: Családösszetétel és gyermeklétszám Farkaslyukon 2011-ben

igazi veszteseit tekintve, amit az új beruházások hiányát „enyhítő” közfoglalkoztatás nem fog megnyugtató módon rendezni. A jövő generációi előtt ugyanakkor csak a munka világába való visszatérés, a tanulás időbeli „kitolása” és a természeti környezet adta más lehetőségek kihasználása jelenthet reményadó perspektívákat. A számszerűleg, kvantitatív módon alátámasztott szegénységi mutatók ellenére a szociális ellátórendszer és más, egyéni és csoportos formában „megtalált” alternatív megoldások ugyanakkor nem minden, törvényes jövedelemforrással nem rendelkező családnál tanúskodnak nélkülözésről. Sőt, szemmel látható, hogy egyesek statisztikákkal nem mérhető módon rejtett jóllétben élnek. A társadalmi egyenlőtlenségek rendszerében tehát a szegénység nem minden esetben a „látható” jövedelemszint alapján állapítható meg. Más esetben az ún. relatív szegénység⁴⁰ jelei mutatkoznak, amikor a társadalmi csoportok a minimális jövedelemforrások nem megfelelő felhasználása és elosztása árán is rendelkeznek nem az alapvető életfeltételeket jelentő, a többségi társadalomban azonban elterjedt élvezeti cikkekkal. Erre utal az

alábbi beszámoló a falu Boroszló nevű utcájából: „Falakig lecsupaszított épületek, „lecsontozott” panel családi házak sorakoznak egymás mögött. A tetejüket már rég leszedték – a cserepeket környező és távolabbi házak udvarán láttuk viszont. Mindenütt kosz, szemet. Vannak, akik élnek még itt, egyikük háza éppen karácsonykor égett le – a műholdvevő parabolaantenna viszont még az ég felé meredt az oldalfalon. Tizenkét gyerekükkel most a menyükhöz költöztek át, így húszan laktak ott – mondta az asszony, akinek a férje egykor vállalkozó volt.”⁴¹

A társadalom válsága az egyik legfontosabb összetevője egy-egy település és az azokhoz tartozó régió válságtérképének, pláne, ha halmozott formában vannak jelen egyes dimenziói. Társadalomszerkezeti összefoglalónk kétség kívül szorosán kötődik a gazdasághoz. Az egykor arculatformáló borsodi iparvidék és táj eltűnése ugyanis alapvető sarkköve és kiindulópontja lett a társadalmi folyamatok megváltozásának. 2011 novemberében, a farkaslyuki bánya újraindításának ígérete mindenkit bizakodással töltött el annak ellenére, hogy a szükséges infrastruktúra, erő-

források és gazdasági környezeti tényezők már nem állnak rendelkezésre. Volt, aki már akkor a várható tisztas fizetés mértékét kalkulálta, aprólékosan számolgatva, mennyi pluszpénzt jelenthet majd az éjszakai, hétvégi műszak bevétele. Szegénységben és mélyponton tényleg a remény hal meg utoljára...

Jelen és jövő

A rendszerváltozás óta a több összetevős, a munkaerőpiac leépülésével szorosan összefüggő problémák tartós kezelése a mai napig nem megoldott kérdés annak ellenére, hogy gyakorlatilag valamennyi fejlesztési stratégia a leszakadó térségek felemelését, egyes rétegek felzárkóztatását, a rászoruló családok célirányos segítségét említi kiemelt feladatként. A háttérben egymással összefüggő okokat láthatunk. Írásunkban ezeket három dimenzióban vizsgáltuk, amely alapján a következő konklúziók állapíthatók meg:

A gazdaság válsága alapvetően változtatta meg az ipari táj arculatát az egykori bányásztelepüléseken, azonban szerkezetváltásból fakadó új „végtérmet” és perspektivikus jövőképet nem hagyott maga után; így maradt a környezet pusztulása, az ipari létesítmények és infrastruktúra leépítése, fokozatos, már-már a természet általi „visszafoglaláshoz” hasonló sivár tájkép kialakulása, ezzel együtt pedig a helység presztizsesztése.

A bányászat háttérbe szorulása és fokozatos eltűnése az ipari válságzóna gócpontjába „juttatta” az egykor virágzó, sajátos, olykor kasztrendszerű helyi társadalom rétegeit, akik helyét alacsony státuszú, munkakultúrájú és műveltségű új és létszámát tekintve népes csoportok vették át. Körükben a devianciák virágkorukat élik akár a drog-, vagy mértéktelen alkoholfogyasztás, akár a bűnözés nagyságát, illetve az öngyilkosságok számát nézzük.

Utóbbiak révén e térségek demográfiaiként gyakran sajátos, az általános (országos) tendenciáktól eltérő képet mutatnak. A lakosságszám csökkenése stagnál, vagy nem olyan mértékben csökken egy-egy mért időpontban (népszámlálások idején), mint az országos átlag, miközben az életszínvonal minősége messze elmarad attól.

• A társadalom válsága kihatással volt/van a kulturális szférára is: annak humán erőforrása eltűnt, intézményi rendszere összeomlott, épít-

ményei mára romos, szinte teljesen elpusztított állapotba kerültek. A generációkon át öröklődő értékekre sem igény, sem őrző szándék nem mutatkozik többé.

A három dimenzió összességében hű kor- és állapotrajz közel negyedszázaddal a rendszerváltozást követően. Figyelemfelkeltő üzenete, hogy a magyar vidék egyes részei igen távolra kerültek (süllyedtek) a tőkeerős beruházásokkal gazdaságilag kedvezményezett és az előbbi helyen, mélyszegénységben élők számára elérhetetlen nivójú településekkel, térségekkel szemben.

2011 végén, a farkaslyuki bánya újraindításának ígérete mindenkit bizakodással töltött el annak ellenére, hogy a szükséges infrastruktúra, erőforrások és gazdasági környezeti tényezők már nem állnak rendelkezésre. 2013-ban a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium (NFM) és a megyei önkormányzat a mélyművelésű szénbányászat Borsod-Abaúj-Zemplén megyében (pl. Farkaslyuk, Szendrő) történő újraindításának tervezetét készítette elő, amelyhez partnerként a japán gazdasági, kereskedelmi és ipari minisztérium energiapolitikai célkitűzéseit támogató energiazászkasági intézet (IEEJ) és a Chiyoda vállalat is társult. Az indoklásban a szén stratégiai jelentőségének kiemelése állt, amely a földgáz magas beszállítási árával is magyarázható. A kitermelés ugyanakkor az ország importfüggőségének csökkentését feltételezi, a bányák újraindításával párosuló munkahelyteremtéssel kiegészülve, míg az új, tiszta szén technológia alkalmazása a szén és a lignit környezetbarát felhasználását teheti lehetővé. Ahogy Németh Lászlóné nemzeti fejlesztési miniszter fogalmazott: „A magyar földben lévő szénvagyron szerepét nem lehet kizárólag a szén villamosenergia-termelésben betöltött szerepén keresztül megítélni, a beruházási mélypont ki-védésére és a környezetvédelmi kötelezettségek betartása érdekében komolyan számolni kell a tisztaszkén-technológiával történő hasznosítással, elsősorban a vegyiparban.”⁴²

Ennek jegyében 2013 októberében egy ötfős delegáció látogatott Lengyelországba kapcsolat-teremtés és a meglévő szénvagyron felhasználásának terén történő tapasztalatszerzés céljából Ózd testvérvárosába, a sziléziai Chorzówba. A város-vezetéssel történt találkozón túl a Katowicki Holding Węglowy (KHW) cég új technológiáért

és innovációkért felelős igazgatójával, valamint a cég képviselőivel egy bányalátogatásra is sor került a Wicczorek Szénbányánál. Miután Borsod csatlakozott a brüsszeli székhelyű Európai Szén- és Lignit Szövetséghez (EUROCOAL), annak alelnökével, Piotr Rykalával, a Kompania Węglowa SA humán erőforrásokért felelős alelnökével is felvették a kapcsolatot. Kiemelt együttműködési területként nevezhető meg a szakképzés is. Az egyik katowicei iskola szeptembertől újraindított bányászati képzésében 17 szakmunkás és 37 technikus tanuló vesz részt, tanulmányaikat a holdinggal és a munkaügyi központtal való együttműködés segíti. A lengyel mintát látva megállapítható volt, hogy nálunk szinte előlről, a szakmai elméleti és gyakorlati képzés kidolgozásával, tanbányák nyitásával lehet ismételt oktatást folytatni, míg az országban egyedülként bányamérnököket képező Miskolci Egyetem mindehhez megfelelő szakmai háttérrel jelenthet. Ennek megfelelően, 2013. december 4-én szakmai és társadalmi szervezetek képviselői Miskolcon aláírták a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei szénbányászati klaszter alapító dokumentumát, amelynek Fónagy János, a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium államtitkára főként az energetikai jelentőségét hangsúlyozta: „Magyarország mind az energiaellátás biztonsága, mind a nemzeti függetlenség megóvása érdekében ki kell, hogy aknázza a szénvagyonot”, hiszen mára nem kérdés, hogy a világgazdaság energiaigénye és energiatermelése alakította hazánk energiapolitikáját is.⁴³

A szakképzés területén legfontosabb tisztázni azt a kérdést, hogy nappali tagozatos vagy felnőttképzésben gondolkodjunk-e. Utóbbi rugalmasabban kezelhető, első azonban mindkét esetben az Országos Képzési Jegyzék (OKJ) módosítása, figyelembe véve, hogy annak változása 2013-ban több szakma (pl. vājár) képzését megszüntette. Itt természetesen minden olyan szakképesítés „visszahelyezése” szükséges válik, amelyeket a jövőben (ismét) oktatni kívánunk. Szintén fontos a 203/1998. (XII. 19.) Korm. rendelet a bányászatról szóló 1993. évi XLVIII. törvény végrehajtásáról, illetve a köznevelési törvény közötti ellentmondások feloldása. Ha nappali tagozatos képzésben gondolkodunk, a jelentkezés (beiskolázás) korhatárát fel kell emelni 14 helyett 15

évre, melynek utolsó évfolyamán a tanuló már lemehet föld alá. Amennyiben viszont nem végez önálló munkatevékenységet, felügyelet mellett ezt megteheti addig is, igaz, például éjszakai műszakokra nem lehet beosztva. A képzőhely (külső) megfelelőségét a kamara végzi. Kiemelt szempontként jelölhető meg, hogy szükség van egy bázisiskola, bázisképző intézmény kialakítására, így javasolt azt a jelenlegi fenntartó Klebelsberg Intézményfenntartó Központ (KLIK) helyett az illetékes szakminisztérium fenntartása alá helyezni (ez most az NGM), majd megteremteni a képzés tárgyi, eszköz- és személyi feltételeit. Önálló gazdasági szervként ráadásul önálló pályázati lehetőségei is lehetnek az intézménynek. A foglalkoztatás jövőjének feltételeit és lehetőségeit jelzi, hogy több mint 15 éve az utolsó bányásztanuló is befejezte tanulmányait a térségben, a megyében középfokú bányászsképzés nincs, ezt is újra kell indítani.

Miközben a megye területfejlesztési koncepciója három új barnaszénbánya megnyitását irányozta elő Farkaslyuk (tanbánya) Dubicsány és Tardona (mélyművelésű bányák) térségben⁴⁴, addig 2012-ben a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Kormányhivatal Munkaügyi Központ által, a Sajómenti Szakképzés-szervezési Társulás által megnyert képzések között vājár, bányászati gépkezelő, bányászati szállítóberendezés kezelője képesítések kerültek meghirdetésre. Ezek eredményeképpen az Ózdi Szénbányák Zrt. vezetése 2012 decemberében hirdetett először felvételit, a Munkaügyi Központ pedig 150 embernek küldött ki értesítőt. Közülük akkor 16 főt választottak ki, akik egy 420 órás képzésen vettek részt, amelynek 70 százaléka gyakorlati felkészítést foglalt magába. 2013 végén újabb 32 főnek nyílt lehetősége, hogy bekapcsolódjon a képzésbe, amely a Türr István Képző és Kutató Intézet (TKKI) szervezésében valósul meg. A jelentkezők között több olyan is akadt, akinek van bányához kapcsolódó emléke, hiszen vagy a szülei, nagyszülei dolgoztak valamely térségi bányauzemben, vagy ő maga volt tevékeny részese a termelésnek. Az új vājárok és bányászati gépkezelők elméleti oktatását gyakorlati foglalkozások egészítik ki Márkushegyen és Farkaslyukon. Valami már történt, ki ne várná a folytatást, pláne a centenáriumi évében.

ALABÁN PÉTER

Források

B.-A.-Z. megyei statisztika 2001: *Borsod-Abaúj-Zemplén megye Statisztikai Évkönyve 2000*. Központi Statisztikai Hivatal, Miskolc.

Bányamunkás: A bánya-, energia- és ipari dolgozók szakszervezetének lapja, 2010.

Kistérségek 2006: *A kistérségek társadalmi, gazdasági helyzete. Észak-Magyarország*. Kézirat. KSH Miskolci Igazgatósága, Miskolc.

Kistérségi helyzetelemzés é. n. [2010]: *Ózdi Kistérség. Borsod-Abaúj-Zemplén megye. Észak-Magyarországi Régió. Kistérségi helyzetelemzés*. Kézirat. MTA Regionális Kutatások Központja, Térségfejlesztési Kutatások Osztálya (MTA Gyermekszegénység elleni program), Budapest.

Magyar Közlöny: Magyarország hivatalos lapja, 2006, 2011.

Népszámlálás 2011: 2011. évi népszámlálás 3. Területi adatok. 3.5. Borsod-Abaúj-Zemplén megye. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest: http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_05 (Utolsó letöltés: 2014. január 17.)

Területfejlesztési koncepció, 2013: Borsod-Abaúj-Zemplén megye területfejlesztési koncepciója. Javaslati szakasz. II. kötet. Munkaanyag. Kézirat, h. n. [Miskolc]

Városfejlesztési stratégia 2003: *Ózd városfejlesztési stratégia*. Kézirat, Ózd.

Hivatkozott irodalom

Alabán Péter 2012: Kitérési stratégiák, új fejlesztési koncepciók Ózdon: a Rombauer-terv. Comitatus (22.) 9-10. 3-16.

Fogarasy Attila 2004: Glück auf! Jó szerencsét! Bányásznak Pilisvörösvárott. Vörösvári Újság Online (4.) 9. <http://vorosvariujsg.pilisvorosvar.hu/2004/szeptember/9.htm> (Utolsó letöltés: 2013. augusztus 17.)

Ferge Zsuzsa 1985: A szegénység társadalmi megítélése Magyarországon, történelmi nézőpontból. Valóság (28.) 1. 30-42. <http://www.dura.hu/hirek/2002/01/ferge.htm> (Utolsó letöltés: 2013. augusztus 18.)

Fóti János – Lakatos Miklós 2004 [1997]: A munkát keresők és a munkanélküliek helyzete, 1996. In: Valuch Tibor (szerk.): Magyar társadalomtörténeti olvasókönyv 1944-től napjainkig. Argumentum - Osiris, Budapest, 1014-1029.

Fürjes Judit 2011: Feltámadás a halál után Farkaslyukon? Népszava Online 2011. november 24. <http://www.nepszava.hu/articles/article.php?id=494390> (Utolsó letöltés: 2013. augusztus 17.)

Gábor András – Kopasz Marianna 2012: A gyermekek jólléte Magyarországon európai összehasonlításban. In: Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): Társadalmi Riport 2012. TÁRKI, Budapest, 247-270.

Gerentsér Imre – Tóth Ákos 1997: A szénbányászat visszafejlesztésével kapcsolatos szociális és foglalkoztatási problémák kezelése. In: Munkácsy Ferencné (szerk.): Foglalkoztatás, szociális gondok. Munkatudományi tanulmányok. Struktúra – Munkaügy Kiadó, h. n. 9-85.

Györgyi Zoltán 1993: Munkanélküliség Ózdon. Educatio (2.) 1. 143-146.

Havelda Tamás: Az alkalmazkodó Márkushegy. In: A bányászat realitásai a válság időszakában. 42. Bányagépészeti és bányavillamosági konferencia Balatonyörök, 2009. szeptember 24-25. Bányagépészet a Műszaki Fejlődésért Alapítvány, h. n., 21-25.

Kégl Ildikó: Borsodi bányászati klaszter alakult. Magyar Hírlap Online 2013. december 5. <http://www.magyarhirnap.hu/borsodi-banyaszati-klaszter-alakult> - (Utolsó letöltés: 2014. január 18.)

Kolosi Tamás 2000: A terhes babapiskóta. A rendszerváltás társadalomszerkezete. Osiris Kiadó, Budapest.

Kolosi Tamás – Keller Tamás 2012: Megéri tanulni...? Származás, iskola, foglalkozás, kereset – utak és elágazások a rendszerváltást követően. In: Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): Társadalmi Riport 2012. TÁRKI, Budapest, 41-64.

Kolosi Tamás – Sági Matild 1998: Hullámozó háztartások. A háztartások demográfiai, foglalkozásszerkezeti és anyagi helyzetének változása. In: Kolosi Tamás - Tóth István György - Vukovich György (szerk.): Társadalmi riport 1998. TÁRKI, Budapest, 45-71.

Kovács Imre, 2012: A vidék az ezredfordulón. A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont (Szociológiai Intézet), Argumentum Kiadó, h. n.

Markó Anita 2013: A széncsata vége - A Márkushegyi Bányauzem bezárása. Magyar Narancs Online 28. <http://magyarnarancs.hu/kismagyarorszag/a-szencsata-vege-85605> (Utolsó letöltés: 2013. augusztus 17.)

Márton Ferenc 1995: Őzd története. Borsodi Műszaki Gazdasági Élet (40.) 6-7. 169-172.

Pusztai Gabriella 2003: Áldott állapotban a magyar társadalom(kutatás). [Kolosi Tamás: A terhes babapiskóta. A rendszerváltás társadalmi szerkezte. Budapest: Osiris, 2000.; Róbert Péter: Társadalmi mobilitás a tények és vélemények tükrében. Budapest: Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég, 2001.] Szociológiai Szemle (13.) 3. 142-153.

Romhányi Tamás 2010: Szegénység a bánya helyén. Nincs kilábalás az egykor a szén felszínre hozatalából élő településeken. Népszabadság Online 2010. május 26. http://nol.hu/belfold/20100526-szegenyseg_a_banya_helyen (Utolsó letöltés: 2013. augusztus 18.)

Romsics Ignác 2010: A Harmadik Magyar Köztársaság 1989-2009. Magyarország története 23. Kossuth Kiadó, h. n.

Schmotzer Imre - Martényi Árpád - Vadász Endre 2005: Volt egyszer egy... Borsodi Szénbányák. Bányászati és Kohászati Lapok – Bányászati (138). 3. 16-22.

Szegő Iván Miklós 2012: Lecsontozott házak, fekete füst - egy hely, ahol a bányanyitásra várnak. hvg.hu 2012. január 11. http://hvg.hu/itthon/20120111_farkaslyuk_banya_szen_borsod (Utolsó letöltés: 2013. augusztus 18.)

Szunyogh Zoltán 1963: A magyar ipar területi struktúrája (különös tekintettel a borsodi iparvidék területi struktúrájára). Borsodi Szemle (8.) 5. 33-43.

Virág Tünde, 2010: Kirekesztve. Falusi gettók az ország peremén. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Jegyzetek

1. Romsics 2010: 86.
2. Kolosi 2000: 147.
3. Pusztai 2003: 144.
4. Kovách 2012: 48.
5. Kovách 2012: 53.
6. Kovách 2012: 50.
7. Kolosi-Keller 2012: 62-63.

8. Fogarasy 2004.

9. Markó 2013.

10. Havelda 2009: 23-24.

11. Fűrjes 2011.

12. Márton 1995: 171.

13. Szunyogh 1963: 41.

14. Schmotzer-Martényi-Vadász 2005: 20.

15. Gerentsér-Tóth 1997: 46.

16. Bezárt a putnoki bánya. HVG 2000/39. 09. 30. http://archivum.hvg.hu/article/200039Bezart_a_putnoki_banya.aspx - (Utolsó letöltés: 2013. augusztus 17.)

17. Romhányi 2010.

18. *Bányamunkás* 2010. 4-5: 2.

19. A munkanélküliek állománycsoportonkénti megoszlásában 1993-ban arányuk 40,4% volt, megelőzve a szakmunkásokét (36,8%). Vö. Györgyi 1993: 143. I. tábla

20. További 6-6 vállalkozás működött kft-ként és bt-ként. B.-A.-Z. megyei statisztika 2001: 412.

21. A számítás alapját a következő mutatók jelentették: Fiatalodási index a 15 évesnél fiatalabbak a 60 év fölöttiek arányában számolva (2005); A középfokú végzettségűek aránya a 18 évesnél idősebb népesség körében (2001); Az egy állandó lakosra jutó, egy hónapra eső adózott jövedelem és nyugdíj összege (2005); A foglalkoztatott kategóriába eső személy nélküli háztartások aránya (2001); A regisztrált munkanélkülieknek / álláskeresőknél a 18-59 éves korcsoporton belüli aránya (2005); A rendszeres gyermekvédelmi támogatásban részesülők aránya a 17 év alattiak köréből (2006); A nem korbetöltött, most részben felülvizsgálat alatt álló nyugdíjasok aránya (2005); Az egy állandó lakosra jutó adózott jövedelem nagysága (2005). Vö. Kistérségi helyzet-elemzés é. n. [2010]: 8.

22. *Magyar Közlöny* 2006. 147. 1. kötet: 11503. <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK06147.pdf> - (Utolsó letöltés: 2013. augusztus 1.)

23. Kistérségek 2006: 12.

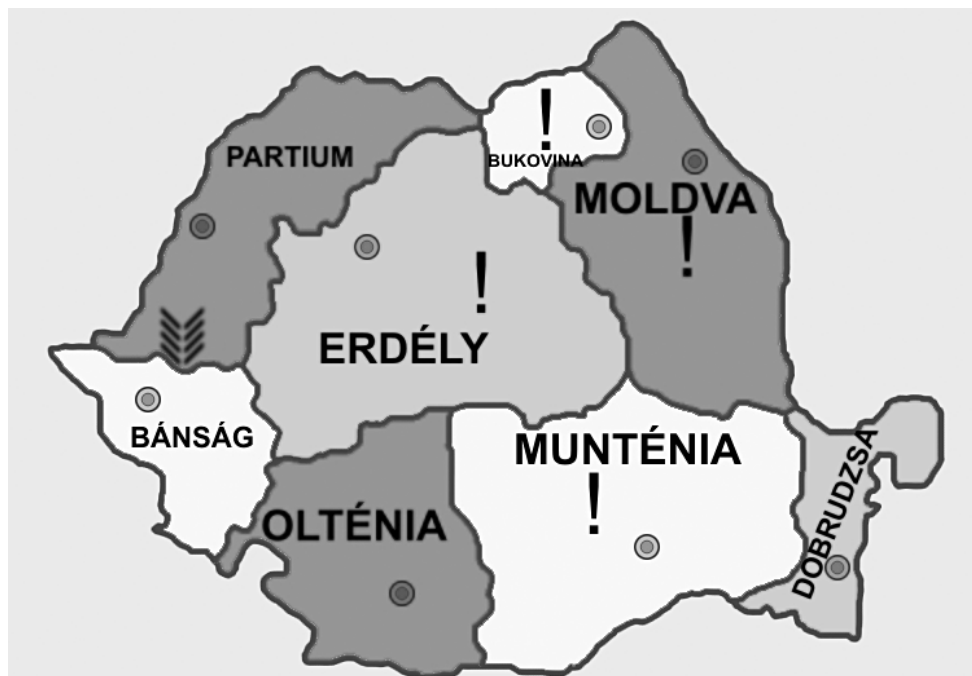
24. Vö. Alabán 2012: 6. 2. táblázat

25. Népszámlálás 2011: 4.1.1.1: A népesség számának alakulása, terület, népsűrűség: http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_05 (Utolsó letöltés: 2013. augusztus 18.)

26. A 2011. évi CLXXXIX. törvény 85.§ (1) értelmében Közös önkormányzati hivatalt hoznak létre azok a járason belüli községi önkormányzatok, amelyek közigazgatási területét legfeljebb egy település közigazgatási területe választja el egymástól, és a községek lakosság száma nem haladja meg a kétezer főt.” *Magyar Közlöny* 2011: 161. 39455. <http://jogszabalykereso.mhk.hu/MK11161.pdf> - (Utolsó letöltés: 2013. augusztus 17.)
27. Kistérségi helyzetelemzés é. n. [2010]: 12.
28. Kovách 2012: 48.
29. Virág 2010: 52.
30. Kistérségi helyzetelemzés é. n. [2010]: 12-13.
31. Iskolafejlesztés gettósodási folyamatokat mutató térségekben. <http://www.ambedkar.hu/iskolafejlesztes-gettosodasi-folyamatokat-mutato-tersegekben/> - (Utolsó letöltés: 2013. augusztus 18.)
32. Népszámlálás 2011: 4.1.6.1: A népesség nemzetiség szerint. http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_05 - (Utolsó letöltés: 2013. augusztus 18.)
33. Fóti-Lakatos 2004 [1997]: 1027.
34. Kolosi-Sági 1998: 57.
35. Saját szerkesztés alapján. Forrás: Népszámlálás 2011: 4.2.2.1 A háztartások a háztartásban élők száma és gazdasági aktivitási összetétel szerint. http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_05 - (Utolsó letöltés: 2014. január 18.)
36. Népszámlálás 2011: 4.2.2.1: A háztartások a háztartásban élők száma és gazdasági aktivitási összetétel szerint. http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_05 - (Utolsó letöltés: 2013. augusztus 18.)
37. Vö. Gábos-Kopasz 2012: 252. 1. táblázat
38. Népszámlálás 2011: 4.2.3.1 A családok családösszetétel és a gyermekek száma szerint. http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_05 - (Utolsó letöltés: 2014. január 18.)
39. Városfejlesztési stratégia 2003: 8.
40. Peter Townsend elmélete alapján a fogalmi keretek tisztázása végett lásd Ferge 1985.
41. Szegő 2012.
42. <http://richpoi.com/cikkek/hazai/200-evre-elegendo-szent-talaltak-borsod-megyeben.html> - (Utolsó letöltés: 2014. január 18.)
43. Kégl Ildikó 2013
44. Területfejlesztési koncepció 2013. 16.

Kitekintés

A modern román közigazgatás dilemmái: önkormányzás, regionalizáció, decentralizáció

1. ábra Románia történelmi jellegű régiói²

Létezik Kelet-Közép Európában egy állam, melynek lakosságát több mint öt százalékban magyar identitással rendelkezők alkotják. Románia történelmi régióihoz tartozik Erdély mellett Partium, Bánság, Olténia, Munténia, Dobrudzsa, Moldva és Bukovina vidéke is. Ezeken belül hagyományosan magyar lakta terület a Partium, a Bánság és a régiósítás kapcsán napjainkban sokat emlegetett Székelyföld.

A Románia területén élő magyarság korántsem homogén. A többsmagyarságot magában foglaló Székelyföld mellett meg kell említenünk Partiumot, az interetnikus környezetben élni kényszerülő magyarságot (Kolozsvár, Marosvásárhely és részben a Szilágyság), valamint a szórványközösséget (Arad, Hunyad, Fehér megye) és a moldvai csángókat is. Evidens, hogy az eltérő körülmények más-más helyzeteket, azok pedig különböző igényeket teremtenek,

melyek a régiós törekvések kapcsán fontos szempontként kellene, hogy érvényesüljenek.¹

A mindenkori román vezetés célja az egykor különálló területi egységek integrálása volt. A politikai átmenet, a nemzetközi viszonyok átalakulása új irányvonal felvételére kényszerítette Romániát. „Az önkormányzat, mint közigazgatási egység Romániában (...) nem létezik, a szó román megfelelője a „helyi közigazgatás.”³ Az Európai Unióhoz való csatlakozás (2007) egyben azt is jelentette, hogy a közigazgatási rendszerét meg kellett reformálnia. Megmaradt a hagyományos megyerendszer (a NUTS-III-as szint), a maga negyvenegy megyéjével - illetve Bukarest municípiummal. Azonban szükség volt a NUTS I-II-es szintek kialakításra, ugyanis ilyenek eredetileg nem kerültek kijelölésre. Valószínűsíthetően azért nem, mert úgy érvényesülnie kellett volna a történelmileg indokolt hármas, illetve négyes felosztásnak. Az így létrejövő makro-régiók a következők lettek volna: Havasalföld, Moldva, Erdély, kiegészülve Partium-Bánság régióval. Azért kellett volna így lehatárolni a területi egységeket, mert *történelmileg meghatározottak és* „magukban hordozzák a regionális öntudatot.” Ennek elkerülése érdekében, a kihívásra adott válaszként nyolc fejlesztési régiót (NUTS-II-es szint) hoztak létre. A folyamat 1997-ben kezdődött. A jelenlegi régiós felosztás azonban nem tekinthető véglegesnek. Az Északkeleti és a Déli régiók népesség-száma meghaladja a három millió fős felső

határértéket. A Délnyugati nagyjából megfelel Olténia tájegység területének. Az Északnyugati, Nyugati és Délkeleti fejlesztési régiók kialakítása problematikusnak mondható, többek között azért is, mert földrajzi szempontból szétszabdalt és etnikailag erősen tarkított, heterogén tömbök jöttek létre. A jelenlegi felosztásban Székelyföld a Központi régióban helyezkedik el.⁴

2. ábra Románia fejlesztési régiói⁵

A központi hatalom közigazgatást

megreformáló törekvései közé tartozik az a 2008-as elképzelés a többszintes közigazgatási rendszer kialakításáról, melyet a dr. Ion Iordan⁶ irányította bizottság dolgozott ki. A fejlesztési régiók helyett nyolc történeti-földrajzi jött volna létre. A megyék száma 48-ra bővült volna. A bizottság Erdélyben ugyan három új megyét javasolt (Küküllő megye Medgyes központtal, továbbá Krassó-Szörény kettévágásával Krassó és Szörény) és Hargitát is Csíkra nevezné át, de Székelyföld, mint önálló régió nem merült fel.

3. ábra Románia közigazgatási reformjának terve, 2008.⁷

Ugorva az időben, 2012 decemberében járunk, amikor a kétharmados többséget szerző Victor Ponta vezette kormány államreformot érintő céljai közé bekerül a decentralizáció jegyében történő területi-közigazgatás megreformálása. A regionalizáció gondolatát a politikai átmenetet követően a kormányok kezdetben nem támogatták. Ám ez a hozzáállás az uniós csatlakozás kapcsán megváltozik. Nyomós érv volt a PHARE regionális fejlesztési előcsatlakozási alap, mely számos programot finanszírozott 1996 és 1998 között, valamint az Európai Bizottsággal közösen kidolgozott Zöld Könyv (1997), mely egyfajta alapkőként a román regionális politika fundamentumává vált. Így jön létre a már említett nyolc fejlesztési régió⁸, melyek létrehozásánál a gazdasági potenciált, a történelmi-kulturális meghatározottságokat és földrajzi tájegységek jelenlétét is többnyire mind-mind figyelmen kívül hagyták.

Vélhetően az egyik legerőteljesebb érv a reform szükségességével kapcsolatban az, hogy Románia a 2007-2013-as programidőszakban igen gyengén teljesített a források lehívását illetően.

Ezen úgy lehet változtatni, hogy a regionális intézményeket további hatáskörökkel ruházzák fel, melynek következtében hatékonyabban történne a pénzügyi alapok lehívása. Ezt tovább gondolva a jelenlegi fejlesztési régiókat közigazgatási régiókká kellene átalakítani, hiszen így a területfejlesztés és ez által a nemzetgazdasági fejlődés is magasabb hatásfokú lenne. Az eddigi tapasztalatokból az következik, hogy a megyék társulásaként létrejött régiók nem tudtak olyan projekteket megvalósítani, amelyek a régiók egészét érintették volna, valamint gyakran az egy régióban található megyék kooperációja is hiányzott. További probléma, hogy a régiók nem rendelkeznek jogi személyiséggel és választott vezetőkkel. Ezek megváltoztatásával célratoróbban részt vehetnének az interregionális együttműködésekben.⁹

A Ponta-kormány által 2013 februárjában elfogadott memorandum a jövőbeni reformok ütemtervét körvonalazta, valamint két szervezet felállításáról döntött. Az egyik, a Consiliul Consultativ pentru Regionalizare (CONGREG), mely stratégiai-tervezési tanácsként, a másik a Comitetul Tehnic Interministerial pentru Regionalizare-Descentralizare (CTIRD), technikai bizottságként kezdte meg működését. A CONREG tagjai a tudományos, és civil szféra képviselőiből valamint választott tisztségviselőkből állnak. Feladatuk a szakmaiság jegyében hatástanulmányok, kutatások és elemzések készítése, melyek eredményeit aztán beemeltetik a reform tervezetébe. A CTIRD vezetésével Liviu Dragnea miniszterelnök-he-

lyettest és egyben közigazgatási és regionális fejlesztési minisztert bízták meg. A bizottság tagjai az érdekelt minisztériumok vezetőiből álltak össze. Azonban a két intézmény felállítását követően sem vált világossá, hogy a kormány egész pontosan hogyan képzei el a megvalósítani kívánt közigazgatási reformot.¹⁰

A CONGREG jelentésében (*Disparitati si fluxuri in fundamentarea social-economica a regionalizarii administrative a Romaniei*), melyet 2013 áprilisában, Bukarestben adott ki, a romániai közigazgatási regionalizáció társadalmi és gazdasági megalapozásának lehetőségeit és körülményeit elemzi. Izsák Balázs, a Székely Nemzeti Tanács 2013-ban újraválasztott elnöke szerint a kormány régiósítási terve a Ceausescu-korszak migrációs folyamatait hamisan alapul véve a népességkeveredést segíti elő.¹¹ Ezt a jelentés azon pontjára alapozza, ahol azt olvashatjuk, hogy a kisebb történelmi régiók helyett a nagyobb közigazgatási egységek kulturális heterogenitást és ez által hatékonyabb működést eredményeznek.¹²

A román sajtó a Szociálliberális Szövetség (USL) által kiszivárogtatott híreken és nyilatkozaton kívül csak találgatni tudott, és jelenleg is csak találgatni tud, a régiók pontos jellemzőivel kapcsolatban. A Prahova megyei elnök, Mircea Cosma a jelenlegi közigazgatási rendszerben azt kifogásolta, hogy a javak elosztása nem egyenlő az egész országban, illetve túlságosan jelentős a Bukarest-centrikusság. Éppen ezért szükség van a nagyobb fokú decentralizációra. A reformok mellett érvelt Ma-

rian Oprisan, Konstanca első embere is, aki szerint elég volt a „*polgármesterek sétáltatásából a román kormányhoz*” azért, ha érdekeiket szeretnék érvényesíteni.¹³

A Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) a kormány decentralizációs törekvéseiben eddig mindvégig partnerként viselkedett. Kelemen Hunor, a párt elnöke fél éve a következőképpen foglalt állást: a Szövetség nem támogatja a gazdasági-fejlesztési régiók adminisztratív szerepkörrel történő felruházását, mert egy újabb bürokratikus szint bevezetése csak tovább nehezítené a mindennapokat. Azonban a helyi népszavazásokkal való döntést fontosnak tartja. A pártelnök kiemelte, hogy a régiósítás kérdése nem csak a székelyföldi vagy a partiumi magyarság számára fontos, de Dobruzsza vagy Bukovina esetében is a történelmi, kulturális és földrajzi meghatározottság szem előtt tartását kéri a politikusok és a civil szervezetek.¹⁴ A Szövetség szakmai érvei közé tartozik, hogy a régiók közti gazdasági szint még inkább elválik egymástól (a gazdagabbak még gazdagabbak, a szegények pedig még szegényebben lettek), valamint az egy régión belüli megyék is jelentős fejlettségbeli különbségeket mutatnak.¹⁵

A Magyar Polgári Párt (MPP) szerint „*a régiók kialakítása nem lehet Románia belügye az ország által ratifikált nemzetközi egyezmények miatt.*” Illetve azért sem, mert jelentős mértékben érinti az erdélyi magyarságot is, így a kérdés nem lehet közömbös Magyarország szempontjából sem. A párt elnöke hangsúlyozta, hogy az erdélyi magyar poli-

tikai erők együttes és közös fellépésére van szükség az eredmények eléréséhez.¹⁶

Az Erdélyi Magyar Néppárt (EMNP) szerint „1989 után a romániai fejlesztési régiók határait úgy rajzolták meg, ahogyan a nagyhatalmak Afrika államhatárait.” A párt szerint nem a megyerendszert kell alapul venni, hanem a regionális identitások alapján kell meghúzni a régióhatárokat. Toró T. Tibor, az EMNP elnöke érvelése szerint a régiók intézménye a felzárkóztatásért jött létre. Románia esetében azonban az eddigi működésük éppen az ellenkezőjét eredményezte: nőtték a különbségek a megyék fejlettségi szintje között. A Néppárt javaslatai közé tartozik a megyei jogú városok jogállásának megtartása, valamint bizonyos esetekben szükséges lehet a megyehatárok felülvizsgálata.¹⁷ Ezen gondolatok figyelembe vételével 15 NUTS II-es régió létrehozása szükséges, melyből három metropolisz-régió: Bukarest fővárosi régió, a brassói agglomeráció, valamint Galac-Brăila városok (melyek együtt egy konurbációt alkotnak).¹⁸ Az aszimmetrikus regionalizmus elve alapján a régiók a politikai-közigazgatási önkormányzást kell, hogy gyakorolják.¹⁹

Az, hogy egy nemzetállam hogyan bánik a kisebbségeivel, alapvetően meghatározza az adott ország politikai kultúráját. A készülőben lévő közigazgatási reform és annak intézkedései igen nagy hatással lesznek a Románia területén élő magyarság jövőjére. Hiszen nem mindegy, hogy a régióhatárok kialakításánál a prioritások közé tartozik-e majd az a történeti-kulturális-geopolitikai szem-

pont, hogy hol élnek jelentős számban magyarok. Amennyiben nem, akkor a romániai magyarság politikai képviselete középszinten nem fog megvalósulni. Illetve, ami még súlyosabb veszély: az erdélyi magyarság elrománosodását, asszimilációját eredményezheti. Ennek a kérdésnek a részletes kifejtése azonban, már egy újabb tanulmány tárgyát képezi.

BÉKESI JÚLIA BOGLÁRKA

Jegyzetek

1. Kósa András László: A politikai pluralizmus felettébb szükséges voltáról, avagy van-e alternatíva. 2.p.PDF. Letöltve: 2013. október 24. Forrás: http://epa.oszk.hu/02100/02169/00040/pdf/2011_1-2_005_060-069_Forum.Kosa.pdf
2. Dr. Szilágyi Ferenc: Az új román területi közigazgatás lehetséges elvi alapjai. 9.p. PDF. Hozzáférés: 2014. január 23. Forrás: <http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/pdf/008Muhely.Szilagyi.pdf>
3. Jani Péter: Az erdélyi magyar autonómia-törekvések a regionalizáció tükrében. 7.p. PDF. Hozzáférés: 2014. január 23. Forrás: <http://dieip.hu/wp-content/uploads/2008-2-03.pdf>
4. Dr. Szilágyi Ferenc: Az új román területi közigazgatás lehetséges elvi alapjai. 5-10.p. PDF. Hozzáférés: 2014. január 23. Forrás: <http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/pdf/008Muhely.Szilagyi.pdf>
5. <http://www.erdelyiportal.ro/images/cikkek/er%2038%20usl%20regioterv.jpg>
6. Bukarest egykori prefektusa
7. Dr. Szilágyi Ferenc: Az új román területi közigazgatás lehetséges elvi alapjai. 15.p. PDF. Hozzáférés: 2014. január 23. Forrás: <http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/pdf/008Muhely.Szilagyi.pdf>
8. 151/1998-as törvény, majd a 315/2004-es számú törvény a regionális politikáról.
9. Szabó Tamás: Regionalizáció Romániában: elképzelések, tervezetek, kilátások. 1-4.p. PDF. Letöltve: 2014. február 15. Forrás: <http://www.>

mensura.ro/iras/regionalizacio_romaniaban_elkepzelesek_tervezetek_kilatasok

10. Szabó Tamás: Regionalizáció Romániában: elképzelések, tervezetek, kilátások. 3-4.p. PDF. Letöltve: 2014. február 15. Forrás: http://www.mensura.ro/iras/regionalizacio_romaniaban_elkepzelesek_tervezetek_kilatasok

11. Izsák Balázs: A román kormány régiósítási terve Ceausescu telepítés-politikájára épül! Hozzáférés: 2014. február 15. Forrás: http://izsakbalazs.blogspot.hu/2013_05_01_archive.html

12. Consiliului Consultativ pentru Regionalizare: Disparitati si fluxuri in fundamentarea social-economica a regionalizarii administrative a Romaniei. 10.-13.p. PDF. Letöltve: 2014. február 15. Forrás: <http://image.stirileprotv.ro/media/document/61323908.pdf>

13. **Cristian Andrei:** Regionalizarea in dezbaterea USL. „Teoria super-baronului a plecat de la teoria centrului imaculat. Cu ce e mai credibil un ministru ales de partid?” Hozzáférés: 2014. február 15. Forrás: <http://www.gandul.info/politica/regionalizarea-in-dezbaterea-usl-teoria-super-baronului-a-plecat-de-la-teoria-centrului-imaculat-cu-ce-e-mai-credibil-un-ministru-ales-de-partid-10441757>

14. Az RMDSZ támogatja a helyi népszavazások kiírását a régiók átszervezése ügyében. Kelemen Hunor nyilatkozata 2013. augusztus 2-án Nagykárolyban. Hozzáférés: 2014. február

15. Forrás: <http://www.rmdsz.ro/sajtoszoba/hir/az-rmdsz-tamogatja-a-helyi-nepszavazasok-kiirasat-a-regiok-atszervezese-ugyeben>

15. Szabó Tamás: Regionalizáció Romániában: elképzelések, tervezetek, kilátások. 4.p. PDF. Letöltve: 2014. február 15. Forrás: http://www.mensura.ro/iras/regionalizacio_romaniaban_elkepzelesek_tervezetek_kilatasok

16. MPP: nem lehet román belügy a régiósítás. Bíró Zsolt nyilatkozata 2013 júniusában. Hozzáférés: 2014. február 15. Forrás: <http://www.maszol.ro/index.php/belfold/13717-mpp-nem-lehet-roman-belugy-a-regiositas>

17. Horváth-Szekeres István: EMNP: regionális identitások alapján kell meghúzni a régióhatárokat. Toró T. Tibor nyilatkozata 2013 márciusában, Csíkszeredában. Hozzáférés: 2014. február 15. Forrás: <http://www.maszol.ro/index.php/belfold/10458-emnp-regionalis-identitasok-alapjan-kell-meghuzni-a-regiohatarokat>

18. Szabó Tamás: Regionalizáció Romániában: elképzelések, tervezetek, kilátások. 4.p. PDF. Letöltve: 2014. február 15. Forrás: http://www.mensura.ro/iras/regionalizacio_romaniaban_elkepzelesek_tervezetek_kilatasok

19. „A megtalált út. Esélyt és szabadságot Erdélynek.” Az Erdélyi Magyar Néppárt politikai keretprogramja. PDF. Letöltve: 2014. január 8. Forrás: <http://www.neppart.eu/admin/data/file/20120222/keretprogramweb.pdf>

Szlovákiai összefogás a magyar pártok között

A csehszlovák állam felbomlásával minden bizonnyal nehezebbé formálódott a Szlovák Köztársaság útja egy olyasfajta demokratikus berendezkedésű állam szervezet irányába, ami eleget tesz az EU általános követelményeinek. A szocializmust követő Szlovákia átfarmálódását legfőképp az gátolja, hogy létrejötte után letért az először eltervezett, egykoron még a közös államban kialakított gazdasági illetve politikai irányvonalától, valamint a fenti okok miatt a rendszerváltozás procedúrája vesztett a sebességéből. Mi több, az újdonsült ország helyzetei közt a szlovák társadalom bizonyos tekintetben visszakerült az reformok korai etapjába, amikor mindössze még a többpártrendszer illetve a piacgazdaság kétségtől való tető alá hozása volt a tét.¹

A komáromi nagygyűlés

Az 1994. január 8-án megtartott komáromi nagygyűlést a Csallóközi Társulás² hívta össze 1993. december 6-án kiküldött körlevelében, és az Együttélés és az MKDM az ezt követő napon tehát szinte azonnal hozzájárulásáról tudatta az elképzelést. Egész Szlovákia területén eszeveszett visszajelzéseket idézett elő a Csallóközi Társulás ötlete. Michal Kovác köztársasági elnök vendégül látta a Csallóközi Társulás prominens személyeit, valamint felkínálta, hogy gondoskodik a nagygyűlés patronálásáról, feltéve, hogyha az indítványozók nem tűznék ki célul a területi autonómia

kialakítását, és lemondanának a magyar tartomány igényéről. A Csallóközi Társulás nemleges reakcióját Pásztor István Komárom polgármestere december 21-én tudatta Michal Kováccal. Ez után a szlovák törvényhozás akceptált elmarasztaló dekrétumot a Csallóközi Társulás tervét illetően, illetve proponálta a nagygyűlés elhalasztását. Az 1994. január 8.-a során lezajlott komáromi önkormányzati nagygyűlés az utóbbi idők legkiemelkedőbb horderejű felvidéki magyar politikai történéseként volt számon tartva. A megjelent 5000 polgármester illetve települési önkormányzati küldött mennyiségéből több mint 3000 képviseltették magukat. A nagygyűlés meggyőződése, közigazgatási illetve önkormányzati irományai a 90-es évek felvidéki magyar autonómiapolitikájának a forráspontját fejezték ki.³

A komáromi nagygyűlésen elfogadott állásfoglalás

A komáromi kiáltvány legjelentősebb mondanivalója Európa lakóinak és a Szlovákiában élőknek az, hogy a felvidéki magyarság jogi státuszát konzultációs módon, a legitim eszközök határain belül, Szlovákia területi integritásának meg nem sértésével szeretné megoldani. Az nyilatkozat politikai alkotóeleme zömmel fundamentális tájékoztatást ad arról, hogy miféle humán valamint politikai befolyással bír a felvidéken élő

magyar közösség, illetve melyek a politikai és szociális attribútumai. Ebből kivehető, hogy rendelkezik kellő erővel az önépítéshez, valamint jogalanyiségének megtartásához illetve politikai igényeinek véghezviteléhez. Az mondanivalója ama jellemvonásokról szintén szót ejt, melyek a felvidéki magyarság habitusát, politikai kultúráját illetve társadalmi kvalitását definiálják. Rátereli az odafigyelést azon érdemekre, melyek a magyarok és szlovákok feszélyezetlen egymás mellett élése folytán jöttek létre, főleg az egymással szembeni tolerancia nagyobb szintjére. A nyugati világ részére a nyilatkozat legfőképpen azt a bizonyos tartalmat tartalmazza, hogy a Szlovákiában élő magyarok az egyesült valamint biztos lábakon álló Európa, továbbá az átfogó európai védelmi szisztéma elkötelezettje. Irányultsága kétséget kizáróan nyugati. El kíván hártani bármiféle nézeteltérést, viszont leszögezi, hogy tényállása megoldásának kulcsa a kormány és a szlovákság politikai szándékán áll vagy bukik.

Az esetenként fent álló összeütközés veszélyét az okozza, hogy a probléma feloldását megvalósíthatóvá tevő politikai szándék a szlovák politikai életben valamint a szlovák népesség tagjai között nem szignifikáns. Az nyilatkozatra nézve magától értetődő, hogy az eddigi hozzá viszonyulással lehetetlen a felvidéken élő magyarok problémájának a megoldása. Ez azt takarja, hogy a szokványos kisebbségi politika kudarcba fulladt, illetve egyéb megoldásra visz a kényszer. Egyenrangúságon alapuló, baráti viszonyt szükséges létrehozni a

magyarok és a szlovákok közt, amelyet kizárólag a paradigmaváltás és új jogszabályok szavatolhatnak. A nyilatkozatban szóba hozzák az önkormányzatok jogait. A kiáltvány determinálja, hogy a jogállam fundamentuma a széles jogkörrel felhatalmazott önkormányzat, mely ugyanúgy a demokrácia egyik végbemeneteli alakja is. Ezzel párhuzamosan determinálja, hogy a Szlovák Köztársaság területén az önkormányzatok jogai nem elég szélesek, munkafolyamataikat gátolják a központi hatalmi szervek, az alaptörvényben nincs kielégítő mennyiségű garancia az önkormányzatok beindulására. Két jelentős determinációt tartalmaz a nyilatkozat: bővíteni szükséges az önkormányzatok jogait és jogköreit, ezzel karöltve garantálni szükséges pénzügyi önállóságukat is. A nagygyűlésen megjelentek a nyilatkozatban óhajtják, hogy a kabinet lássa el kézjegyével a Helyi Önkormányzatok Európai Chartáját, hagyja jóvá a chartából különösképpen ama pontokat, melyek garantálják a szubszidiaritás elvének gyakorlati kiteljesedését. Ennek esszenciája az, hogy a centrumból át kell nyújtani az önkormányzatok kezébe minden olyan feladatkört, amely ott is kivitelezhető. Egyszóval az elvégzendő ügyleteket az érintettek közelében szükséges lebonyolítani, ami nyilvánvalóan a központi kormányzat hatásának a tompulását okozza. Kiterjed ez a közigazgatási területi egységek kiépítésére valamint az önkormányzatok társulási jogára is. A falvaknál nagyobb közigazgatási területeket az önkormányzatok szövetkezései hozzák létre, illetve azt

kizárólag az ő hozzájárulásukkal illetőleg referendummal lehessen módosítani. Ezen hatásköröket az alaptörvény fixálja le. Szintén tárgykör volt a közigazgatási és területi átalakítások menete. A nyilatkozat közigazgatáshoz fűződő komponense 2 témakörhöz fűződik: a pillanatnyilag fennálló közigazgatási rendszer nem megfelelő, mivel mialatt az önkormányzati struktúra mindössze alig, hogy kielégítően valamint erősen gyengítve működik, addig az államvezetés kétszintes illetve komplikált (körzeti, járási, és speciális jogkörű hivatalok vannak).

A kormányzat részéről ajánlott átrendezési program pedig még borzalmasabb, mivel előbb óhajtja megállapítani az államigazgatási szférákat illetve az államhivatalok hatáskörét, mint a regionális önkormányzatokat, melyeknek csupán a megmaradt jogkörök maradnának. A kormányzat ajánlata a magyarok részére az okból is mindenképpen elvetendő, mert a magyarok által lakott területeket 5 közigazgatási szektor közt darabolná fel olyféleképpen, hogy megoszlásából kifolyóan mindenhol leszavazhatóvá válna. Szóval nem valósulna meg az a kitétel, hogy önmaga ügyeiben minden nemzetiség saját maga hozhassa meg a döntéseket. A kabinet kezdeményezése e tényállásban szintén kétségkívül a szubszidiaritás elképzelésével ambivalens.

A nyilatkozat két vagylagos megoldást szorgalmaz: 1. létrehozni egy méretes, nagyjából 8000 km² kiterjedésű közigazgatási területet, amely területen a felvidéki magyarok kb. 90%-a lakik, illetve a magyarok a helyi populációnak

meghaladják a 60%-át; 2. az előbb említett területen 3 közigazgatási térséget hoznának létre. Az legelőször felhozott verzió egy különálló régiót takar külön regionális parlamenttel. A következő verzió mintájára 3 regionális önkormányzati térséget lenne szükséges létrehozni, melyet vagy egy országos magyar önkormányzati tanács tartana egyben, vagy egy kétkamarás parlamenti struktúrában szerezhethetnének képviselőt a régiók. Ki kell emelni, hogy a két opció közül abban az esetben lehet majd csak kiválasztani, amennyiben véglegessé válnak a területi egységek mennyiségére valamint méreteire irányuló elgondolások. Szintén előbukkant a magyarság alkotmányos jogállásának a kérdésköre. Az önkormányzati szisztéma illetve a területi átrendezés révén kifejtett javallatokat a nyilatkozat eme részben kategorizálja oly féle képen, hogy ennek mintájára kifejezhetővé váljanak a Szlovákiában élő magyarok alkotmányos jogai. A nyilatkozat egyik legkiemelkedőbb része a közösségi státusz igénylése annak tekintetében, hogy a felvidéki magyarok önmagukat ezek után nem kisebbségként determinálják, hanem nemzeti közösségként. Ezzel kapcsolatban a nyilatkozat nyomatékosítja, hogy a magyaroknak jogában áll mind az önmeghatározásra, mind pedig a meglévő államkeretek határain belüli autonómia, mely szintén a szubszidiaritás elvének valóra válását eredményezné. Elengedhetetlennek véli a magyarok közhivatali érvényrejutási esélyének a megalkotását és a magyar nyelv használatbavételének törvénybe iktatását: a magyar többségű

vidékeken a szlovákkal azonos súlyú nyelvként, a kisebbségi vidékeken második nyelvként.

A nyilatkozatnak ezen szakasza 4 darab olyasfajta politikai alaptételt foglal magába, melynek egyértelműen jogi mondanivalója is van: 1. a magyarság politikai képviselétét önálló választott képviseleti szervek útján szándékszik reprezentálni - magyarán önkormányzati jogokat szeretne kapni; 2. azokon a területeken ahol a magyarok a lakosság több mint 50%-át teszik ki oda speciális jogállást követel az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése 1201. ajánlásának 11. cikkelye szerint. Ez azt foglalja magában, hogy az önkormányzatok bevett hatáskörein kívül beleegyezési jogot igényel, különösen a közhivatalok, ügyészségek, bíróságok valamint a rendőrség személyi állományára kapcsolódóan; 3. elvárja mindenek előtt az államon belül lévő kölcsönösség (reciprocitás) elvének gyakorlati használatát, ami annyit takar, hogy a magyarok berkeiben relatív kisebbségben jelenlévő szlovákok, illetve a szlovákok berkeiben relatív kisebbségben ott lévő magyarok egyenlő jogokkal rendelkezzenek; 4. azonos fajsúlyú csoportként szeretne együtt élni a szlovákokkal, mely a partnernemzeti viszony esszenciája. A nyilatkozat teljes terjedelmében hanyagolja az autonómia és a kollektív jogok kifejezéseknek a használatát.

Az autonómia értelme habár meg egyező az önkormányzatéval, de az imént említett kollokáció politikailag kielégítőbb, mint az autonómia, melyet a szlovák közhiedelem az országtól való

elszakadás kezdő mozzanatának tud be. A mindenkire kiterjedő jogokat nem kizárólag politikai okokból vetik el még nemzetközi fórumokon is, hanem szakmailag szintén rendezetlen eme értelmezés. Az viszont teljesen vitathatatlan, hogy politikai jogosultságokra irányul, de nem teljesen magától értetődő, hogy miképpen hangolható össze az egyéni jogokkal. Ezért a nyilatkozat közösségi jogokat vet fel. Sok közül ilyen közösségi jog például az önkormányzatra való jog, mely az egyéni választói jog mintájára valósul meg, ám kizárólag közösség élhet vele, személy az nem. A nyelvhasználatához való jog szintén közösségi jog habár személyek élnek vele, mivel felhasználása a nyelvet tudók relatív mennyiségétől, és a területi sűrűségen valamint az őshonosságon múlik.

A leírtakban sehol sem kerülnek elő egyik részben sem a kulturális vagy oktatási autonómia kifejezések illetve igények. Ezeket az önkormányzati jogosultságok átnyújtásával szeretnék biztosítani. Feltűnik ugyan értelmezésként a kisebbségi önkormányzat, melyet definiálni szükséges. Használata azokon a helyeken nyilvánvaló, ahol a kölcsönösség princípiuma szintén érvényre juthat. Felmerül a kérdés, hogy a kisebbségi önkormányzatra vonatkozó jog mely koncepció szerint járhat: a Bauer-Renner féle perszonális autonómia elv értelmében ez alkalommal az elszórtan élőkre is kiterjedhet, vagy kisközösségi elv alapján, mely véli a szociális szervezethez tartozást. A komáromi álláspontokról kijelenthetjük, hogy egy afféle összetartó erővel rendelkező ügyirat, mely egy-

máshoz konzekvensen fűződő részekből áll össze. Az akceptált elképzelések mintájára fokról fokra kiépíthető a felvidéki magyarok olyasfajta közigazgatási és önkormányzati autonómiája, ami vég eredményben kialakítaná a magyarok valamint a szlovákok közti azonos rangú együttélési kapcsolatot, tehát a társnemzeti struktúra létrejöttéhez vezetne. A nyilatkozatban viszont rejtjelezve tartalmaz egy intelmet is: abban az esetben ha a mindenkori szlovák kormány eme kezdeményezést figyelmen kívül hagyja, illetve nem törekszik a kivitelezése érdekében ténykedni, foganatja az elégedetlenség erősödése lehet.⁴

A Magyar Koalíció létrejötte

A koalíciót 1994 júniusában hozta létre a 3 meghatározó magyar párt, az MKDM, az MPP és az Együttélés egyessége szerint. Az 1994-es parlamenti választásokon a szövetség tagjainak 17 képviselőt sikerült bejuttatni a szlovák törvényhozásba. A Magyar Kereszténydemokrata Mozgalomtól: Ásványi László, Bárdos Gyula, Bugár Béla, Csáky Pál, Farkas Pál, Ferkó Barnabás, Szigeti László került be. Az Együttéléstől: Bauer Judit, Boros Zoltán, Duka Zólyomi Árpád, Duray Miklós, Komlós Zsolt, Köteles László, Kvarda József, Pásztor István, Rózsa Ernő. A Magyar Polgári Párttól egymaga a pártelnök, A. Nagy László került be.⁵

HORVÁTH ÁDÁM VIKTOR

Jegyzetek

1. <http://www.kalligram.eu/Kalligram/Archivum/1994/III.-evf.-1994.-marcius/Szlovakia-tarsadalmi-politikai-fejlodesenek-forgatokoenyve> SOŇA SZOMOLÁNYIOVÁ: Szlovákia társadalmi-politikai fejlődésének forgatókönyve, tanulmány részlet, F. Kováts Piroska fordítása

2. A Csallóközi Városok és Falvak Társulása (CSVFT) érdekképviselői, társulásként érvényesíti a csallóközi városok és falvak érdekeit és jogait, tekintettel az itt élő lakosság különleges helyzetére, érdekeire, és szükségleteire, összhangban a községi rendszerről szóló 369/1990 Zb. számú SZNT-törvény 21. paragrafusával. A Csallóközi Városok és Falvak Társulása önkéntes társulás, a jogi alanyisággal bíró polgárok társulásáról szóló 83/1991 Zb. számú törvény rendelkezéseivel összhangban jött létre 1992. szeptember 11-én Dunaszerdahelyen.

3. Szarka László: Kisebbségi többpártrendszer és közösségépítés (A szlovákiai magyar politikai pártok működése 1989-1998 között), Magyarok Szlovákiában (1989-2004) I.kötet Szerkesztette: Fazekas József, Huncik Péter, Fórum Kisebbségkutató intézet, Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja-Dunaszerdahely, 2004, 91.o.

4. http://www.duray.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=96 Duray Miklós: A komáromi nagygyűlésen elfogadott állásfoglalás rövid elemzése 1994. január 25.

5. Öllös László: A magyar pártok programjai, Szerkesztette: Fazekas József, Huncik Péter, Fórum Kisebbségkutató intézet, Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja-Dunaszerdahely, 2004, 56.o. ISBN:80-8062-2353

Interjú

„... az új fejezet témája a vízgazdálkodás, és a klímaváltozás”

Beszélgetés Szauer Rózsával a Nők a Balatonért Egyesület elnökével¹

Mikor és hogyan alakult meg a Nők a Balatonért Egyesület, milyen problémák hívták életre?

A Nők a Balatonért Egyesület 18 évvel ezelőtt 1995-ben alakult, kimondottan környezeti problémák megoldására, a Balaton védelme céljából. Akkor a Balaton vízminősége sokkal rosszabb volt, gondot jelentett az algásodás, a foszforterhelés, és felmerült, hogy a nők a maguk eszközeivel mit tudnának ezen változtatni, hogy a víz minősége javuljon. Január 22-én jött létre az egyesület Alsóörsön. Az alapító elnök Simonné Zákonyi Tünde, a neves Balaton kutató, Zákonyi Ferenc lánya. 1994-ben a Balatoni Szövetségnek évvégi ünnepi összejövedele volt, - ez a szövetség több mint száz éves szervezet – ahova a polgármesterek elvihették a feleségeiket is. Tünde is ott volt, mert az ő férje Simon Károly, Balatonfüred első szabadon választott önkormányzatának a polgármestere, akkor a Balatoni Szövetség tiszteletbeli elnöke. Lényeg az, hogy ott voltak az asszonyok is ezen az ünnepélyes összejövetelen, ahol a férfiak arról beszélgettek, hogy mit kellene tenni a Balatonért. És akkor felmerült, hogy mit tehetünk mi nők e cél érdekében, és így született meg az egyesület létrehozása-

nak ötlete, amit már ott többen támogattak. Ezután Tünde levelet fogalmazott minden polgármester-feleségnek, ami egyben egy meghívó is volt az alsóörsi alakuló ülésre. A jelenléti ív szerint húszan voltak, akik január 22-én megalapították az egyesületet. Mindezt én csak elbeszélésből és a dokumentumokból tudom, mert én nem voltam alapító tag.

Ezt követően sorra alakultak az egyesület helyi csoportjai, magam is ekkor csatlakoztam Csopakon, márciusban. A polgármester feleségek összehívták a szomszédasszonyaikat, ismerőseiket egy beszélgetésre. Zákonyi Tünde nagy lelkesedéssel és meggyőződéssel mondta el a célt, ehhez a helyiek hozzátették a saját elképzeléseiket, hogy hol, mit lehetne tenni, például miért csúnyák a buszmegállók, miért nincs szelektív hulladékgyűjtés, hogy szét vannak szórva a műanyag flakonok, vagy van egy elhagyott parkterület, az milyen gondozatlan, vagy, milyen rondák a strandon a kabinok. Egészen ilyen konkrét gyakorlati dolgok kerültek szóba. Azután mindenki felmérte a saját lehetőségeit, kapcsolatot keresett az önkormányzattal, ami nem volt nehéz, hiszen a polgármester-feleségek voltak a kezdeményezők. De nem

lett jellemző, hogy ők vezették a helyi tagcsoportokat.

Néhány hónap alatt kialakult egy Balatont átölelő hálózat, folyamatosan növekvő tagsággal. Időnként a helyi csoportok vezetői is találkoztak, tapasztalatot cseréltek, megbeszélték, hogy hol, mi a legnagyobb probléma: a hulladékkezelés, a műanyagok szelektálása, komposztálás, vízminőség. Ezek a dolgok akkor még gyerekcipőben jártak.

Mit gondoltak az egyesület tagjai, mit tudnak ők tenni, mi derül ki a dokumentumokból?

Azt gondoltuk, hogy mindenki tehet valamit a saját környezetében, amire ma azt mondjuk, hogy környezettudatos, de akkor ez nem volt még bejáratott fogalom, 18 év alatt sokat léptünk előre. Legelsőként megfogalmazódott egy un. tízparancsolat,² amiben benne voltak azok az óvó-védő szabályok, amiket a nők a saját szerepkörükben, saját környezetükben, családjukban, háztartásukban meg tudnak tenni: például ne használjanak foszfáttartalmú mosóport, komposztáljanak, ne mossák az autót a Tó parton. Sok pedagógus is csatlakozott az egyesülethez, egy biológusnő az egyetemről is, és így fogalmazódott meg ez a felhívás, melynek az a mottója, hogy védjük együtt a környezetet.

Mire gondoltak, az élet mely színterén érhetnek el változást?

A saját környezetükben, mindenk előtt a társadalom legkisebb egységében, a családban. Szemléletformálásban gondolkodtunk, az emberek szokásainak változtatásán, olyan egészen egyszerű, konkrét dolgokról van szó, amit minden-

ki különösebb anyagi ráfordítás nélkül megvalósíthat. A már említett szelektív hulladékgyűjtés, komposztálás, újrahasználatos elemek-, foszfátmentes mosópor vásárlása, víztakarékosság, ..stb.

1995-ben még nem az éghajlatváltozás volt a probléma, akkor kimondottan a vízminőséggel foglalkoztunk. Az eutrofizáció volt a legnagyobb gond. Ennek következményeként változás ment végbe a mezőgazdaságban, és a Balaton körüli csatornázottság nőtt. A befolyó vizek felét a Zala folyó szállítja, ezzel együtt a szennyvezetések majdnem felét is. Tehát fontos ennek a vízmennyiségnek a kezelése, tisztítása, erre készült a Kis-Balatonnál első és második ütemben beruházás.

Az éghajlatváltozással kapcsolatos problémák kezelése, magának a változásnak a megelőzése bekerült-e azóta az egyesület munkájába?

Igen, amikor 2002-03-ban bekövetkezett a vízszint drasztikus csökkenése, végig kellett gondolni, mi az, amit erősítsünk. Egyértelmű volt, hogy a víztakarékosságra kell nagy hangsúlyt fektetni. A programunkban ez korábban is szerepelt, több ilyen jellegű projektünk is volt. Készültek ezzel kapcsolatos kiadványaink, eszközeink, amelyekkel különböző rendezvényeken kitelepültünk. Csatlakoztunk a KÖTHÁLÓ-hoz, a környezeti tanácsadó irodák országos hálózatához, melynek tagja pl. a Csalán Egyesület. Somogy megyében még nem volt ilyen tanácsadó szolgálat, és miután mi három megyében működünk, ez egy specialitást ad az egésznek. Fonyódra esett a választásunk, mert ott kaptunk

egy helyiséget az önkormányzattól. Azt vállaltuk, hogy a KÖTHÁLÓ irodát működtetjük, közös programokat bonyolítunk, ehhez kaptunk megfelelő eszközöket, anyagokat, pl. egy KEOP pályázat támogatásával pavilont, amivel ki lehet települni különböző rendezvényeken. Rájöttünk, hogy ez a legjobb módja a célközönség elérésének. Például a füredi borhéten is megjelentünk, a tanácsadó sátorral. Azt is meg kell említenem, hogy a megalakulás óta elsősorban a gyermekeknek szóló programjaink vannak, amit szakmailag pedagógus tagjaink segítenek. Erre a célra készült több kiadványunk, kifestőfüzet, társasjáték, olvasókönyv.

Az 1997-ben készült „Vigyázz Rám” környezetvédelmi társasjátékban benne van nem csak az, hogy ismerik-e a Balaton élővilágát, hanem az is, hogy hogyan viselkedjenek a vízparton, hogyan vigyázzanak a vízre. A játék anyagát füredi óvónők a Nemzeti Park munkatársaival együtt állították össze, családi,- és intézményi körben is nagyon jól használható. Az első széria ezer darabos volt, négy éve újra kiadtunk ezret, ma már csak néhány van belőle. Két éve molinóra elkészítettük a játék ping-pong asztal méretű változatát, amit különböző közösségi rendezvényeken (falunap, jeles napok, víznap) használunk. Kirakjuk, odajönnek a gyerekek, velük a szülők, és így a felnőtteket is be tudjuk vonni. Vannak napelemes bemutató játékok is, pl pörgő malom, ezek felkeltik az emberek érdeklődését, beszélgetünk az energiatakarékosság lehetőségeiről, ökolábnyom számítást végzünk. Minden

csoportunknál van ilyen óriás társasjátékunk, ehhez kapcsolódó kiadványokkal.

A környezeti tanácsadás fontos része, hogy bemutatunk környezetkimélő tisztítószereket, ezekről és a víztakarékosságról szétosztunk kiadványokat. Ezt a szolgáltatást ajánlottuk az oktatási intézményeknek is, gyakran megyünk iskolákba a játszóházzal és előadásokkal.

Nem csak a KÖTHÁLÓ-val működünk együtt, hanem a régió zöld szervezeteivel is, tavaly volt egy nagy projekt a Csalán Egyesület gesztorságával Éljen zölden! címmel, ennek részeként többek között 40 előadást szerveztünk a Balatoni Téli Esték előadássorozat keretében. 19 helyi csoportunk van a Balaton körül, egy Budapesten. Mindegyik vállalt két-két előadást

Meg kell még említeni A Balaton könyve olvasókönyvünket, amelyet a felső tagozatos korosztálynak szántunk. Ez is nagyon sikeres kiadvány 460 képpel, 2002-ben volt a 2. kiadása, 14 ezer példányban elfogyott pár év alatt. Abban még az éghajlatváltozás nem szerepelt, amikor ezt szerkesztették, 2000-ben ez még nem volt probléma. Utána jöttek az aszályos évek. Ismét tervezzük a könyv bővített kiadását, az új fejezet témája a vízgazdálkodás, és a klímaváltozás.

2002-ben megjelentettünk egy tudományos ismereterjesztő kiadványt is, amelyben körüljárjuk a vízszint, vízminőség, vízmérleg témaköreit. Ezeket sokszor keverik, pedig jó, ha tudjuk, hogy a Balaton vízkészlete miként változik.

Kimondottan vízzel kapcsolatos, nagy programunk a Víznapj Balcsi Party, amit azonos időpontban, minden csoportunk megtart a Víz Világnapját követő vasárnap délután. Ez egy tóparti rendezvény, ahova gyerekeknek viszünk vízzel kapcsolatos játékokat, vízkóslót tartunk.

Az ismeretterjesztéssel minden korosztályt próbálunk megcélózni. Lehet, hogy direkt módon nem mondjuk, hogy az éghajlatváltozás miatt vigyázzunk erre meg arra, de tudjuk, hogy közvetve hatással van arra is.

Az éghajlatváltozással kapcsolatban mit szeretnétek tudatosítani? A víztakarékosságon kívül van más is?

Nagyon fontos tudatosítani az emberekben, hogy az éghajlatváltozás nem tőlünk független dolog, hisz az emberi tevékenységek következménye. Senki nem vonhatja ki magát a felelősség alól, mindenki a maga szintjén tehet ezért, az állami vezetőktől az egyénekig.

A víztakarékosság nem csak a Balaton vizére vonatkozik, hanem a háztartásokban használt vízre is, például, hogy használjunk esővizet lakásban, kertben.

De más programjaink is összefüggnek az éghajlatváltozással. Most éppen amire felhívjuk a figyelmet: a kertészkedés. A Balaton környéke alapvetően falusias környezet, ahol sok a zöld terület, és szinte mindenkinek van kertje. Mára ezek nagy százalékban díszkertek, fűvesítve, virágokkal, tujákkal, ritka a konyhakert. A kertészkedést nehezíti a szélsőséges időjárás, meleg nyarak vannak, kevés a csapadék, a víz pedig drága a locsoláshoz. Így aztán nem termelünk

mi magunk, pedig a termőföld adott, és a vízkérdésre is lennének megoldások.

Miért lenne fontos a Balaton környékén a helyi családi mezőgazdasági termelés, az önellátás?

Több okból, először is tudjuk, mit fogyasztunk, másodszor nem terheljük a környezetet a szállítással. Ha magunk megtermeljük a zöldséget, gyümölcsöt, már nagyon sokat teszünk önmagunkért és a környezetünkért. Így nem kell az áruházláncoktól beszerezni, akik messziről szállítják mindezt. Az áruszállítás jelentős levegőszennyezést okoz, nő a széndioxid-kibocsátás, ami a felmelegedés egyik kiváltója. Emellett a nagyüzemi termelésben jóval nagyobb a vegyszerfelhasználás, mint a kiskertekben, ez is környezetszennyező. Szórányagunkban is felhívjuk a figyelmet a helyi termelés fontosságára. Vannak egyébként jó példák, több csoportunknál az asszonyok nagy része kertészkedik. A Balaton körül szinte minden településen találhatók befolyó vizek, ezek a sédek, pl. Arácsi séd, Csopaki séd. Az Arácsi séd a Koloska patak, sokan laknak mellette, ott régebben nagyon jó konyhakertek voltak, a családok még használták ezeket. Máshol sajnos, a nyári szárazság erősen befolyásolja a kertészkedési kedvet, és előfordul, hogy a befolyó patakok is elapadnak.

Hogyan ítéled meg környezeti szempontból a jogi szabályozást? Ti, akik ilyen ügyekkel foglalkoztok, mit gondoltok, lenne-e teendője a törvényhozásnak a szabályozókönyezet változtatása terén?

Biztos, hogy lenne. Például most meghatározott a Balaton vízszintje 70-110 cm között, ha a 110-et eléri, leengedik a vizet a Sión. Egyes vélemények szerint ezt növelni kellene, 120 cm-re, ami sokkal több víztömeget jelentene, de ez több problémát felvet különösen a déli parton. Az említett vízkészlet változását, a vízállás alakulását alapvetően a tó vízháztartását meghatározó természeti tényezők befolyásolják. Ezek első sorban szakmai kérdések, nem a leghangosabb, legbefolyásosabb érdekcsoport véleményét kellene figyelembe venni.

Katonai felmérés alapján összehasonlították a Balaton partvonalát a 100 évvel ezelőttivel, és látszik, hogy mennyivel kisebb a tómeder, hol vannak feltöltések. Mostanában élénk vita alakult ki arról, milyen vízszint-szabályozási kényszerek forrása a part beépítettsége.

Az is probléma, hogy a Balaton három megyéhez, három régióhoz tartozik. A pénzeket a Regionális Fejlesztési Tanácsok kapták, Kaposvár, Veszprém, Zalaegerszeg. Céljaink között szerepel az egységes Balaton régió is. Jelenleg, ha valamilyen programunk van, pl. parlagfű-mentesítés, vagy a vízkeret irányelv, akkor az ügy három szakhatósághoz: Veszprém megye Fehérvárhoz, Zala megye Szombathelyhez, Somogy Pécshez tartozik. Egy adott balatoni témában, ha véleményt akarunk kérni, vagy egyeztetni akarunk, sokszor három hatóságot kell megkeresni.

Másik probléma manapság, az épített környezet állapota, az utóbbi években jellemző lett hogy nem a vízparton építkeznek, hanem a hegyek egyre ma-

gasabb pontjain. Különösen az északi parton jellemző ez, amivel sajnos a táj jellegzetes karaktere megváltozik, a szőlőhegyek eltűnnek, éppen az veszik el, amiért ezt a vidéket megszerettük. Hadakoztunk már építési ügyekben egészen az ügyészési vizsgálatig. Közvetve ez is hat az éghajlatváltozásra, hiszen a nagy földmunkákkal a természetes növényborítás eltűnik, fák, gyepek, növényritkaságok esnek áldozatul, a helyére ültetett tuják sokasága már nem pótolja ezt.

Milyen üzenete van a NABE-nak a turizmussal foglalkozók felé?

Az idegenforgalom és a Balaton jó állapota közötti összefüggést minden érintettnek figyelembe kellene venni, úgy kellene fejleszteni, hogy a Tó állapotán ne rontsanak. Ma csak 18% a természetes partszakasz hossza, a többi, 80% kibetonozott. Amikor tervezik a fejlesztéseket fontos szempont kell, legyen a fenntarthatóság, hogy ezen az állapoton már ne rontsunk!

Amúgy az idelátogató turistákat is igyekszünk megszólítani különféle rendezvényeken és a kiadványainkkal. Az „Élj Zölden” szlogent minden itt élő és megforduló embernek szántuk. A víztakarékosság, a megújuló energiaforrások alkalmazása mindenkinek elemi érdeke, hisz ezek az árak kialakítását és a bevételeket jelentősen befolyásolják. Ma már mindenki igyekszik visszafogni a fogyasztást, erre tudunk praktikákat adni, eszközöket ajánlani, nagyon sok előadást tartottunk ebben a témakörben is. A víztakarékos WC tartályok, csapok

használatától az esővízgyűjtésig, árnyékolásig sokféle megoldás alkalmazható.

A vendéglátó réteg érzi az időjárás-változás hatását a turistaforgalom csökkenésén?

Az időjárás szélsőséesebb, kiszámíthatatlanabb lett, ehhez kell alkalmazkodnunk. Az időjárás-változás szerepét a turistaforgalom ingadozásán érezzük. A Balaton iránti belföldi érdeklődés nem csökkent, én is szállásadó vagyok, úgy tapasztalom, hogy legalább egy hétvégét mindenki megcéloz, de azt szeretné jó időben, fürdözéssel eltölteni. Sajnos azt már kevesen engedhetik meg, hogy egy-két hetet nyaraljanak. Itt jön az időjósok szerepe. Nekik óriási hatásuk van az emberek döntéseire. Ha szerdán jó időt jeleznek, akkor pénteken kirajzanak az emberek. Sokszor előfordul ez ellenkezőleg is, az előrejelzés rossz időt jósol, aztán strandidő alakul, de a nyaralók ott-hon maradnak.

És a vízszint-csökkenés, volt hatással a forgalomra?

A vízszintcsökkenésnek nincs érezhető hatása, mert a vízminőség évek óta kiváló. Szerencsére már a média sem igyekszik negatívumot kihozni a helyzetekből, és az önkormányzatok, szakmai szervezetek is próbálják a megváltozott körülmények előnyeit hangsúlyozni, például lehet kisgyermekkel fürdőzni, mint a régi időkben, amikor még megvolt a tó füves partszakasza.

***A civil szervezet működésében lát-
szik-e alkalmazkodás az éghajlatválto-
záshoz?***

Infrastrukturálisan nincs sok teendőnk, mert nincs ingatlanunk, ahol alkalmazhatnánk a már említett megoldásokat. Az egyesület erőssége a magas taglétszáma, a 20 csoportunkban 700 taggal dolgozunk, akik nők, családanyák, háztartások működtetői. Tehát elsősorban a saját tagjainkat kell képezni ebben a témában, ők ezt a tudást saját életvitelükben alkalmazhatják és közösségükben továbbadhatják. Erre szervezünk programokat, előadásokat, tanulmányutakat, készítünk kiadványokat.

***Te személy szerint érzékeled-e, hogy
változik az időjárás. Ennek milyen kö-
vetkezményei lehetnek rátok, családó-
tokra, mire számítás?***

Igen, vannak kiugróan szélsőséges időjárási viszonyok a Balaton környékén is. Például a tavalyi hosszú aszályos idő, nincs évszakok közötti átmenet, amit régebben megszoktunk, a Nap perzsel, égető az ereje. Télből megyünk a nyárba, csizmából szandálba.

***Úgy érzed, hogy van tennivaló a sa-
ját személyes életedben?***

Hogyne, persze. Én ebben élek, ebben gondolkodom tevékenységeimben, a mindennapjaimban. A házunkat, a környezetünket lehetőségeink szerint úgy igyekszem működtetni, fenntartani, hogy a környezetet legkevésbé terhelje. A hulladékot természetesen szelektáljuk, komposztálunk, a vízzel takarékoskodunk, összegyűjtjük az esővizet. A gyerekeim ebben nőttek fel, mindketten egyetemisták. A lányom Budapesten tanul, hallom tőle, hogy elviszi a szeletív gyűjtőbe a hulladékot, környezetbarát mosogatószert, mosószódát használ.

Megmérték az elektromos készülékek fogyasztását, a régi televízió igen sokat fogyasztott, célszerű volt kicserélni. Itthon fával tüzelünk cserépkályhában. Igyekszünk helyi, belföldi termékeket venni, ritkán vásárolunk bevásárlóközpontokban. Nyáron a ház közelében lévő öreg diófa sokat segít az árnyékolásban, nem kell légkondi, mert a fa nyáron jól árnyékol, télen pedig beengedi a fényt. Csopakon nyaranta, Tihanyban egész évben működik ökopiac, ott is vásárolunk, de nagyon jó bevásárlóhely a balatonfüredi vásárcsarnok is mindenféle kisbolttal.

Nálatok hogyan működik a helyi piac? A kistermelők árulják, ami a kertükben éppen terem?

Sajnos még kevés az ilyen felesleg. Voltam Marseilles-ben tanulmányúton, készítettem képeket arról, hogy milyen rossz körülmények között próbálnak termelni, előadáson megmutattam ezeket a képeket, és beszéltem arról, hogy miért kertészkedjünk. De az is érdekes, hogy akinek megvan a lehetősége, vajon miért nem kertészkedik? Mindenkinnek meg kellene nézni az interneten is megtalálható „Mindennapi kenyérünk” c. filmet. Nagyon brutális. Semmi zene, semmi beszéd, csak a gépek monoton zaja az aláfestés, így mutatják be mit, hogyan termelnek nagyüzemileg a csirke gyártól a paprikáig. Aki azt megnézi, az nem kértelkedik többé az önellátás, kistermelés szükségességében.

Te honnan hoztad ezt a gondolkodást magaddal, hol, milyen környezetben nevelkedtél?

Veszprémfajszon születtem, 14 éves koromig ott nevelkedtem. Falusias környezetben az ember harmóniában él a természettel, megtanultam, hogy mit mire lehet használni, hogyan lehet termelni. Nagy konyhakertünk volt, mára maradt a szőlő, gyümölcsös. Kinga lányom mondta, hogy legyen itthon saját paradicsom, mert mennyivel jobb annak az íze. Még az is felmerült, hogy miért nem nevelünk csirkét? Eddig nem is lehetett, mert üdülőterületen lakunk. A fiam azt szorgalmazta, hogy ültessünk barackfákat, mert az pálinkának is jó.

Ezek szerint tudunk tenni egyénenként, családonként az éghajlatváltozás és annak hatásai ellen?

Senki nem vonhatja ki magát a felelősség alól, mindenki tud valamit tenni a saját területén, és hinni kell, hogy az a kis lépés, amit megtesz, számít. Nagyon sok tevékenység van, ami közvetve hat a klímaváltozásra, de nem gondolom, hogy a helyzet megoldhatatlan, alkalmazkodnunk kell a változó körülményekhez. Ezekről kell a lakosságot tájékoztatni és ebben nagy lehet a civil szervezetek szerepe.

A te véleményed mennyiben más, mint a környezetedé? Azt már mondtad, hogy a családod nagyon hasonlóan viszonyul ezekhez a kérdésekhez. És a barátok, ismerősök a környezetedben?

Mindenütt azt látom, hogy jobban odafigyelnek ezekre a dolgokra, a környezettudatosság mára divatba jött. Ezt tapasztalom Csopakon is, ahol élek, és a tágabb családban, rokonságban Veszprémfajszon is. Hárman vagyunk lánytestvérek, vannak unokák, még

egész kicsik, de már tudják, hogy a műanyagot, az üveget és egyebet külön kell gyűjteni, mert viszik a hulladék-udvarba.

Beszéljünk Csupokról is. A község vezetése számára érzékelhető, hogy fontosak a környezeti értékek?

Jobbára igen. Csupak híres a boráról, a csupaki rizlingről, sajnos a szőlőültetvények területe, az említett építkezések miatt, az utóbbi évtizedben jelentősen lecsökkent, de az önkormányzat és a boros gazdák óriási lépést tettek a táj-karakter megőrzése érdekében, ugyanis helyi védettség alá vették a szőlőket, készült un. Bor-kódex. Ez egyedülálló és igen hasznos kezdeményezés. Jó példa a Plul-féle vízimalom felújítása is, ahol egy közösségi teret alakítottak ki, szép udvarral. Mi is szívesen szervezünk ide programokat, mert nagyon jó színtér családi rendezvényekhez, a gyerekek boldogan futkároznak a séd partján.

Vannak az ellenkezőre is példák, a nagy fűzfák vonatkozásában nem érzem a környezettudatosságot. Túl gyorsan kivágják, és csak akkor kapunk róla jelzést, amikor már megtörtént. Ez sajnos sok helyen előfordul a Balaton környékén. A fát nem érzik környezeti értéknek. Sokkal inkább, ha van egy szobor, vagy építmény, azt jobban védik, mint egy növényt.

A Virágos Magyarország pályázaton Csupak nyerte el az első helyet. Több ezer levendulát ültettek ki közterületekre. Én ezzel nem értek egyet. A levendula Tihanyhoz kötődik, nekünk talán nem azt kellene erőltetni, annyi más, színes virág van, ami jellemző volt erre a vi-

dékre. Korábban volt mandulatelepítés, az például jó volt. Több ezer mandula-csemetét osztott az önkormányzat, az jól megél, honos, és idén tavasszal úgy halottam, újra lesz mandulaültetés.

Voltak-e helyi viták környezeti ügyekben Csupakon?

Mostanában nem, jó néhány évvel ezelőtt az említett építési ügyben, akkor még más engedélyezési,- és jogszabályi környezetben.

A vízzel kapcsolatosan sem voltak helyi ügyek?

Nem, mert nálunk befektetési szempontból nincs szabad partszakasz, nálunk a Balaton a strandot jelenti, a hajóállomást és két vitorlásokikötőt, ill. a partszakasz nagy része szerencsére nádas, keleten a Paloznaki-öböl, nyugaton a Kerekedi-öböl határolja. Vitorlásokikötő építése többször felmerült a keleti oldalon egy szállodai beruházással együtt. Az ilyen jellegű fejlesztés nagyon sok településen napirendre kerül, a beruházók kecsegtető ajánlatokkal általában meggyőzik a polgármestereket, a turizmus fellendülését ígérve és remélve. Nem hiszem, hogy minden településnek ebben kell gondolkodnia, az ökoturizmus fellendülőben van, sokan keresik a természet közeli helyeket, a Balaton-felvidéki Nemzeti Park ebben úttörő szerepet vállal, kiváló programokat ajánl a bemutatóhelyeken.

Társadalomtudósok szerint a települések alkalmazkodóképessége nagyban függ a helyi társadalom állapotától, a közösség összetartásától. Csupakon számíthatnak egymásra az emberek?

Csopakon nagyon jól működő civil közösségek vannak, ahol az emberek a vállalt célok teljesítésén túl is kapcsolatot tartanak egymással, ha szükséges segítenek egymásnak. Például, ha leesik a hó, az idősebb embereknek ellapátoljuk a havat, bevásárolunk nekik. De ez a mindennapok számtalan más területére is vonatkozik. A mai társadalomra jellemző önzés és elmagányosodás nálunk nem jellemző. Az egyesület helyi csoportjában közösséget is építünk. Lehet, hogy azért, mert az egyesület tagjai nők, de azt látom, hogy nagyon segítőkészek.

Több jó példa van rá, akár anyagi területen is és egyéb szorult helyzetben is.

LEVELEKI MAGDOLNA³

Jegyzetek

1. Készült: Veszprém, 2013-02-26. A kutatás a Pannon Egyetem és az MTA Mezőgazdasági Kutatóintézet TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0064 azonosító számú „Az éghajlatváltozásból eredő időjárási szélsőségek regionális hatásai és a kárenyhítés lehetőségei a következő évtizedekben” című projekt a(z) „Attitűd, mentalitás, történeti és kortárs alakzatok” elnevezésű almodul keretében.

2. http://www.nabe.hu/images/stories/letoltheto_dokumentumok/10parancsolat.pdf

3. Pannon Egyetem MFTK Társadalomtudományok és Nemzetközi Tanulmányok Intézet, egyetemi docens

„A természet törvényeit kell elsősorban figyelembe venni”

Beszélgetés Papp Sándor egyetemi tanárral

Dr Papp Sándor professor emeritus (Veszprém, Pannon Egyetem), vegyészmérnök, környezetkémikus, az Antall-kormány időszakában parlamenti képviselő, az Országgyűlés környezetvédelmi bizottságának alelnöke. Három, környezeti problémákkal kapcsolatos esszékönyve olvasható, a Fagyöngy-civilizáció, a Titanic szindróma és A természet könyve.

Az interjú 2013. februárjában készült, ez az írás annak rövidített, szerkesztett változata.

Albert József (A. J.) Professzor Úr, mi a véleménye a klímaváltozásról? Mennyire tekinti problémának?

Papp Sándor (P. S.) Az utóbbi évtizedekben egyértelművé vált, hogy a globális klímaváltozás az emberiség első számú környezeti problémája. Ebből más környezeti problémák is származnak. Kapcsolatban van az atmoszférasavasodással is, ami a szén-dioxid tartalmának növekedésével függ össze, de ez az első számú, és egyre súlyosabbá váló probléma. Még akkor is, ha időnként megszólalnak, hangot kapnak más vélemények is, amelyek ezt bagatellizálják. Láthatjuk, hogy a változások gyorsasága, sebessége megnövekedett, korábban jóval kisebb volt.

A.J. A változásnak milyen jelei, szimptómái vannak?

P. S. : A sarkvidéki jéghegyek, a gleccserek olvadása, a tengerszint növekedése mind ezt jelzik. (...) Magyarországon ma már olyan növények és állatfajok jelentek meg, amelyek korábban csak a Mediterráneumban voltak. A változás az ország vízgazdálkodását is befolyásolja. A magyar mezőgazdaság termékszerkezetét is érinti, a meleg, szárazságtűrő növények irányába kell elmozdulnunk. Az egészségügyi viszonyokat is érinteni fogja, a melegeket, főleg idősebb korban nehezebb elviselni, a járványok is gyakoribbá válnak. (...) Az időjárás a véletlenek szintjén zajlik, a tendenciákat kell nézni, igenis változás van. A szén-dioxid kibocsátás fele antropogén jellegű.

A. J. Miért vannak kételkedő, bagatellizáló vélemények? Mi lehet ennek az oka?

P. S. : Ha valaki kétségbe vonja a klímaváltozás tényét, gyakran mondják: nézd meg, honnét kapja a fizetését. A gazdasági érdekek ebben komoly szerepet játszanak. A részgazdaságokba be lehet kapaszkodni, de tény, hogy jó 20 év alatt a szénkibocsátásban az antropogén hányad megduplázódott. (...) Ha a tendenciát nézzük, akkor egyértelmű a melegezés. Az eddig mért legmelegebb tíz év közül 8 ebben az évtizedben volt. (...) Az ember a természeti folyamatokba soha nem látott mértékben beavatkozik. (...) A magyar mezőgazdaság ter-

mékszerkezete nem maradhat ilyen, úgy kell megváltoztatni, hogy a növények meleg, illetve szárazságtűrőek legyenek (...)

A melegedő klímában könnyebben szabadulnak el a járványok is. (...) Él az emberekben a hamis biztonságtudat, hajlamosak vagyunk legyinteni, megszese van. Nemcsak nálunk, másutt is. A klímaváltozás véletlenszerű, évtizedekre visszamenőleg a tendenciákat kell megnézni és abból láthatjuk, hogy igenis változás van.

A mai gyakorlatban a fosszilis tüzelőanyagok, az olaj, a gáz, a szén nélkülözhetetlenek, hetente adnak át a világban új és új széntüzelésű erőműveket.(...)

Másfelől, a világ népszáporulata miatt erdőket, szántóföldeket alakítanak át. A melegedés hatására Szibériában, az örök fagy birodalmakban jelentős mennyiségű metán szabadul fel, ami jelenleg jég formájában van jelen, és ez szintén növeli a globális felmelegedést.

A globális fölmelegedés nem azt jelenti, hogy a Föld minden pontján azonos módon emelkedik a hőmérséklet, nagy lehűlések is vannak. Tehát egyre kifejezettebbé válnak a szélsőséges klimatikus viszonyok. (...)

A klímaváltozás globális jelenség, a kezelést nem lehet nemzeti határok közé szorítani, hasonlóan a terrorizmus elleni küzdelemhez. Földrajzilag, politikailag más-más környezetben jelenik meg, másként érzékelik, és rendkívül sok érdek ütközik. (...)

A. J.: A klímaváltozást előidéző gáz-kibocsájtások csökkentésére jött létre a kiotói egyezmény. Mi lett ennek az eredménye és az utóélete?

P. S.: A kiotói kibocsájtás-csökkenést az USA és Kína nem támogatták, holott a káros emisszió közel felét ők okozzák. A civilizációs kibocsájtást a fejlődő országok is másként látják, számukra a nulla növekedés elfogadhatatlan. Azzal érvelnek, hogy ti annak idején megcsináltátok a HAVÁRIA-t, fejletté váltatok, nekünk is jogunk van a növekedéshez.

A. J.: Mi lehet a megoldás?

P. S.: A mi egyéni életünkben is bekövetkezhetnek tragikus események. Egy trauma után általában kétféle magatartás figyelhető meg.

Első: újragondolom az életet, ha lehet másként fogok viselkedni később, hogy ne következzen be ismételten a tragédia.

A pszichológusok szerint lehet egy ellentétes reakció is, az egyszer élek kábulatában egyfajta önpusztítás.

Második: ha tényleg bekövetkezik a trauma, például szökőár, özönvízszzerű esőzés vagy kiszáradás, akkor talán a gazdaság növekedésére alapozott társadalom más értékek felé fordul. Herman Daly szerint a növekedés azt jelenti, hogy nagyobb leszek, a fejlődés, hogy jobbá válok.

Bízunk az emberi bölcsességben, hogy a szaporodó jelek láttán újfajta társadalmi elképzelés alakul ki, ahol nem a minél több technikai eszköz, a szolgáltatások legmagasabb színvonala, stb., hanem olyan egyszerű, de alapvető értékek mint a család, az egészség, a szociális érzések, az un. belső értékek válnak fon-

tossá, amiről megfélekedtünk. Tudjunk örülni apró dolgoknak is. Vannak gazdaságon túli értékek, amelyek ugyanolyan fontosak. A megoldáshoz fontos a politikai akaratképzés, a civil társadalom.

A részletek felől nem lehet megközelíteni a problémát, fontos a rendszerszemléletű gondolkodás. Távtatos gondolkodásra van szükség, ne csak a holnapi hasznot nézzük, hanem a távlati következményeket is. Körülbelül 200 éve megváltozott a gondolkodás, megváltozott a természetszemlélet. Ma sokak szemében a természetnek csak használati értéke van, és nincs önértéke. Pedig tisztelni kellene a teremtményt. Amit nem tisztelek, annak egyetlen értéke a haszna. Túlságosan eluralkodott az antropocentrikus szemlélet, a hierarchia csúcsán ül a „mindenható” ember. (...) A természettel nem az erő nyelvén kellene beszélni. Az ember mentalitásában is változást kellene elérni. A rossz utat módosítani kellene jó irányba, mert jön a csattanás, a traumatikus események. Itt a nevelésnek lenne nagy szerepe, a felnőtt már nehezebben változik. A világ ijesztően nagygyá, bonyolulttá vált. Változtatni kellene a gazdasági szférában és az ember mentalitásában is, ami csaknem reménytelen.

A. J. : A szakirodalomban a káros kibocsájtás mellett fontosnak vélik az alkalmazkodást a megváltozott körülményekhez. Mi a Professzor Úr véleménye a resilienciáról?

P. S. : Gyakran hallani, ha nem sikerül megtartani, megőrizni a természetet ebben a formájában, akkor változtassuk meg az embert, az ember biológiumát.

Az embert is védeni kell, nemcsak a természetet. Egy angol geológus már beszélt egy olyan emberről, aki 200 év múlva a tengerekben fog élni.

Wilhelm Ostwald, a 19/20. század fordulóján élt kémikus königsbergi (ma Kalinyingrád) kertjében halastavat épített, és amikor megkérdezték tőle, hogy miért tart nyálkás halakat, amikor más, esztétikusabb állatokat is tarthatna, azt válaszolta, bolond lennék fűteni a világegyetemet. A halak anyagcseréjüket a mindenkori környezeti hőmérsékleten végzik, ami kétségtelenül nagyon energiatakarékos. Ha az ember vízben élhetne, ilyen szempontból az valóban előnyös lehetne, mert például téli álmot aludhatna, több embernek lehetne munkája, stb. Az állatok egy része 38 C fokon, az ember 36,5 fokon tud élni, ami 7 milliárd ember esetében jelentős hőkibocsájtást jelent (...) Felmerülhet, hogy géntechnológiai úton „kikalapállok” egy embert, aki a mindenkori hőmérsékleten tudna élni. De talán inkább az életvitelt kellene megváltoztatni!!! Viszont kétségtelen, hogy van három olyan új technológia, ami az emberi identitást is megváltoztathatja. Ezek a következők: az információs technológia, a biotechnológia és a nanotechnológia. A biotechnológiát már nemcsak gyógyászati, hanem kozmetikai, farmakológiai céllal is használják. Vannak olyan vegyi anyagok, amelyek képesek a személyiséget megváltoztatni. A nanotechnológia azáltal, hogy mindenen áthatol, a rendszerhatárokat „veszélyezteti”. Megváltozik a környezet és az én közötti viszony.

A. J. : Több olyan tanulmányt olvastam, amelyek a múltbéli pozitív környezet-ember viszonyt szeretnék visszahozni. Hivatkoznak az indiánokra vagy a közép-európai parasztság környezettudatos életmódjára.

P. S. : Kérdés, hogy mennyire lehet visszatérni az önfenntartó létezési módokhoz. Bizonyos területeken és mértékben igen, de a múlttal kapcsolatban sok nosztalgia él. Nem volt annyira idillikus a múlt sem, például a tanyavilág nagyon nyomorúságos volt. A múlt nem tudja megmondani, hogy a jövőben hogyan kell cselekedni, inkább abban segít, hogy mit kell elkerülni. Ma más dimenziók vannak, Isztambult pl. nem lehetne ilyen hagyományos módon táplálni. Az emberi viszonyoknak kell úgy megváltozni, hogy a megváltozott körülmények között is létezni tudjon.

A. J. : Az ökoközgazdászok többnyire elutasítják a piacgazdaságot, mert a kapitalista berendezkedés állandó növekedés orientáltsága az erőforrások gyors kimerülését idézi elő. Az elosztási viszonyok radikális megváltoztatásának igénye sem fér össze a jelenlegi kapitalista termelési móddal. Bizonyítható, hogy a szegények és a gazdagok közötti anyagi különbség növekszik.

P. S. : Meg kellene szüntetni a gazdaság omnipotenciáját, a gazdaságot funkcionális autonómiával kellene felruházni, ugyanis fontos funkciókat lát el. (...) Georg Simmel német filozófus írja, hogy a történelem folyamán a rablást felváltotta a csere, majd megjelenik a pénz, ami a cserét felgyorsította. A piacnál jobb színteret a cseréhez azóta sem

tudtak kitalálni. A piac az euró-amerikai civilizáció immanens kategóriájává lett. Érdekesen rímel a problémára XVI. Benedek pápa Caritas in Veritate körlevele; a pénzügyi válság idején, 2008-ban írta, hogy ezek a fogalmak : pénz, piac, haszon nem önmagukban rosszak, a kérdés, hogy a közjót szolgálják-e vagy az önző haszonszerzést. Nem a piacot kell megszüntetni, mert akkor visszatérhetünk a rabláshoz.

Óriási gond, hogy a gazdaság forog a maga „mágikus” négyzetében. Külső-belső egyensúly, növekedés, elegendő munkahely, a pénz értékállósága. Igaza van Dahrendorfnak, hogy a munka társadalmában lassan elfogy a munka. A gazdaság a maga növekedési igényét mindig azzal falazza alá, hogy munkahelyteremtés.

(...) Nem a gazdaság teljes legázolásán át vezet az út. Az omnipotenciát, amit a gazdaság élvez, funkcionális autonómiává kellene átalakítani. Van funkciód, azt lásd el, de ne próbáld az élet minden viszonylatát személytelenné tenni, magad alá gyűrni.

J.: Miként vélekedik Ön a fenntartható fejlődés fogalomról? Megvalósítható?

P. S. : Kezdetben volt a harmonikus fejlődés, azután jött a fenntartható fejlődés, majd a fenntartható társadalom. Ezt követte a fenntarthatóság pusztán, aztán nem olyan régen Láng István professzor, akadémikus vezetésével megalakult a Túlélés szellemi kör. Ki kellene mondani, hogy ma már a túlélésről van szó.(....) Vannak, akik azt mondják, hogy az erőforrás megvan, csak egyenletesen kellene elosztani. A zabolátlan fogyasztás

elképesztő méretű egy nagyon szűk kör számára, a másik meg éhen hal.

A. J.: Ön szerint a klímaváltozáshoz való viszony morális kérdés?

P. S.: Mivel itt is választásról van szó: a jót vagy a rosszat választjuk, tehát valójában morális kérdés. Ha a mérték-telen, habzsoló fogyasztást választom amorális vagyok. Az emberi együttélés során kialakultak olyan normák, amelyek alapjaiban ott vannak a 10 parancsolatban is. Születtek olyan szabályozó elvek, amelyek visszavezethetők az alapvető emberi normákhoz. Ugyanakkor a környezeti etika nem feltétlenül és minden tekintetben valláshoz kapcsolódó dolog. Nem biztos, hogy a vallásos ember eleve környezetkímélő módon lép fel.

A. J.: Végül megkérdezem, Ön szerint a klímaváltozásnak milyen hatása lesz a Balatonra? A folyamatban lévő kérdőíves kutatásunk a Balatonra és a térségben élő emberek környezeti magatartására fókuszál.

P. S. Az előrejelzések szerint Magyarország klímája mediterrán irányba tolódik el. Én most a dolog szélsőséges jellegét emelem ki. A Balaton vize lecsökkenhet. Voltak utópisztikus ötletek, hogy a Rábából kell pótolni, szerencsére voltak értelmes vízügyesek, akik nem támogatták az ötletet. A Rába vize nem azonos a Balatonéval, megváltoztatta volna a Balaton ökológiáját. Itt is távlatos gondolkodásra lenne szükség, rendszerszemlélettel együtt. A turizmus azonnali cselekvést sürget, akárhonnét is vizet akarnak, mert nem jön a vendég. Óriási veszteség érheti őket, bezárhatják a boltot.

Konszenzusra lenne szükség, hiszen a szélsőségek miatt akár vízbő évek is bekövetkezhetnek, amikor másféle megoldásokat kell találnunk a károk csökkentésére.

Lejegyezte és szerkesztette:

ALBERT JÓZSEF

Vita

Újabb reform ötletek

A COMITATUS 2005. évi 8-9. számában írtunk Bokros Lajos híres 130 pontjáról. Idén karácsonyra újabb 140 pontban fogalmazta meg nézeteit a neves szerző, immáron „Elveszett évtized” címmel. Az új dolgozatból ezúttal is csupán a közigazgatással és önkormányzatisággal foglalkozó fejezetekről írunk, a röpirat egészét a politológusokra és a gazdasági szakértőkre bízuk. Az előző pontok közül volt olyan is, ami megvalósult, ilyen a kisebb parlament ötlete. Ezzel kapcsolatban nem találtunk megjegyzést az újabb pontok között, ami joggal bírálható, az a választási rendszer megváltoztatása.

Egy másik ötlet is megvalósult, ez a járási rendszer kiépítése, ezzel kapcsolatban Bokrosnak vannak újabb ötletei, amire majd az önkormányzatiság kérdésének vizsgálatakor térünk ki. Az alábbiakban néhány kritikai fejezetet ismertetünk:

„41. A jelenlegi kormány nyolcra csökkentette a minisztériumok számát, amit a bürokrácia leépítéseként adott el a közvéleménynek. Ez szintisza szemfényvesztés, mert sem az állami vezetők (államtitkárok és helyettes államtitkárok, hivatalvezetők), sem a hivatalnokok száma nem csökkent. Az értelmetlen elnevezésű és áttekinthetetlen, kusza belső szerkezetű, óriási vízfej jellegű minisztériumok létrehozása lényegében aláásta és *megbénította* a központi kormányzati közigazgatás működését.

42. Az Orbán-kormány szétverte a köztisztviselői szellemet és ethoszt, így a pálya ma már nem vonzó. A köztisztviselők kormánytisztviselővé történt átnevezése azt fejezi ki, hogy a minisztériumok tisztviselői már nem a közt, hanem kizárólag egy politikai testületet, a kormányt köteles szolgálni. A szakmailag felkészült és tapasztalt tisztviselők legjavát elküldték, a többit megfélemlítették. Az alkalmazás feltétele a szaktudás helyett – a korábbi állampárti időket idézve – *a politikai megbízhatóság* és elkötelezettség lett.

43. A minőség javításának hamis jeleszávalával több mint 20 év után sikerült *kiüresíteni az összes kistélepülés önkormányzatát*. Az igazgatási feladatok jelentős része a központi kormány akaratát közvetítő, újonnan létrehozott járási hivatalok kezébe került. Ezzel létrejött hazánkban *az ötszintű kormányzati közigazgatás* (országos központ, régiók, megyék, járások, községek), ami egy kisméretű és nem föderatív berendezkedésű országban *felesleges, abszurd és iszonyatosan drága*.

44. Természetesen igaz, hogy a hazánkban meglévő csaknem 3200 települési önkormányzat bizonyosan nem alkalmas alkotmányos jogként is rögzített társadalmi alapszolgáltatások közel egyenlően magas színvonalú nyújtására. Ugyanakkor világos, hogy a jóval rugalmasabb központi kormányzat még

kevésbé alkalmas a helyi igények kielégítésére.”

Bokros Lajos előző röpiratában csupán egy helyen utalt a minisztériumi struktúra átszervezésének szükségességére. Ez a Munkaügyi és Oktatásügyi Minisztérium létrehozása volt, MOM rövidítéssel. Úgy tűnik, hogy a neves szerző beleszeretett ebbe az ötletébe, hiszen ismét javasolja az Emberi Erőforrások Minisztérium felosztása kapcsán, egy ilyen nevű tárca létrehozását. Ezúttal azonban átfogó javaslatokat is tesz, hiszen úgy véli, hogy újjá kell építeni a központi kormányzati közigazgatást, hiszen a mai gigantikus, belső összefüggés nélküli, áttekinthetetlen és már elnevezésükben is értelmetlen minisztériumok helyébe karcsú, áramvonalas és logikusan megszervezett főhivatalokat képzel el. Így vissza akarja állítani az önálló Belügyminisztériumot, amit nem igazán értek, hiszen ilyen most is működik, és a közigazgatási rendészeti feladatok mellett az önkormányzati rendszer felügyeletét is ellátja. (Mindössze csak ennyit ír e minisztérium feladatául, s kétség kívül, hogy ennél a mai BM jóval több feladatot lát el, többek között a közmunika, a katasztrófavédelem, sőt legújabbban a vízügy hatósági irányítását is.)

Úgy tűnik, mintha Bokros leragadt volna a 2006-2010 közötti kormány Igazságügyi és Rendészeti Minisztériumánál, hiszen feltétlen újjá szervezendőnek tartja az Igazságügyi Minisztériumot, melynek fő feladatául a minőségi normaalkotást (jogi kodifikációs munkát) tartja, hiszen a mai kormányzati jogalkotást és egyeztetést szégyenlete-

sen rossz minőségűnek tartja. (Ennek fő oka, hogy a mai közigazgatási és igazságügyi minisztérium megkerülésével egyéni képviselői indítványként nyújtják be az új törvényeket és törvénymódosításokat – a legtöbb esetben.)

A kormányzati szerkezet megújítása kapcsán a vízfejjé növesztett Nemzetgazdasági Minisztérium helyett visszaállítaná a Pénzügyminisztériumot, és az ettől világosan elkülönülő Gazdasági és Kutatási Minisztériumot (ez utóbbi feladat beemelésével a kutatás és a fejlesztés összehangolását a költségvetési szempontoknál magasabb szintre emeli). Mint már említettük, a korábban megtévesztő nevű Nemzeti Erőforrások Minisztériumát, melyet az új miniszter immár „Emberi”-vé tett, kettéválasztaná, és létrehozná az említett MOM mellett újból a Népjóléti vagy Szociális és Egészségügyi Minisztériumot, feladatául adván a szegénység elleni küzdelmet is. A nagy darabolás során Bokros Lajos megfeleltetett a kulturális-, sport- és egyházügyekről.

A másik sajátos elnevezésű minisztérium a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium átalakítását is tervezi, így létrehozná a Fizikai Infrastruktúra Minisztériumát (FIM-et), ami ilyen néven Magyarországon nehezen elképzelhető, hogy működessen. Ugyanakkor a mai kormányzati elképzelésekkel szembemenően, helyre állítaná a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztériumot is, míg az agrárium tárcája – új elnevezéssel – Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Minisztériumként állna helyre.

Bokros szerint, az új központi közgazgatás – bár a mai nyolc helyett 11 minisztériumból állna –, jóval karcsúbb és kisebb lenne, mint a mai, a felesleges átfedéseket, a feladat nélküli államtitkárságokat és a belső hivatalok tucatjait meg kívánja szüntetni. Véleménye szerint a miniszterelnökség, a mai kormányfő gyanakvása és a „oszd meg és uralkodj” politikája miatt lényegében minden minisztériumot, és azokon belüli államtitkárságot megkettőz, így a kormányzat óriási méretű vízfejjé vált, és ehelyett egy olyan központi kormányhivatalra van szükség, ahol a magasan képzett, nemzetközi színvonalú és feddhetetlen tisztviselők képesek a kormányzat működését gyorsan és jól összehangolni. Javasolja a szerző a tökélt költségvetést elkülöníteni a folyó költségvetéstől, s a tökélt költségvetést a mai Nemzeti Fejlesztési Ügynökség helyett, az új Pénzügyminisztérium alá tartozó kisméretű és hatékony hivatalhoz telepíteni. (Időközben a kormány megszüntette az NFÜ-t, és a feladatokat a különböző minisztériumokhoz telepítette.)

Nem változott Bokros véleménye az önkormányzatiságról, ezúttal ismét a svéd, illetve brit modellt javasolja Magyarországon bevezetni. (Erről a véleményünket már 2005-ben kifejtettük: Megreformálható-e a közszolgálat? című cikkben, i.h.: 124. oldal.) Ezúttal nevesíti az új járási és városi önkormányzatokat is, és véleménye szerint ezekből elegendő lenne 240-270, de semmiképpen sem több, mint 300 egység. Rögzíteni kívánja azt is, hogy 10 ezer lakos alatt ne legyen önkormány-

zat, az átlagos önkormányzat lakosköre pedig közelítse meg az 50 ezer főt. Ezzel kapcsolatban mindenképpen hivatkoznunk kell a Csíre András és Oláh Miklós által vezetett kutatásra, ahol valóban ezt a számosságot tekintették optimális megoldásnak. (Oláh Miklós publikációját erről a Comitatus 2013. évi nyári száma 17-43. oldalain közöltük.)

Azt a közjogi problémát, hogy mi legyen a mai városok jogállásával, a nagynevű szerző úgy tűnik elhanyagolhatónak tartja. Véleményem szerint nehéz megkerülni a közel 400 város és a járás problematikáját.

A járási önkormányzati szint létrehozását Bokros azért tartja fontosnak, mivel ily módon tartja lehetségesnek azt, hogy az önkormányzatok visszakapják iskoláikat és egészségügyi intézményeiket, és hogy a középszintű (megyei) önkormányzatoktól is átvegyenek alapvető szolgáltatásokat. Ebből a gondolatból ismét az tűnik ki, hogy a volt pénzügyminiszter évekkal korábban írhatta pontjainak sorát, és itt sem sikerült átvezetni azt a tényt, hogy immár két éve államosították az egész megyei intézményrendszert.

Nagyrabecsülve Bokros Lajos elképzeléseit, a felsőoktatási rendszer átszervezésénél ismét az elitista szemléletet vélem felfedezni. Bokros, a hatékonyság és a verseny szellemében a 70 akkreditált egyetem és főiskola számosságának csökkentését tűzi ki célul. (Már ez a hetven is igen demagóg szám, hiszen ebben a főként hittudományi tevékenységet végző intézményeket is beszámítja, valamint a különféle magánfőiskolá-

kat is ideérti.) Azt már látja, hogy egyes főiskolák nagyobb egyetemekhez való kétségbeesett csatlakozása nyomán ez a szám mindenképpen csökken. Úgy véli, hogy a felsőoktatás átalakulási folyamata nem a minőségi alapú természetes kiválasztódást tükrözi, és mivel az alapvető problémákat - a szétaprózódottságot, a túlméretezettséget és a gyenge minőséget - a jelenlegi szisztéma nem oldja meg, megfogalmazza azt a neoliberais javaslatot, hogy azokat a felsősoktatási intézményeket, amelyekben nem jelentkezik kellő számú diák, be kell zárni. Ezzel gyakorlatilag el lehet érni, hogy például a társadalomtudományi és közgazdasági képzéseket Budapestre koncentrálják, hiszen az elmúlt két évtizedben a különféle képzési formák az új tanszékek, intézetek és karok alapítása révén a fővárosban osztódással szaporodtak. Így míg korábban Budapesten csak a Közgazdaságtudományi Egyetemen és a három kis gazdasági főiskolán képezték ezeket a hallgatókat, ma már a Műegyetemen, az ELTE-n és az újonnan létrehozott Óbudai Egyetemen, valamint a különféle fővárosi magánfőiskolákon is nagy számban képzik e területeken a hallgatókat. Ugyanakkor a vidéki főiskolákon és egyetemeken hallgatók híján már ma is sorban szűnnek meg a különféle gazdaság- és társadalomtudományi képzések, s így az oktatás egészségtelen módon koncentrálódik.

Folytathatnánk az érvelést, de kezembe került az Új Egyenlítő című folyóirat, benne Zongor Gábor elemzése.

Az alábbiakban ezt közöljük, valamint Bokros Lajos válaszát, hiszen a két folyóirat olvasótábora oly mértékben eltérő, hogy ezzel talán nem okozunk zavart...

AGG ZOLTÁN

Észrevételek Bokros Lajos téziseihez

Egy tézisrendszerhez szakmai alapon hozzászólni nehéz, mivel a vita alapját képező állítások óhatatlanul leegyszerűsítőek, ezért a válaszok is leegyszerűsítettek. Könnyen lehet, hogy egy közvetlen vitában, részletesen kifejtve az eltérő nézetet valló felek a lényeg tekintetében egyetértenek.

Az önkormányzatiság újjáépítése

77. A magyarországi önkormányzati rendszer 2010 előtt sem volt hatékony. Az Orbán-kormány azonban az önkormányzatiság maradékát felszámolva a rendszert *zsákutcába* vitte. Innen csak felfelé vezethet az út. A reform célja olyan életképes és hatékony önkormányzatok felépítése, amelyik az Európai Unióban érvényes „szubszidiaritási” elvvel összhangban arra a *legalsó szintre* telepíti a közszolgáltatásokat, ahol azok a helyi lakossághoz a *lehető legközelebb*, az adófizető polgárok *erős és közvetlen ellenőrzése* mellett még hatékonyan nyújthatók.

Való igaz, hogy a legújabbkori magyar önkormányzati rendszer 1990-es létrejötte óta belső feszültségekkel volt terhes és 2000-től széles körben nyilvánvalóvá vált, hogy a rendszer fenn tarthatatlan. Hazánkban kezdetektől keveredtek a nagy európai modellek, a

viszonylag kis felelősségű, de minden települést önálló önkormányzatként elismerő dél-európai megoldás struktúralisan létrejött és a központi hatalom a skandináv széles felelősségnek megfelelő feladat-és hatáskört telepített a szétaprózódott struktúrára, miközben egyre kevésbé állt rendelkezésre a feladatellátás és működtetés központi és helyi forrása. A magyar önkormányzati rendszer legfőbb problémája megítélésem szerint az volt, hogy az önkormányzatok által nyújtott közszolgáltatások minősége és mennyisége igazságtalan volt. A hátrányos helyzetű térségben lévő hátrányos helyzetű településeken a hátrányos helyzetű családoknak nyújtott szolgáltatás többnyire nem volt elegendő és megfelelő színvonalú. Az igazságtalanság mellett a rendszer gazdaságtalan és fenntartathatlan volt, valamint hatékonyságról sem beszélhettünk.

Az első húsz évben a szakma és a politika is adós maradt annak egyértelmű tisztázásával, hogy mi is az önkormányzás minimuma. Milyen feltételek fennállta esetén beszélhetünk helyi önkormányzatokról. Mivel kell rendelkeznie egy településnek, (lakóközösségnek) ahhoz, hogy települési önkormányzat lehessen, vagy mitől területi önkormányzat a megyei közgyűlés?

A 2011-es új, Magyarország helyi önkormányzatairól szóló törvény legfőbb problémája, hogy ezekre az alapkérdésekre továbbra sem adott választ. Meghagyta a szétaprózódott települési önkormányzati struktúrát, ugyanakkor részben állami felelősségbe vont egyes korábbi önkormányzati feladatokat

(lásd: köznevelés, kórházak, államigazgatási hatósági ügyintézés), új típusú, feladatalapú finanszírozási rendszert vezetett be, átvette az önkormányzatok adósság állományának jelentős részét, új önkormányzati hivatali struktúra kialakítására kényszerítette az önkormányzatokat. Érdemben nem változott a feladat-hatáskör telepítés ígért differenciált telepítése, vagyis maradt a korábbi struktúra, csökkentek ugyan egyes hatáskörök és önkormányzati befolyások, viszont továbbra sem a megmért, kiszámított tényleges közszolgáltatási áron, hanem a központi hatalom által rendelkezésre bocsátott forrás visszaosztásán alapuló finanszírozás maradt, más néven. Az túlzottan sommás kijelentés, hogy felszámolásra került a maradék önkormányzatiság, mivel nagyon sok helyen már eleve nem volt. Viszont továbbra is fennmaradt a rendszert jellemző igazságtalanság, sőt a nagyobb politikai befolyással rendelkező települések javára még inkább elbillent a támogatási rendszer.

A vitairat szubszidiaritást erősítő megfogalmazott céljával egyetértve, a megfogalmazás módja és megközelítése viszont vitatható.

78. A csaknem 3200 helyi önkormányzat zöme korábban sem volt életképes. Kis méretük és lakosaik átlagosan alacsony jövedelemtermelő képessége miatt sohasem tehetők azzá. Életképesnek az az önkormányzat tekinthető, amelyek (i) képesek jó minőségű közjavakat költséghatékonyan szolgáltatni, (ii) van központi települése és (iii) eléri az ehhez szükséges kritikus méretet. A reform első lépése tehát *olyan méretű területet és akkora létszámú lakosságot* átfogó legalsó szintű önkormányzati egységek létrehozása, amelyek

legalább elvileg képesek jó minőségű közszolgáltatásokat nyújtani.

A hatékonysági szempontok fontosságát elismerve, nem fogadható el az életképtelen önkormányzatokra vonatkozó állítás. A tézis szerint megfogalmazott életképes önkormányzat döntő mértékben a méretből és a lakosság-számból indul ki. Ez a megközelítés a kormányzati szereplők kedvenc terepe. Jelenleg is ez érvényesül: kétezer lakos alatt, nincs önálló polgármesteri hivatal (kivéve, ha városi jogállású a település), három ezer lakos alatt nem kell üzemeltetni az iskolát (kivéve, ha ezt vállalja az önkormányzat), ötezer lakos alatt egy lépésben történt az önkormányzati adósságállomány állami átvállalása (kivéve, ha vállalkozási célú volt az eladósodottság), stb.

Megítélésem szerint azt kell(ene) eldönteni, hogy mi kell ahhoz, hogy valószínű települési önkormányzatról beszélhessünk. E tekintetben mindenképpen differenciálni kell az ellátandó és elvárható feladatok tekintetében, viszont szükséges megfogalmazni azt a minimumszolgáltatást, amit a kistelepülésen lakó polgárok is joggal elvárnak helyben, azaz a szubszidiaritás minimumának telepítését kell elvégezni. Az egyes önkormányzati közszolgáltatások megszervezésénél kétségtelen, hogy figyelembe kell venni a hatékonysági és fenntarthatósági szempontokat. Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg a szolgáltatás (fizikai, vagy virtuális) elérhetőségének garantálásáról sem. A lehető legközelebbi ellátási szint tekintetében az egyes

szolgáltatások sajátosságait figyelembe véve is differenciálni kell.

79. Ennek a minimálisan kritikus méretnek Magyarországon elsősorban a *járási és a városi önkormányzatok felelnek meg*. Ennek alapján a jelenlegi csaknem 3200 önkormányzat helyett elegendő lenne körülbelül 240-270, de semmiképpen sem több mint 300 ilyen alsószintű önkormányzati egység. Szükséges rögzíteni, hogy tízezer lakos alatt ne legyen önkormányzat, az *átlagos* önkormányzat lakosköre pedig közelítse meg az *ötvenezert főt*.

Jelenleg 3177 – közülük 3153 vidéki - települési önkormányzatról beszélhetünk Magyarországon. (Budapest főváros és a kerületi önkormányzatok ügyére nem tér ki a vitaanyag, így a továbbiakban én is csak a vidékre koncentrálok.) Vidéken összesen 146 település lakosság száma haladja meg a tízezer főt. Ugyanakkor 175 vidéki járás jött létre 2013. január 1-vel. Amennyiben jól értem a javaslatot, akkor a tízezer lakos alatti 29 járásszékhely város a környékével együtt alkot egy önkormányzatot, míg a tízezer feletti járásszékhelyek önálló önkormányzatot alkotnak és környezetükben lévő községek, kisebb városok „járási önkormányzatokba” tömörülnének. A jelenlegi járások lakosság szám tekintetében is meglehetősen nagy eltéréseket mutatnak. Legkevesebben, 9.255-en a nyolc települést magába foglaló belpátfalvai járásban laknak, míg a legtöbben, 138.879-en a nem megyei jogú város központúak közül a gödöllői járásban. A tézisben megfogalmazott elvárható ötvenezres lakókör csupán 48 járás (a járások 28%-a) esetében érvényesül, viszont ezek felében maga a központi város önmagában megfelel ennek a „követelménynek”.

Az ország eltérő településszerkezetének köszönhetően ugyancsak jelentős eltérések figyelhetők meg az egy járáshoz tartozó települések számát tekintve. Míg a debreceni és a hajdúböszörményi járást csupán két-két település alkotja, addig a zalaegerszegi járásban összesen 84 település van. No, a járási önkormányzat így teljességgel értelmetlen.

A tézisekben megfogalmazott nagy ugrás, amelynek következtében a jelenlegi települési önkormányzatok száma 10%-ra csökkenne nem támogatható. Integrációra szükség van, de ennek nem lehet reális terepe a jelenlegi járás. Újra kell gondolni a város és környéke kérdését, valamint az agglomerációból adódó együttműködéseket, továbbá a mikro-térégi szerveződéseket. A városközpontú térségi együttműködésnél épp úgy, mint a mikro-térégi társulásoknál egyértelműen garantálni kell a nem székhely településen élők ellátását és érdekük megfelelő képviseletét.

80. A szélsőségesen elaprózott hazai önkormányzati rendszer összevonása és nagyobb alapegységek létrehozása egyáltalán nem csorbitja a demokráciát. Éppen ellenkezőleg: tartalommal tölti meg azt. Önkormányzatnak csak akkor van értelme, ha van *érdemi tartalma*. Az önkormányzatiság tartalmát az adja, hogy a területén élő lakosságnak *közösségi szolgáltatásokat* nyújt (i) a helyi lakosság igényeinek megfelelő választékban, (ii) jó minőségben, (iii) költséghatékonyan és (iv) áttekinthető módon, tehát minél közvetlenebb demokratikus ellenőrzés és elszámoltathatóság mellett.

Ezzel a megközelítéssel egyet lehet érteni, mivel itt az önkormányzás érdeméről van szó. Kétségtelen, hogy jelenleg sok – zömében kistépülési – önkormányzat nem felel meg ezeknek

a kritériumoknak és csupán érzelmileg tekinthetőek önkormányzatoknak, vagyis külső segítség nélkül képtelenek biztosítani az elvárt közszolgáltatásokat. Azonban feltétlenül hangsúlyozni kell, hogy mindezek az elvárt teljesítmények nem feleltethetők meg lakosságsszámmal. Sok alacsony lakosságsszámú kistépülés képes biztosítani az érdemi tartalmat, mégpedig helyben. Eldöntendő, hogy melyek azok a közszolgáltatások (köznevelés, idősellátás), amelyek helyben történő megszervezése és garantált ellátása képezi az átalakítási szervezési alapot a közös feladatellátáshoz. Az integrációs folyamatban ugyanakkor nem hagyhatóak figyelmen kívül a specialitások, így az országhatár menti térségek, a földrajzi adottságok, turisztikai sajátosságok.

81. A járási önkormányzatok, mint önkormányzati alapegységek létrehozása lehetővé teszi nemcsak azt, hogy ezek az önkormányzatok **visszakapják** iskoláikat, egészségügyi intézményeiket, hanem azt is, hogy a középszintű (megyei) önkormányzatoktól is **átvegyenek alapvető szolgáltatásokat**. Minden közfeladatot az állampolgárokhoz legközelebb kell megoldani!

A 79. pontnál írt, a járási önkormányzatokkal kapcsolatos elutasító véleményem fenntartom, miközben egyetértek abban, hogy az intézményhez kötött közszolgáltatásokat a kistépülések önmagukban nem képesek gazdaságosan és fenntarthatóan működtetni, ezért vannak jelenleg is a társulások. Ami a megyei önkormányzatoktól átveendő alapvető közszolgáltatásokat illeti, ilyenek 2012. január elsejétől nincsenek, mivel az összes korábbi középszintű közszolgáltatást az állam a megyei önkormányzati adósságállomány átvállalá-

sával és vagyonnal együtt átvette. A mai megyei önkormányzatok elvileg térségfejlesztéssel, beleértve a vidékfejlesztést is foglalkoznak, de lakossági ellátásban egyáltalán nem vesznek részt.

82. Az önkormányzati reform nemcsak *összevonást* (koncentrációt) jelent, hanem *feladatleadást* is (decentralizációt). Viszont egyáltalán nem jelent centralizációt, államosítást. Éppen ellenkezőleg: a Fidesz-kormány által az önkormányzatoktól elvett feladatokat és az ezeket ellátó intézményeket maradéktalanul **vissza kell adni a születő járási önkormányzatoknak**. Ezek a nagyobb önkormányzati alapegységek vegyék át a közelmúltban teljesen fölöslegesen létrehozott járási kormányhivatalok teendőit is.

Az önkormányzati rendszer, benne a működés és feladatellátás ismételt és átfogó felülvizsgálata esetén mindenképpen szükséges az egyes közszolgáltatási feladatok tekintetében megvizsgálni, hogy az egyes feladatot állami, vagy önkormányzati szervezetrendszerben jobb ellátni. Amennyiben a feladatellátás az önkormányzatok által biztosítható jobban, akkor kell megvizsgálni, hogy melyik önkormányzati szint, illetve milyen feltételekkel legyen a hatáskör címzettje. Önmagában nem biztos, hogy az állam, vagy az önkormányzat a jobb feladatellátó (az egyéb formákról nem is beszélve). A feladatellátás címzettje társadalmi és gazdasági feltételek változását figyelembe véve egyes időszakokban eltérően alakulhat. Egyáltalán nem biztos, hogy jelen körülmények között például az egészségügyi alapellátást képes megfelelően biztosítani az önkormányzati szféra, miközben a fekvőbeteg ellátás teljes-körüen és a járó-beteg ellátás részben államosításra került. A közszolgáltatások mindegyike tekintetében ala-

posan és az ágazat egészét egységesen áttekintve kellene vizsgálni a feladatellátás centralizált, vagy decentralizált módját. A vizsgálatok nélküli döntések és győzelmi jelentések nem oldják meg a kérdést, csupán tovább mélyítik a rendszerben lévő ellentmondásokat.

83. A reform következtében a megyei közgyűlés feladatai nagyságrendekkel csökkennek és a **regionális feladatokra** (regionális közlekedés, fejlesztés, kórház, stb.) korlátozódnak. Lényegében nem lesz különbség a megye és a régió között a feladatok tekintetében, így valamelyik szint megszüntethető. Mivel hazánk nem föderatív berendezkedésű, így nincs értelme annak, hogy középszinten választott önkormányzat működjön. Elegendőnek látszik egy kislétszámú, a járási önkormányzatok által delegált testület, valamint egy kislétszámú hivatal. Ennek eredményeképpen **háromszintű közigazgatás** jönne létre Magyarországon, ami rengeteg költség megtakarítását teszi lehetővé úgy, hogy egyúttal a közszolgáltatások minősége lényegesen javul.

A 81. ponthoz írtaknak megfelelően a jelenlegi helyzetben a megyei önkormányzatoktól nincs mit elvenni és átadni a településeknek a térségi közszolgáltatások köréből. (Megjegyzendő, hogy elsődlegesen a kulturális és közgyűjtemények területén az előbb államosított feladatok egy része zömében a megyei jogú városokhoz került az elmúlt évben.) Azzal egyet értek, hogy a sok szint szükségtelen, viszont a középszintű önkormányzatokra pontosan az érdemi decentralizáció és a nagyobb térségi közszolgáltatási feladatellátás miatt szükség lenne. A középszintű önkormányzat alapvetően nem a településektől venne el feladatot, hanem a központi kormányzattól. Igaz, hogy Magyarország nem föderatív berendezkedésű, viszont az eltérő nagytérségi sajátosságoknak

meg kellene jelennie a feladatellátásban. Az igazságosság, a szolidaritás és a társadalmi felzárkózás is szükségessé teszi, hogy a megoldandó problémákhoz közelebb szülessenek a döntések. Erős középszintű választott önkormányzatok nélkül nem lesz érdemi decentralizáció Magyarországon.

84. Az észak-európai modell nem munka és reformok nélküli jólétet jelent, hanem hatékony munkát és erős helyi demokráciát. Hatékony munkára kényszerülő, áttekinthető és tisztakező önkormányzat csak akkor jön létre, ha a helyi demokráciát **komoly mértékű helyi adózás** támasztja alá.

A helyi adózás megerősítésével egyetértve, szükséges hangsúlyozni, hogy csak a központi adók felülvizsgálatával és átalakításával együtt lehet növelni a helyi közteherviselést.

Alacsony adók, arányos közteherviselés

85. A helyi adózás kialakításakor figyelemmel kell lenni arra, hogy a helyi társadalom állampolgári felelősségvállalás szempontjából kevésbé érett és öntudatos rétegei elvonhatják jövedelmeiket a helyi önkormányzat elől. A mai teljesen nyitott világban ez **az adóalapok elvándorlását** jelenti. Mivel a személyi és vállalkozói jövedelmek közvetlen és erőteljes helyi adóztatása bizonyosan nem termel komoly mértékű adóbevételeket, hiszen mind az állampolgárok, mind vállalkozásaik könnyen elmozdulhatnak, ezért a nemzetközi gyakorlat szerint a legjobb helyi adófajta az **ingatlanadó**. Az ingatlanok láthatóak, nem mozdíthatóak, a hazai társadalom sokat költ rájuk. A **tárgyasult jövedelmeket** be kell vonni a társadalmi közteherviselésbe.

A 84. pontban írtakra visszatérve csak átfogó adórendszer változtatással növelhető érdemben a helyi adók köre. Az ingatlanadóztatás, amennyiben ér-

tékalapú, valóban kifejezésre juttatja a helyi közösség teljesítményét és joggal várható el az ingatlantulajdonostól, hogy a közösségi feladatellátáshoz a tulajdona alapján arányosan hozzájáruljon. A helyi adóztatás során érvényesülnie kell a szolidaritásnak, viszont valamennyi jövedelemmel rendelkezőnek hozzá kell járulnia a közösségi feladatellátás feltételeinek biztosításához.

A mindenféle ingatlanra – gyárépületre, irodaházra, magasépítményre, termőföldre, benzinkútra, lakóépületre, stb. – egyaránt kivetett, a környezeti terheléssel arányos és a fizikai infrastruktúra igénybevételét is tükröző adó nem elegendő az önkormányzatok szaporodó feladatainak finanszírozására. Ezért **önkormányzati bevétel** lé kell váljon a személyi-jövedelemadó (SZJA) is. A központilag beszedett és országosan egységes SZJA-ból származó bevétel felét az önkormányzatok közvetlenül kapják meg **szabadon felhasználható** forrásként. A SZJA-bevétel másik fele kötelező feladatok célzott finanszírozását szolgáló **fejkvóták formájában** (pl. közoktatási tanulólétszám alapján) kerüljön vissza hozzájuk. Ezzel egyúttal a bevételek növelésében való érdekeltséget és a területi jövedelemkülönbségek részleges kiegyenlítésének követelményét sikerülhet optimálisan összehangolni.

A személyi-jövedelemadó **bevonása az önkormányzati finanszírozásba értelemszerűen támogatandó. Ugyanakkor a jelenlegi kormány által elkezdett feladatalapú finanszírozás rendszerének mérhető és megalapozott kialakítása is szükséges. Törekedni kell az önkormányzati közszolgáltatások területén is a benchmarkok kialakítására.**

121. Az oktatási reformjának kiindulópontjaként az általános iskolákat és a középiskolákat **vissza kell adni** az azok hatékony működtetésére képes legalsó szintű, az újonnan létrehozandó **járási és városi önkormányzatoknak**. Az iskolák gazdái a helyi társadalom,

az önkormányzat, a tanárok, a szülők és részben maguk a diákok legyenek. A közoktatási intézményeket a lehető legközvetlenebb módon a helyi társadalom ellenőrzése alá kell helyezni. **A tankötelezettség 18 éves korig tartson.**

E tekintetben is a 82. pontnál írt elemzést elengedhetetlennek tartom elvégezni. A jelenlegi ismereteink szerint rossz irány a köznevelés államosítása, miközben szükséges egyértelművé tenni az állam szerepét a közoktatásban. Azzal egyetérték, hogy legyen szakmai felügyelete a képzésnek és ezt értelemszerűen az állam tudja megtenni. Még azzal is egyet lehet érteni, hogy legyen szakmai befolyása az államnak az iskolagazgatók kinevezésében, de csak az intézményfenntartó önkormányzat képviselő-testületével, társulásával együtt. Az iskolának a helyi közösség-szervezése és identitásának erősítése ügyben nagyon fontos szerepe van, ezért semmiképpen nem támogatható, hogy az önkormányzatnak, ne legyen érdemi befolyása az iskola életére vonatkozóan. A helyi közösség lokális szempontjait kell egyeztetni a képzés általános szakmai szempontjaival, amelyhez az önkormányzat és az állam partnerségére van (lenne) szükség e tekintetben is. A közoktatás önkormányzati kompetenciába történő visszaadása esetén egyértelműen meg kell határozni, egyrészt, hogy milyen feltételek esetén beszélhetünk iskoláról, másrészt az iskola fenntartásához az önkormányzatoknak, illetve az önkormányzati közösségeknek milyen képességekkel és feltételekkel kell rendelkezniük, mert a megfelelő minőségű képzés minden iskolában tartósan és tervezhetően csak így biztosítható. A

közoktatás területén különösen fontos az igazságosság és az esélyegyenlőség garantálása a szakmaiság és fenntarthatóság mellett, úgy, hogy érvényesüljön az intézményi autonómia is.

**DR. ZONGOR GÁBOR
TÖÖSZ FŐTITKÁR**

hivatalos önkormányzati érdekvédő

Irodalom

Agg Zoltán: Megreformálható-e a közszolgálat? COMITATUS Önkormányzati szemle 2005. évi 8-9. szám

Agg Zoltán: Helyhatóságok vagy önkormányzatok? COMITATUS Önkormányzati szemle 2013. őszi szám (XXIII. évfolyam 215. szám)

Oláh Miklós: Néhány gondolat a területi identitás szerepéről... COMITATUS Önkormányzati szemle 2013. nyári szám (XXIII. évfolyam 214. szám)

Zongor Gábor: Első benyomások az új magyar önkormányzati rendszerről. COMITATUS Önkormányzati szemle 2013. nyári szám (XXIII. évfolyam 214. szám)

Szükség van-e a hazánkban 3177 települési önkormány- zatra?

Zongor Gábor, a Települési Önkormányzatok Országos Szövetségének főtitkára szerint igen. Lényegében ez az egyetlen pont, ahol nem értek egyet a főtitkárral, aki vette a fáradságot, és átnevezte a 140 pontot. Helyesen mutat rá arra, hogy közvetlen vitában, érveinket alaposabban kifejtve, valószínűleg minden más kérdésben jórészt egyetértenénk.

Természetesen ezzel nem akarom eltakarni a véleménykülönbséget. Annál is kevésbé, mert ha a települési önkormányzatok optimálisnak tekinthető **számában** nem értünk egyet, akkor már azok **méretében** sem. Ha a méret vonatkozásában nézeteink eltérnek, akkor az önkormányza-

tok által elvégzendő **feladatok** tekintetében sem gondolkodunk egyformán. Ha pedig ez utóbbiban nem értünk egyet, akkor az kihat a **finanszírozás** kérdésére és így tovább. Engedje meg ezért Zongor Gábor, hogy minden kérdést felnyissak. Köszönöm neki, hogy ezt megtehetem, és végre érdemi vitát folytathatunk egy rendkívül fontos, a **magyar állam minőségét** minden vonatkozásban alapvetően meghatározó kérdéskörrel.

Szükséges előrebocsátani azt is, hogy Zongor Gábor nem érdek nélkül áll ki a települési önkormányzati rendszer jelenlegi szerkezete mellett. (Saját megfogalmazása szerint ő „hivatásos önkormányzati érdekvédő”). Az általa képviselt tekintélyes tömörülés a **status quo fenntartásában** érdekelt. A főtitkár pedig akkor végzi jól munkáját, ha megfelel a tagság elvárásainak.

Zongor Gábor érvelésében tiszteletre méltó módon igyekszik messze túllépni azokon a köztötségeken, amik munkaköréből fakadó álláspontját meghatározzák. Látnivaló azonban, hogy érvelése ellentmondásos lesz. A továbbiakban – illő alázattal, de – ezekre az ellentmondásokra hívnám fel a tisztelt olvasó figyelmét, miközben saját álláspontomat kifejezem.

Van-e összefüggés a méret és a hatékonyság között?

Zongor Gábor vitairatában ezt írja: „A hatékonysági szempontok fontosságát elismerem, nem fogadom el azonban az életképtelen önkormányzatokra vonatkozó állítást.” Szerinte „először azt kell(ene) eldönteni, mi kell ahhoz, hogy valóságos települési önkormányzatról beszélhessünk. E tekintetben mindenképpen differenciálni kell az ellátandó és elvárható feladatok körét illetően, viszont szükséges megfogalmazni azt a minimumszolgáltatást, amit a kistéleplülésen lakó polgárok is joggal elvárnak helyben, azaz a szubszidiaritás minimumának telepítését kell elvégezni.”

Önkormányzati téziseimben sehol sem tagadtam, hogy a legkisebb falunak is szüksége van például a szemét elszállítására, közvilágításra, bölcsődére vagy esetleg öregek napközi otthonára. Ahhoz azonban, hogy mindezek az elemi közszolgáltatások helyben elérhetők legyenek, **nem szükséges helyi önkormányzat**. Mind a piaci alapon nyújtható fizikai infrastrukturális szolgáltatásokat (helyközi közlekedés, szemétszállítás,

közvilágítás stb. kínálhatja egy vállalat, amely felett nem helyi központú, de **helyi érdekeltségű** önkormányzat gyakorol erős felügyeletet, a humán infrastrukturális szolgáltatásokat (bölcsőde, óvoda, iskola, öregek napközi otthona, kultúrház stb.) nyújtó intézmények pedig a járási önkormányzat tulajdonában és/vagy kezelésében is működhetnek hatékonyan.

Magam részéről éppen azt állítom, hogy egy önkormányzat csak akkor működhet hatékonyan, ha **van kritikus méretű pénzügyi forráshalmaza, illetve minimális méretű igazgatási kapacitása**. Ezeknek a feltételeknek apró kistéleplüések önkormányzatai nem képesek megfelelni. A méret számít: **van összefüggés** az önkormányzat mérete és hatékonysága között.

Sietek leszögezni mindjárt, hogy **a kritikus méret csak szükséges, de messze nem elégséges feltétele a hatékonyságnak**. Ahhoz elengedhetetlen továbbá a korszerű és érdemi helyi adózás, az önkormányzati feladatok finanszírozását szolgáló jövedelmek egy részének stabil és kiszámítható állami újraelosztása, szigorú, becsületes és könnyen áttekinthető helyi gazdálkodás, képzett és megbecsült önkormányzati alkalmazottak stb.

Legyen-e minden járás azonos méretű és szerkezetű?

Zongor Gábor félreértette gondolataimat: sehol sem javasoltam, hogy minden járás legyen azonos méretű és szerkezetű, azt pedig végképp nem állítottam, hogy az általam kívánatosnak tekintett járási önkormányzatok közigazgatási határai essenek egybe a mai, központi kormányzati akaratot leképező, vagyis nem önkormányzati járásokéval. Ráadásul a kettőt egyszerre nem is állíthatnám, mert az önmagában ellentmondás lenne.

Tökéletesen egyetértek a főtitkárral: hazánk települési szerkezete **tájanként rendkívül eltérő**. Természetesnek tartom, hogy más lenne a járáshoz tartozó terület nagysága a ritkán lakott vidékeken, mint a sűrűn lakott tájakon, netán nagyobb városok közelében és környékén. Mindössze azt vélem kívánatosnak, hogy a járás területének népessége lehetőleg érjen el **egy minimális létszámot** (például az ötvenezer főt), illetve maguk a járárok valamiféle **természetes központtal** bírjanak, azaz legyen magjuk szinte minden esetben **egy városi méretű és jogállású**

település. Ezeket a követelményeket kielégítő új járások létrehozásának a megoly eltérő település-szerkezet nem lehet akadálya.

A járasok eltérő szerkezete azonban **nem az ellátandó feladatokra** vonatkozik. Ebben a tekintetben az azonos és alkotmányosan egyenlő jogállás eleve kikényszeríti, hogy az elvégzendő feladatok tekintetében új járásaink **alapvetően hasonlóak** legyenek. Minden járás abszolút kötelező feladata lenne a **közükatatás**, az óvodától a középiskoláig. Hasonlóképpen minden járásban nélkülözhetetlen lenne a **járobeteg-szakellátás** és minden településen minden lakos számára elérhető legyen a **háziiorvosi szolgálat**. Ötvenezer fős lélekszám felett ezek a fontos közszolgáltatások hatékony minimális üzemméret mellett már jó minőségben nyújthatók úgy, hogy minden település minden lakosa közel egyenlő eséllyel fér hozzá az egyenletesen jó minőségű közszolgáltatásokhoz.

Állami vagy önkormányzati közszolgáltatás?

Zongor Gábor hangsúlyozza, hogy „mindenképpen szükséges az egyes közszolgáltatási feladatokat abból a szempontból megvizsgálni, hogy az egyes feladatot állami vagy önkormányzati szervezetrendszerben jobb ellátni.” Úgy véli, hogy „egyáltalán nem biztos, hogy jelen körülmények között például megfelelő egészségügyi alapellátás nyújtására képes az önkormányzati szféra, miközben a fekvőbeteg-ellátást teljes körűen, a járobeteg-ellátást részben államosították.”

En nem vagyok ilyen megengedő, különösen azért, mert abszolút elsődlegesnek tartom a **szubszidiaritást**, vagyis azt, hogy a lehető legtöbb közszolgáltatást a lakossághoz legközelebb lévő, tehát a legalsó, de már demokratikusan ellenőrizhető kormányzati szint biztosítsa. Ez pedig csakis a települési önkormányzat lehet. A minőség és költséghatékonyság követelményét figyelembe véve ez a járási önkormányzat **főlényét** alapozza meg minden olyan szolgáltatásnál, ami kicsi faluban még nem, de ötvenezer lélekszámot körülölelő önkormányzati alapegységénél már a „néphez a legközelebb” biztosítható.

Nem szabad abból kiindulni, hogy a jelenlegi kormány központosítási törekvéseinek végeredménye a jövőben megváltoztathatatlan adottság. Miközben világos, hogy minimálisan gazdaságos

üzemméretű kórházat, vagy egyetemet járási önkormányzat valószínűleg sohasem lenne képes hatékonyan üzemeltetni, ebből semmiképpen nem következik az, hogy minden kórháznak és egyetemnek a központi kormányzat tulajdonában kell lennie. Normális országban ezeket az igen drága nagytízményeket tulajdonolhatja valamelyik nagyváros, vagy régió is – ha képes ezeket az állam által **élesre szabályozott szolgáltatási versenyben** és alapvetően **normatív finanszírozási rendszerben**, különalkuk és politikai kiváltságok felhalmozása nélkül működtetni. De ha minden állami kórház és egyetem a központi kormányzat tulajdonában és kezelésében van is, abból sem következik feltétlenül, hogy a közoktatás, vagy a járobeteg-szakellátás nem lehet minőségi és hatékonyan nyújtott önkormányzati szolgáltatás.

Hány szintje legyen az önkormányzati közükatatásnak?

Zongor Gábor egyetért velem abban, hogy a „sok szint szükségtelen, viszont a középszintű önkormányzatokra pontosan az érdemi decentralizáció és a nagyobb térségi közszolgáltatási feladatellátás miatt szükség lenne. A középszintű önkormányzat alapvetően nem a településektől venne el feladatot, hanem a központi kormányzattól.”

Rendkívül fontos mondatok ezek. Legalább öt következtetés adódik:

Először is világos, hogy egy szabad szemmel alig látható méretű országban ordítóan pazarló ötszintű közükatatást működtetni. Hazánk eme orbitális méretű közükatatás száraz futására elkölti a bruttó hazai termék 8.7 százalékát, ami csaknem háromszorosa a megfelelő észti, csaknem kétszerese a lett, litván, cseh és szlovák adatnak. A gazdasági funkciókból fakadó állami támogatásokkal együtt ez a két terület iszonyatos túlköltsége magyarázza, hogy a hazai államháztartás viszonylagos súlya 10 százalékponttal nagyobb, mint a balti államokban és Szlovákiában. Ennek azután megvan a növekedési áldozata: **ekkora méretű államháztartás agyonnyomja a magyar gazdaságot**.

Másodszor lehet attól valami jó önkormányzat, hogy testülete nem közvetlenül választott, hanem **delegált** képviselőköl áll. Ezt Zongor Gábor láthatóan nem szereti. Nem mondja ki,

de valószínűleg a járási önkormányzatot is azért utasítja el, mert választott képviselői túl távolra kerülnek a kistéleplések lakosságától, és félő, hogy nem fogják tudni a legszűkebb pátria érdekeit hathatósan képviselni. Ez valós veszély, amit fokozhat az is, hogyha a járási testület a választások eredményeképpen úgy áll össze, hogy nem minden hozzá tartozó kis faluból tartalmaz választott képviselőt.

Jó lett volna, ha ezt a félelmét Zongor Gábor nyíltan megfogalmazza, nem pedig kiönti a fűdövízzel a gyereket. Azzal érvelni a járás ellen, hogy a szolgáltatásokat úgymond helyben kell nyújtani, félrevezető, hiszen ezt, mint láttuk, nagyobb területet és nagyobb népességet átfogó önkormányzati alapegység is megteheti, méghozzá jóval hatékonyabban, mint a gyorsan elnéptelenedő kistéleplés erőtlén, állandó pénzsűkével küszködő önkormányzata. A **távolodó testületiség** valódi problémájára található jó megoldás: minden falu legalább egy főt közvetlenül küld a járási önkormányzati testületbe, mégpedig a falu lakosságának számától függetlenül. Ezzel ugyan sérül az arányos választás elve, mert a kisebb falvak aránytalanul nagy képviselőhöz juthatnak, de ez nem nagy ár azért a haszonért, amit a járási önkormányzat kiegyensúlyozottsága elnyer.

Harmadszor, ha elfogadjuk azt, hogy a jelenlegi központi kormányzati feladatok egy része az önkormányzati középsztintre leadható, akkor annak sem lehet akadálya, hogy az új legalsó szint, a járási önkormányzat meggazdagodjon olyan feladatokkal, amiket a jelenlegi kormány elvett az egyébként tényleg életképtelen falusi önkormányzatoktól. Nem a mai kiüresített kistéleplési önkormányzatoknak kell visszaadni az iskolát és a szakrendelőt, hanem az újonnan létrehozandó járási önkormányzatnak!

Negyedszer: **nem kell a mai járás**, mint nem önkormányzati, hanem központi közigazgatási egység. Erről Zongor Gábor sajnos nem szól, pedig egyenesen következik mindabból, amit leír. Miért hallgat erről?

Ötödször, több mint bűn, hatalmas hiba volt az önkormányzatok **felhalmozott adósságának központosítása**. (Megfigyelhető: sohasem államosítást írok, hanem központosítást, hiszen az

önkormányzatok elemi alkotórészei az államnak.) Ez megágyazott a leginkább torz és észszerőtlen érdekeltségi rendszernek, hiszen az járt jól, aki lazán, netán felelőtlenül gazdálkodott, és azt büntették, aki soha nem nyújtózkodott hosszabbra, mint ameddig a takarója ért. Ráadásul a legfontosabb önkormányzati feladatok (közoktatás, gyógyítás) elvétele és központosítása mellett a legjobb fejlesztések vagyoni eredményeit is központosították; ebből a szempontból nézve az adósság központosítása annyit jelent, hogy az állam a maga határtalan bölcsességében és jóindulatában kegyeskedett kiegyensúlyozni a mérleget. Minek a forrás, ha nincs eszköz? Minek a teher, ha nincs vagyon? Miért nem bírálja ezt a hallatlanul káros lépést Zongor Gábor? Miért nem védi „hivatásosabban” az önkormányzati érdekeket?

Kedvem volna még írni az új, korszerű, háromszintű közigazgatáson belüli munkamegosztáshoz harmonikusan illeszkedő finanszírozási rendszerről, de ezt egy rövid válaszcikk terjedelme nem engedi meg. Amit Zongor Gábor a helyi adózással foglalkozó programjavaslathoz megjegyzésként hozzáfűz, azt maradéktalanul elfogadom. Természetesen én is úgy gondolom, hogy egyrészt a helyi adók köre, súlya, szerepe csakis az adórendszer **átfogó reformja** keretében növelhető, másrészt „a helyi adóztatás során érvényesülnie kell a szolidaritásnak, viszont valamennyi jövedelemmel rendelkezőnek hozzá kell járulnia a közösségi feladatellátás feltételeinek biztosításához.”

BOKROS LAJOS

A szerző: európai parlamenti képviselő, a közpolitika és a közgazdaságtan tanára (Közép-Európai Egyetem)

Műhely

A lakóhely potenciális megváltoztatásának okai és annak területi jellegzetességei

2004-2005-ben rétegzett kérdőíves kutatást végeztünk, melynek keretében ezer magánszemély adott választ kérdéseinkre. A közel tíz évvel ezelőtti kutatás keretében többek között arra a kérdésre is kerestük a választ, hogy milyen költözési hajlandósággal jellemezhető a magyar lakosság?¹

A kapott eredmények tükrében 2012-2013-ban megismételtük lakosságra vonatkozó vizsgálatunkat, lehetőséget teremtve ezzel a közel egy évtizedes időszak átfogó értékelésére (vállalatokra vonatkozó újabb kutatásunk még nem valósult meg²). Az adatfelvétel ezen második fázisában szintén rétegzett kérdőíves megkereséseket folytattunk (a figyelembe vett négy szempont: a magyarországi népesség régiók szerinti megoszlása, a lakosság nemek, korcsoportok és végül iskolai végzettség szerinti tagozódása volt), melynek eredményeként újból ezer magánszemély adott választ kérdéseinkre.

Kutatási előzmények, hipotézisek

A kérdőívben a két éven belüli költözési szándék mellett, a háttérben meghúzódó okokat, valamint szorosan kapcsolódva a kutatás többi részeihez,

a lehetséges költözési helyszíneket is vizsgálat tárgyává tettük.

Hipotézisünk volt (2004-2005-ös kutatási eredményeinkre alapozva), hogy a megkérdezettek akár fele mobilnak vallja magát, és a fiatalok körében számítottunk magasabb értékre, míg iskolai végzettség tekintetében nem feltételeztünk szignifikáns kapcsolatot.

A költözési hajlandóság erőteljes regionális differenciáit feltételeztük, alacsonyabb értékkel a Nyugat-Dunántúlon, Közép-Magyarországon és a Közép-Dunántúlon, magasabb részaránnyal az ország többi régiójában.

A költözési szándékra igennel válaszolók a legfontosabb vonzerőket (lásd 1. számú függelék) említik mögöttes okként, így a „települési infrastruktúra állapota”, a „közlekedési adottságok”, a „foglalkoztatási körülmények”, a „helyben igénybe vehető egészségügyi szolgáltatások szélessége” és a „lakókörnyezet állapota” tényezőket.

A potenciális új lakóhelyek főleg a leginkább versenyképesnek gondolt nagyvárosok közül kerülnek ki (lásd 2. számú függelék), de a két fiatalabb korcsoport esetében a külföldöt megnevezők részarányát is magasnak feltételeztük.

A költözés lehetőségét elutasítók körében a személyes (család, barátok) és munkahelyi okok, valamint a korlátozott

anyagi lehetőségek gyakoribb előfordulását vártuk előzetesen.

Kutatási eredmények

Meglepő, nem várt módon a válaszadók 12,6%-a tervezi, hogy a következő két évben elköltözik mostani lakóhelyéről. (Korábbi kutatásunkban mindössze a potenciális költözési hajlandóságról érdeklődtünk, konkrét időpont nélkül, szemben a mostani rövidtávú döntéssel. Ez magyarázat lehet arra, hogy az igen választ megfogalmazók száma nem egészen harmadára csökkenjen.)

Hipotézisünk részleges teljesülését mutatja, hogy közülük kiemelkednek a fiatalabb korosztály (20-39 év) tagjai (a mobilnak mutatók 61,1%-a közülük került ki). Az ő esetükben valamivel 20% feletti (20,4%) a teljes korcsoporton belül költözési szándékot megfogalmazók részaránya, ugyanez az érték a középső csoport (40-59 évesek) esetében 10,2%, míg a hatvan év felettiek esetében 5% alatt maradt (4,8%). Hipotézisünk azért sem teljesült, mert a költözni szándékozók közel kétharmada (65,1%) középfokú végzettségű, őket az alapfokú végzettséggel rendelkezők (24,6%) követik, míg a mobilnak mutatók között alig 10% (10,3%) a felsőfokú végzettségűek részaránya.

Az alacsony elemszám ellenére megpróbáltunk regionális jellemvonásokat is kimutatni. Eszerint egyedül Észak-Magyarországon volt valamivel 20% felett (21,8%) a költözni szándékozók részaránya, őket a Dél-Dunántúl (15,5%),

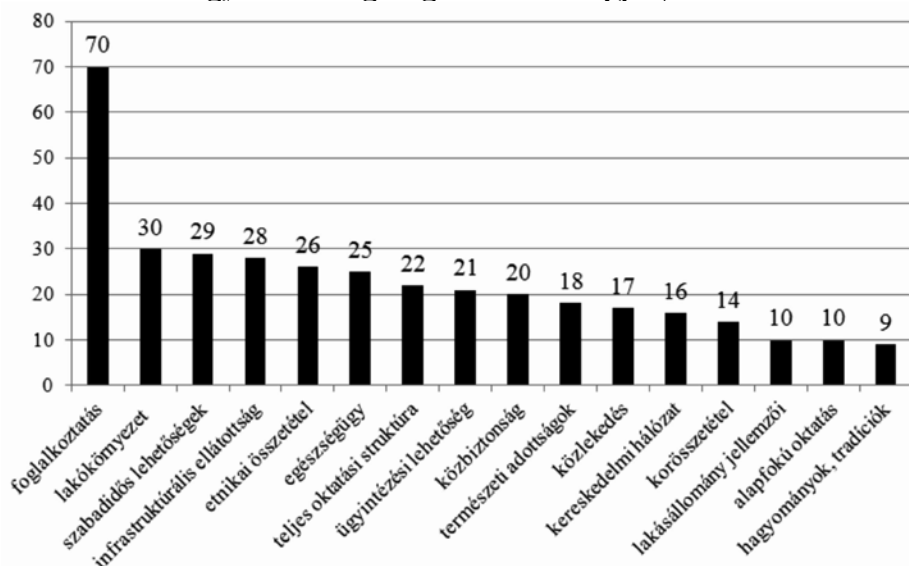
az Észak-Alföld (13,1%), a Dél-Alföld (12,7%), a Közép-Dunántúl (11,8%), majd a Nyugat-Dunántúl (9,3%) és végül Közép-Magyarország értéke (8,5%) követi. Vagyis kijelenthető, hogy a költözési hajlandóság regionális differenciáival kapcsolatos várakozásaink beigazolódtak.

A mögöttes okokat számba véve (lásd 1. számú ábra), egyértelműen kiemelkednek a foglalkoztatási körülmények, amit négy-öt másik tényező követ (lakókörnyezet állapota, szabadidős lehetőségek, infrastrukturális ellátottság, lakosság etnikai összetétele, egészségügyi szolgáltatások). Hipotézisünk teljesülése csak részleges, mert a foglalkoztatási körülmények a vártnál is magasabb értékkel szerepel a tényezők sorában, de olyan települési vonzerők is, mint a szabadidős lehetőségek vagy a lakosság etnikai összetétele, a prognosztizáltnál gyakrabban szerepelt a költözés mögöttes okai között.

A potenciális költözési helyszínek listáján csakugyan megjelennek a vizsgálat egyéb részében kiemelkedően teljesítő magyarországi nagyvárosok (közülük is kiemelkedik Budapest), de a legnagyobb elemszámú csoport „az egyéb belföldi település” kategória lett, míg külföldre költözést a mobilnak mutatók nem egészen negyede (24,4%) tervezi.

A költözést rövidebb távon inkább elutasítók (a megkérdezettek 87,4%-a nem tervezi, hogy két éven belül elköltözzék jelenlegi lakóhelyéről) kapcsán megfogalmazott hipotézisünk azért teljesült csak részlegesen, mert bár a legtöbben

1. számú ábra: A lakóhely potenciális megváltoztatásának mögöttes okai a magyar lakosság megkérdezése alapján, 2012-2013

Forrás: Saját kérdőíves felmérés (2012-2013)

(31%) csakugyan személyes okokra (családi, rokonai kapcsolatokra) vezetnek vissza döntésüket, a második leggyakoribb válasz már az, hogy a megkérdezett jól érzi magát jelenlegi lakóhelyén (28,3%). A munkahelyi vagy anyagi okok miatt helyben maradók részaránya elmaradt várakozásainktól. Az egyéb kategórián belül egyedül a magas életkor fordult elő értékelhető számban (lásd 2. számú ábra).

2. számú ábra: A költözést rövidebb távon elutasítók mögöttes okai a magyar lakosság megkérdezése alapján, 2012-2013

Forrás: Saját kérdőíves felmérés (2012-2013)

Ha külön-külön is megvizsgáljuk az egyes régiókat, az alábbi karakterisztikus jegyek mutatkoznak:

Közép-Magyarország esetében az első két korcsoport vegyesen fordul elő a költözni szándékozók között (az összes többi régióban egyértelmű a fiatalok dominanciája), a költözési célpont inkább belföld, azon belül is Budapest, a mögöttes okok között pedig a foglalkoztatási körülmények mellett a lakókörnyezet állapota, az etnikai adottságok és a település közbiztonsága szerepel gyakrabban. Ebben a régióban a legmagasabb azok aránya, akik azért nem tervezik az elköltözést, mert úgy érzik, jelenleg is versenyképes településen élnek (lásd 3. számú ábra), igaz, a kiugró érték már megszűnik, amikor a régió válaszadói a „jól érzi magát a lakóhelyén” megjelölést is használták (ebben a kettősségben jól megmutatkozik, hogy a megkérdezettek jelentős részénél a versenyképesség nem feltétlenül jelent egyben kedvelt lakóhelyet is).

A Nyugat – Dunántúlon részben budapesti, részben külföldi helyszínt megjelölve, egyértelműen a foglalkoztatási körülmények nevesítésével tervezik a költözést. Meglepő, de a költözést elutasítók megoszlását vizsgálva, ez a régió inkább sorolható közös csoportba a Dél-Dunántúllal, Észak-Alfölddel és Észak-Magyarországgal, mint Közép-Magyarországgal, Közép-Dunántúllal és a Dél-Alfölddel.

Közép-Dunántúl esetében inkább Budapest a költözés célzott helyszíne és a foglalkoztatási körülmények mellett az ügyintézési lehetőségek, valamint a

szabadidős lehetőségek is gyakran előfordulnak a költözés mögöttes okaként (pontosabban ezek hiányosságai). Ebben a régióban a második legmagasabb azok aránya, akik azért nem terveznek költözést, mert jelenleg is versenyképes településen élnek és egyben jól is érzik magukat a lakóhelyükön.

A dél-alföldi válaszadók „egyéb belföldi települést” jelölnek költözési helyként (vagyis sem Budapest, sem más vidéki nagyváros vagy külföld nem szerepel kiugró elemszámmal), szintén a foglalkoztatási körülmények a leggyakoribb mögöttes költözési ok, amit kiegészítenek a szabadidős lehetőségek és a kedvezőbb közlekedési kapcsolatok. Érdekes adat, hogy a költözést elutasítók megoszlása szerint a Dél-Alföld sokkal inkább mutat hasonlóságot Közép-Magyarországgal és Közép-Dunántúllal, mint az ország egyéb régióiból képzett másik csoporttal. Itt a legmagasabb például azok aránya, akik úgy nyilatkoztak, hogy jól érzik magukat jelenlegi lakóhelyükön.

Észak-Alföld válaszadói körében vegyesen szerepel Budapest, valamint az egyéb belföldi települések kategóriája a költözési helyszínek között, de magas a bizonytalanok előfordulása is („még nem tudja hova”). A foglalkoztatás mellett többen jelölték meg az egészségügyi szolgáltatások teljességét (pontosabban annak hiányosságát) a költözési szándék okaként. A költözés lehetőségét elvető válaszok megoszlása, a már említett három régió, a Dél-Dunántúl, Nyugat-Dunántúl és Észak-Magyarország értékeihez hasonlít.

A Dél-Dunántúlon az egyéb belföldi települések, a külföld és a bizonytalanok vegyesen fordulnak elő, amikor a költözés helyszínéről érdeklődtünk, a foglalkoztatási körülmények mellett pedig a szabadidős lehetőségeket említik többen a mobilitás mögöttes okaként. Ha a költözést elutasítók megoszlását elemezzük, kiderül, hogy az egyik legalacsonyabb értéket adták a válaszadók arra, hogy jelenleg is versenyképes településen élnek.

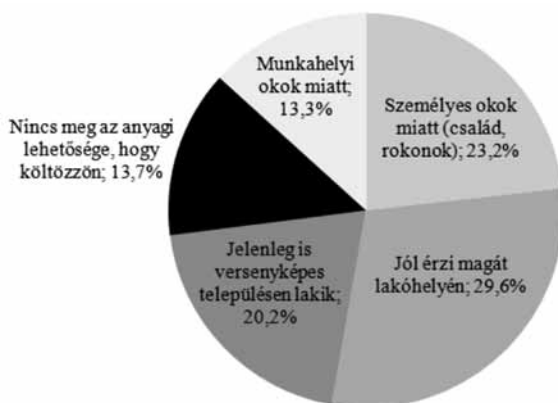
Észak-Magyarország esetében részben Budapest, részben a bizonytalanság szerepel a költözés helyét illetően, a foglalkoztatási körülmények mellett pedig újból megjelenik az okok között a lakókörnyezet állapota, az etnikai összetétel, valamint a szabadidő eltöltésének korlátozott lehetőségei. A helyben maradás pártján állók valamennyi régió adata közül a legritkábban nevezik indoknak azt, hogy jelenleg is versenyképes településen élnek, viszont a leggyakrabban, hogy mindezt anyagi lehetőség hiányában gondolják így.

Összességében tehát kijelenthető, hogy napjainkban elsősorban a fiatalabb korosztály (20-39 év), középfokú végzettségű tagjai gondolják rövidtávon, reális lehetőségnek a költözést. A költözési hajlandóság regionális differenciáival kapcsolatos várakozásaink beigazolódtak, amit az is alátámaszt, hogy a mögöttes okok közül egyértelműen kiemelkednek a foglalkoztatási körülmények. Érdekes adat, hogy a költözést rövidebb távon inkább elutasítók elemzésekor a Nyugat-Dunántúl inkább sorolható közös csoportba a Dél-Dunántúllal, Észak-Alfölddel és Észak-Magyarországgal, mint Közép-Magyarországgal, Közép-Dunántúllal és a Dél-Alfölddel. A legtöbben személyes okokkal (családi, rokoni kapcsolatok) indokolják döntésüket, a második leggyakoribb válasz az, hogy a megkérdezett jól érzi magát jelenlegi lakóhelyén, a gazdasági jellegű magyarázatok (anyagi lehetőség, munkahely) csak ezután következnek.

KOLTAI ZOLTÁN

3. számú ábra:

**A költözést rövidebb távon
elutasítók mögöttes okai
a közép-magyarországi
régió lakosságának
válaszai alapján,
2012-2013**

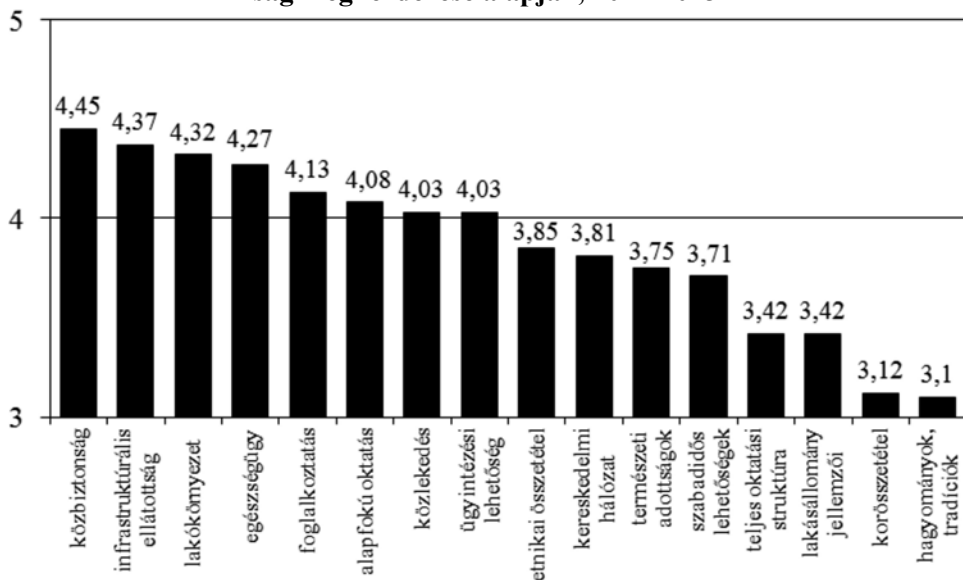

Forrás: Saját kérdőíves felmérés (2012-2013)

Források:

Koltai Zoltán (2005): A magyarországi városok versenyképességének lakossági megítélése, Comitatus 11.-12., 74.-81. o.

Koltai Zoltán (2007): A magyarországi városok versenyképességének megítélése - ahogy a vállalatok látják, Comitatus 4., 38.-45. o.

Függelék:**1. számú függelék: A települési vonzerők fontossági sorrendje a magyar lakosság megkérdezése alapján, 2012-2013**

Forrás: Saját kérdőíves felmérés (2012-2013)

2. számú függelék: Versenyképes települések sorrendje a magyar lakosság megkérdezése alapján, 2012-2013

Sz.	Település	Említések száma	Súlyozott említés
1.	Budapest	823	3726
2.	Győr	449	1509
3.	Debrecen	395	1229
4.	Pécs	367	1034
5.	Szeged	339	943
6.	Sopron	239	733
7.	Székesfehérvár	170	502
8.	Kecskemét	129	364
9.	Eger	110	301
10.	Miskolc	85	219
11.	Veszprém	84	242
12.	Szombathely	67	170
13.	Szolnok	52	176
14.	Nyíregyháza	50	150

Forrás: Saját kérdőíves felmérés (2012-2013)

Az 1000 fős minta alapján, az előfordulás gyakorisága szerint az alábbi sorrendet kaptuk (a táblázatban csak a válaszok legalább 5% -át meghaladó településeket tüntettük fel, a súlyozás pedig hasonlóan a korábbiakhoz, az egy

kérdőívben szereplő városok említési sorrendjét vette alapul 1-től 5-ig, de ahogy látszik, ez csak a rangsor második felében okozott minimális változásokat).

Jegyzetek

1. Koltai Zoltán (2005)
2. Koltai Zoltán (2007)

Recenzió

Identitás és stratégia

Az *Identitás és stratégia* Garaczi Imre termékeny életművének legutóbbi darabja, egy olyan tanulmánygyűjtemény, amelyben az olvasó tizenkét, önmagában is egységet alkotó művel találkozhat. A mű tartalmának és témájának, stílusának és formai kivitelezésének valamint visszatérő alapgondolatainak bemutatása előtt kitérnék a mű keletkezésének lehetséges okára illetve az író eddigi munkásságára.

Garaczi Imre foglalkozását tekintve habilitált egyetemi docens, történész és filozófus, aki számos tudományos szervezet, köztük a Magyar Filozófiai Társaság és a Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Köztestületének tagja, valamint több szakmai szervezet kutatója, mint például a budapesti Stratégiakutató Intézet vagy a fürstenfeldi Interkulturális Tanulmányok Központja. Mindezek mellett szerkesztői és kiadói tevékenységgel is foglalkozik: a *Pro Philosophia Füzetek* és a *Mediterrán Világ* folyóiratok alapító szerkesztője és kiadója, az *Arcafolóirat.hu* szerkesztője, a *Veszprémi Humán Tudományokért Kiadó* vezetője valamint a *Gazdaságetika.hu* alapító főszerkesztője és kiadója. A magyarországi gazdaságetika alapító atyjának is tekintik. 2009-ben *Pro Universitate Pannonica (Vesprimiensi)* kitüntetést kapott.

Legfőbb kutatási témái közé a modernitás politikai filozófiai, gazdaságetikai-, nemzetstratégiai- és geopolitikai,

valamint kultúra- és civilizációs elméletek sorolhatók, emellett euroatlanti demokrácia- és hatalomelméletekkel, Kelet-Közép-Európa 19-20. századi történetével és modern etikai rendszerekkel is foglalkozik. Ezekben a témákban kutatásának eredményeit számos publikációban tette közzé, ide tartozik a *Modernitás és morálbölcselet* (2002), *Korszellem és műalkotás* (2004), *Ész és sors* (2005), *A nemzettel Európában* (2006), *Önérdék és önzetlenség* (2007), *Időlet és Halálpillanat* (2008). Az *Identitás és stratégia* ennek a publikációsorozatnak a legújabb darabja, amely 2008 és 2011 között született tanulmányokat gyűjt össze.

A könyvben szereplő tizenkét tanulmány olyan témákkal foglalkozik, melyekkel az író fel kívánja hívni a figyelmet a modern kori ember gondolkodásmódjára és a modern világ geopolitikai kérdéseire és problémáira azért, hogy kísérletet tegyen az olvasók gondolkodásmódjának megváltoztatására. Garaczi Imre szerint ugyanis a világ sorsa nem megnyugtató. Az utóbbi évtizedekben a fogyasztói tömegtársadalom kialakulásával és a globalizációval párhuzamosan egyrészt túlságosan a külsőségek kerültek az emberi értékrend középpontjába, másrészt olyan nemzetközi gazdasági szereplők jelentek meg, melyek képesek nemzetek felett is hatalmat gyakorolni. A globalizáció a nemzetközi kereskedelem élénkülésével jólétet és kényelmet

hozott a mindennapi emberek világába. Ugyanakkor nem vették észre, hogy a külsőségek váltak dominánssá, ami mellett „az emberi léleknek a lényege, az emberi psziché, kreáció háttérben marad, és így tulajdonképpen olyan tömegvilág alakult ki, ahol a fogyasztói hatalmak teljes mértékben tömegpszichológiai eszközökkel kordában tartják az egyes, immáron erejüktől megfosztott nemzeteket, és tulajdonképpen nagyon-nagy érdek fűződik a válság fenntartásához. Ne felejtsük el, hogy a válság az egy nagyon szűk csoportnak a világon nagyon kellemes és nagyon jó, tehát kifizetődő a válság, a tömegeknek nem” (a Fűred Televízió interjúja Garaczi Imrével, 2010.10.06., 1055. adás). A külsőségeket preferáló világban a kormányok és a nemzetközi szervezetek gazdasági eszközökkel kísérik meg a problémák megoldását, mellyel csak kitolják ezen problémák megszüntetését. Garaczi Imre szerint azonban ennél „sokkal nagyobb változtatásokra van szükség, [...] a szellemi környezetet, az embereknek a lelkeségét kell megváltoztatni” (a Fűred Televízió interjúja Garaczi Imrével, 2010.10.06., 1055. adás). A következő években tehát soha nem látott válság vár ránk, ez a helyzet pedig csak akkor változtatható meg, ha az emberek gondolkodásmódjában történik gyökeres változás. Ilyen változtatásra tesznek kísérletet a könyvben szereplő tanulmányok üzenetei.

A mű tizenkét tanulmánya négy nagyobb szerkezeti egységre osztható. Valójában mindegyik tanulmány önálló egészet alkot, melyek filozófiához és

geopolitikához kapcsolódó kérdéskörök különböző témáit tárják fel. Az első rész első tanulmányból megtudhatjuk, hogy az emberi és társadalmi motivációk és indítékok háttérben a szenvedély, az érdek valamint ezek egymáshoz való viszonya állnak, illetve azt is, hogy ez a viszony az évszázadok alatt milyen változáson ment keresztül. Az első részben az író nehezményezi, hogy az érdek és a szenvedély viszonylatában modern korunkra a materiális érdekek, s ebből kifolyólag a haszonelvű szemlélet kerültek előtérbe, valamint azt, hogy a gazdaság került a társadalmi viszonyok középpontjába, ahol a pénz és a minőségi értékek, azaz szellemi javak egymással szembe kerültek, ami az embereket válaszut elé állítja. Így tragikus jövő várhat ránk, ha nem leszünk képesek az érdek és szenvedély egyensúlyának megtalálására.

A második tanulmány Bibó történet-filozófiájának lényegét mutatja be, azt, hogy hogyan lehet a kereszténységet, a liberalizmust és a szocializmust összeegyeztetni. Bibó „élete során mindvégig bízott abban, hogy az egyes uralmi típusokat humanitárius alapon meg lehet szabadítani a félelemtől, az agresszivitástól és az autark hatalmi intézményektől” (43. old.). Bibó filozófiáját azért fontos ismerni, mert hatása napjainkban is jelen van, hiszen a ma létező legtöbb párt ideológiájuk kialakításakor merített Bibó István filozófiájából.

Az *Időstratégia és térmorfológia* címet viselő tanulmány az idő és a tér, és ezekhez kapcsolódó fogalmak bonyolult filozófiai kérdéseit boncolgatja, illetve

azt, hogy milyen szerepet játszanak ezek az elemek az egyén optimális döntéseinek rendszerében. A tanulmány fontos megállapításai közé tartozik, hogy a tér nem más, mint az idő megjeleníthetőségének kiterjedése, az idő mibenlétét azonban csak az ember időfelfogásával összefüggésben lehet vizsgálni. Az ember és az idő viszonyában fontos szerepet játszik az emlékezet, az élmény, a vizuális nevelés, a képalkotás, a visszaemlékezés, továbbá a memória és a térfelfogás, mivel ez utóbbi kettő segítenek hozzá a szubjektív realitáshoz. Az idő folyamán megélt történések emléképe és az általa bennünk élő élmények „nyitnak ablakot a világra, [...] a vizuális kultúra bármely területének meghatározó alapja” (70. old.) ez, és nagyban meghatározzák döntéseinket.

Az első rész negyedik és egyben utolsó tanulmánya a kockázat-társadalom problémáit mutatja be. Ezen társadalmakra jellemzője, hogy a 19. századi gyakorlat helyett a természetet a társadalom szerves alkotóelemének tekintik. A kockázat-társadalom vizsgálatakor Garaczi Imre Ulrich Beckhez nyúl vissza, aki szerint az individualizáció olyan társadalmi változásokat indított meg az euroatlanti civilizációban, melyek teljesen megváltoztatják annak hagyományos szerkezetét és értékrendszerét. Az individualizációval a társadalmi kapcsolatok elveszítik jelentőségüket vagy teljesen felszakadnak, az értékrend középpontjába a belső értékek fontosságával szemben a külsőségek, a materiális értékek kerülnek. Mindezek mellett a globalizációval párhuzamosan a koc-

kázati tényezők globalizációja is zajlik, ami egy új típusú felelősséget követel. A politika fogalma megváltozik, hiszen „a szűkebb magánélet tereire is kiterjed” (84. old.), ugyanakkor a politikai szereplők cselekvési lehetőségeit rontja, hogy a hatalom átkerül a gazdasági élet szereplőinek kezébe. Az ezredfordulóra ugyanis a multinacionális vállalatok olyan vagyont és vele együtt hatalmat halmoztak fel a nemzetközi spekulációs tevékenységüknek köszönhetően, hogy „aláássák és hiteltelenítik a képviseleti demokrácia lehetőségeit” (85. old.). Az író sorra veszi az államok lehetőségeit, melyek akár „erkölcsi károkat” is okozhatnak az egyének számára. Garaczi Imre a 2008-as válság kockázat-társadalomra gyakorolt egyes hatásainak ismertetésével zárja az első részt.

A második rész első tanulmánya a magyarságtudomány lényegével, elméleteivel és kutatásaival, a magyar sors tragédiáival foglalkozik, és rámutat arra, hogy nemzeti sorsunk három alapon nyugszik, vagyis a magyar, a kelet-közép európai és európai létünkön, melyeket nem szabad elkülönítenünk egymástól. *A magyar „génuszok” geomorfológiai arculatai* című tanulmány a nemzetfilozófiai témáján belül Hamvas Béla tájfilozófiájával foglalkozik, pontosabban a kárpát-medencei tájegységek és az ott élő emberek kapcsolatának és kölcsönhatásának jellemzésével. Hamvas Béla öt tájegységet különböztetett meg: a délnyugati, a nyugati, az északi, az alföldi és az erdélyi tájegységeket. Ezek bemutatásával Garaczi Imre arra kíván rávilágítani, hogy a természeti

környezet és az ember kölcsönhatásban vannak egymással: a táj hat az emberre és annak gondolkodására, ugyanakkor az ember belakja környezetét és formálja azt.

A harmadik rész első tanulmánya a feminista mozgalmak történeti áttekintése mellett azok társadalmi eredményeit is bemutatja, vagyis azt, hogy hogyan alakult át a férfidominanciájú patriarchális társadalmi rend mára egy egyenlőségben és társadalmi munkamegosztáson alapuló rendszerré, melyre a „kulturális szerepek kölcsönös harmóniája” (137. old.) jellemző. Az *Én és a Másik* című tanulmány a társadalmi stratégiák lévinasi metaelméletével foglalkozik, melyben a háború és a morál szembeállításával a Lévinas morálfilozófiai eszmefuttatásával, elementáris etikájával és időszemléletével ismerkedhetünk meg. Lévinas munkásságának középontjában a nyelv szerepe, az egyén és a világ közötti kapcsolat fontossága állt. Szintén a harmadik részhez tartozik Miguel Ángel Asturias regényíró műveinek bemutatása, melyen keresztül Garaczi Imre a guatemalai emberek kulturális identitásának különlegességeivel ismereti meg az olvasókat. A latin amerikai regényirodalmat mágikus realizmussal lehet legjobban jellemezni, amely valóságos eszközökkel jeleníti meg természetfölötti jelenségeket. A latin-amerikai művek írói az euroatlanti civilizáció tagjaihoz képest máshogy gazdálkodnak az idővel, a cselekmények teljesen kusza időisége azonban nem teszi követhetlenné a műveket, inkább mágikussá varázsolják. Emellett gyakran élnek igen

összetett szimbólumok és metaforák használatával, melyek az ősi hiedelemvilágból is származnak. Asturias regényei jól mutatják, hogy a természeti környezetnek milyen fontos hatása van az ember identitásának és gondolkodásmódjának kialakulásában.

Végül a negyedik rész geopolitikai kérdésekkel foglalkozik, pontosabban a zárandoklatok geopolitikai és identitásképző szerepével, vagyis azzal, hogy milyen vallási, kulturális, gazdasági és politikai jelzősége volt és van a zárandoklatoknak; II. Fülöp uralkodásának jelentőségével, melynek hatásai napjainkig érezteti hatását. A II. Fülöp hatalmi-stratégiai elveivel foglalkozó tanulmány fontos megállapítása, hogy napjainkra a dinasztikus érdekek, és az ezen alapuló diplomácia egyre jobban veszít jelentőségéből. Ehhez a részhez tartozik *Jézus „hadserege” és a teokratikus „köztársaság”* című tanulmány is, amiben az író a jezsuita rend paraguayi működését tanulmányozza.

Garaczi Imre széleskörűen használja fel a már létező hazai és nemzetközi irodalmat, és gyakran idéz ezen irodalmak alkotóitól. Egyes tanulmányaiban kifejezetten egy-egy szerző munkáját vagy gondolkodásmódját elemzi és értelmezi. Míg az első tanulmányban főként Pierre Bordieu, Alasdair MacIntyre és Georg Simmel egyes gondolatait elemzi és értelmezi az író, addig a második tanulmány Bibó István *Az európai társadalomfejlődés értelme* című munkájának geostratégiai szempontjából fontos gondolatait teszi közzé. A harmadik tanulmány főként Szent Ágoston és Eugen

Fink munkásságából merít, a kockázati-társadalom vizsgálatok Garaczi Imre Ulrich Beckhez nyúl vissza, aki először állította vizsgálatának központjába a kockázat-társadalmat. A második nagyobb egység tanulmányainak alcímei is mutatják, hogy ezek a művek Németh László nemzetpolitikai, illetve Hamvas Béla tájfilozófiája gondolatait foglalják össze. A feminizmusról szóló tanulmány a feminista mozgalmak történetét és különböző irányzatait mutatja be, ahol a szerző igen változatos bibliográfiát használ. A harmadik rész második tanulmánya Lévinas metaelméletét mutatja be, melyhez főként Lévinas *Teljesség és Végtelen* című művét használta fel. Ezen rész harmadik tanulmánya Miguel Ángel Asturias regényművészetének bemutatása során idéz sokat a szerzőtől. A negyedik rész irodalom-felhasználása is változatos képet mutat. Míg a zárandokutak és azok szerepének bemutatásához főként Norman Davies *Európa története* és Germanius Gyula *Allah akban* című műveit használja fel, a másik két tanulmány igen széleskörű irodalom-felhasználásról tanúskodik. A kiváló gondolkodók filozófiájának és egyes műveinek elemzése és értelmezése hozzájárul ezen emberek fontos gondolatainak népszerűsítéséhez és értelmezhetőségéhez.

A könyv filozófiai és geopolitikai tartalmát tekintve olvasása kissé nehézkes, a bonyolult eszmefuttatások megértése figyelmet és koncentrációt igényel. Ezt nem könnyíti meg a sok filozófiai és egyéb szakkifejezés és idegen szó használata sem. Mindezekből kifolyólag a könyvet elsősorban szakértőknek vagy

filozófiában és politikában jártas értelmiségieknek lehet ajánlani. Aki könnyű szellemi kikapcsolódás és szabadidő-elöltés céljából venné kezébe e könyvet, lehet, csalódni fog. A kötet nem tartalmaz illusztrációt, csupán a könyv borítóján szerepel egy igen találó, *Az új ember születését figyelő geopolitikai gyermek* címet viselő Salvador Dali festmény. Nyomdai kivitelezésének színvonala magas, bár elvétve találni benne néhány kisebb elírást, hibát (például „Guetamala” (163. old.)), valamint néhány olvasóban az is kérdést vethet fel, hogy, ha a kötet írásai 2008 és 2011 között születtek, hogy lehet a kiadás évszáma 2010?

A történész-filozófus Garaczi Imre tanulmányainak visszatérő gondolata épp a történelem és a filozófia metszéspontjában található időről, a modern kor új társadalmi rendjéről illetve a természeti környezet és az emberi gondolkodásmód kölcsönhatásáról való elmélkedések. Az idő történetének kezdőpontját az emberi öntudat megjelenésének időpontjára tehetjük, ennek tudományos vizsgálata azonban csak a 18. századtól alakult ki. Az időhöz való viszony világvallásonként más, a zsidó-keresztény hagyományoknak köszönhető az, hogy mi vertikális típusú, azaz kronologikus időképpzel rendelkezünk. A modern idő „feltalálását” Szent Ágostonnak tulajdoníthatjuk, aki először tekint úgy az időre, mint egy ciklikus folyamatra, amely a jövőtől fut a jelenen keresztül a múltba. Mivel kizárólag a jelen a biztosan létező, ezért „a múlttal való egyetlen élő kapocs az emlékezet” (61. old.). Az emlékezet szoros kapcsolatban áll a képtudattal, az élményekkel,

a felejtéssel és a visszaemlékezéssel, amely összefüggéseket az író részletesen elemezi *Időstratégia és térmorfológia* tanulmányában. A képtudat fontos szerepet játszik az egyén szubjektív valóságának kialakításában, amely vizuális kultúránk alapja. Míg Szent Ágoston kétfajta időt különített el, a külső és belső időt, ez az időről alkotott felfogás a 20. századra kiegészült, köszönhető annak is, hogy a 20. századi gondolkodók elmékedésének központjába került (158. old.). Mára „az emberi lépték alapján működő biológiai időről”, „az idővilág történeti, vagy kronológiai idejéről”, valamint „ kozmikus időről” (166-167. old.) beszélhetünk. A táj és az ember kölcsönhatásának vizsgálata szintén több tanulmányban van jelen, Garaczi szerint ugyanis „a táj, a környezet nem pusztán tárgyi-fizikai feltétele az emberi életnek, hanem az ember – szellemileg is „belakva” a környezetét – ott-hont teremt, élhető világot épít, amelyben jól érzi magát, amelybe hazatér, és ez lelki kapocs is, valamint esztétikai kötődés” (117. old.). Mindezek mellett fontos alaptételnek lehet tekinteni az új társadalmi rend megjelenését is, amely a nyugati világ individualizációjával párhuzamosan jelenik meg, és a hagyományos társadalmi kapcsolatok felbomlását, az egyén elszigetelődését, a materiális értékrend elterjedését, „az európai ember számára az illúzióvesztést és a hagyományok varázstalanítását” (104-105. old.) jelenti. Ebben a rendben a politikai hatalmak háttérbe szorulnak, a nemzeteken átnyúló gazdasági hatalmak kerülnek erőfölénybe. Az állami beavatkozás egy lehetséges válasz az új helyzet kezelésére, ez azon-

ban erkölcsi kérdéseket vet fel: a morális kockázat kérdését. „Az ember azért viselkedik immorálisan, mert a biztosítás, a törvény vagy más hatóság megvédi őt azoktól a károktól, amelyeket viselkedése okozhat?” (88. old.) Az a gazdasági válság, amely napjainkban jelen van, vajon nem „tőzsdei szereplők pénzügyi hazárd-játéka” (88. old.) csupán?

A könyv filozófiai és geopolitikai eszmefuttatásai ilyen és ehhez hasonló számtalan kérdésre világítanak rá, hozzájárulva a modern kori identitás és stratégiai gondolkodás megértéséhez. Emellett a kiváló gondolkodók filozófiájának és egyes műveinek elemzése és értelmezése révén hozzájárul a modern korban is jelentős eszmefuttatások népszerűsítéséhez és érthetőségéhez. A tanulmányok olvasásakor Garaczi Imrének valóban sikerül megragadnia, elgondolkodtatnia az olvasót, és ezáltal sikerül hozzájárulnia az olvasók figyelmének felkeltéséhez, gondolkodásmódjuk megváltoztatásához. A kötethez mindenkinek jó olvasást kívánok!

(*Identitás és stratégia*. Garaczi Imre. Budapest, 2010. Stratégiakutató Intézet, 222 old.)

FELBER ORSOLYA

Felhasznált internetes oldalak:

http://web.adatbank.transindex.ro/pdfdok/web13_15_gal.pdf

<http://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=recenzi%C3%B3&source=web&cd=2&ved=0CCwQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.btk.ppke.hu%2Fuploads%2Ffiles%2F%25C3%259A%25C3%25B3%2520a%2520recenzi%25C3%25B3hoz.doc&ei=LQ3RTriOBcue-waEGNWxDg&usq=AFQjCNEc-XYPsOPig-CbGvt2kzcGU-XCtA&sig2=tIUhKf1lnLUMBm1frmdZnA&cad=rjahttp://www.furedtv.hu/?p=videok&anyagid=2212>

Város és vidék – helyi gazdaság és fejlődés

Egy új uniós fejlesztési időszak küszöbén érdemes végiggondolni, hogy a területpolitika milyen sikereket és kudarokat ért el, melyek azok a folyamatok, amelyeket érdemes folytatni és szükséges rávilágítani azokra az irányokra is, amelyeket szükséges lenne követni.

Az évtizedekig alkalmazott területpolitikában, amely a kiegyenlítés célját követve egyfajta univerzalizmussal nagy térségekben gondolkodott, az utóbbi években egyre inkább a lokális szintér, a közösségek, az alulról építkezés szerepének a hangsúlyozása is helyet kapott. Ebben a folyamatban mérföldkő volt az OECD (2006) tanulmánya, amely a korábbi ágazati megközelítés helyett, az új vidék paradigma értelmében már a *helyet* tette a figyelem és fejlesztések centrumába.

Az EU szakpolitikájában hasonló fontosságú volt a 2009-ben megszületett *Barca-jelentés* is. A dokumentum teljesen új alapokra építkezve, a kohéziós politikát helyi bázisú (place-based) politikaként határozza meg. Az adminisztratív régiók helyett a területi alapegységként a *hely* jelent meg. A jelentés értelmében a *place-based* politika a külső beavatkozást is feltételezi, hiszen a helyben funkcionáló érdekcsoportok, intézmények nem megfelelő működése akadályozhatja a problémák helyes kezelését. A helyi gazdaságfejlesztés elve-ihéz kapcsolódva a dokumentum kifejti, hogy a térségek adottságait és potenciáljait maximálisan ki kell használni, mivel ez szolgálja a térség fejlődését illetve

a hatékonyság növelését. (Illés 2009) Mint napjainkban láthatjuk, ez a szemlélet az új területfejlesztési politikában és eszköztárában is helyet kapott.

Egy tanulmány-gyűjtemény esetében a recenzió készítése kapcsán a legfontosabb elem annak a szempontrendszernek az azonosítása lehet, amely összefogja a kötetben helyet kapott, de amúgy önálló és egymástól független munkákat. A Szegedi Tudományegyetem Közgazdasági Doktori Iskolájának gondozásában megjelent *Új hangsúlyok a területi fejlődésben* kiadvány rendezőelvé a fentiekben találtam meg; a kötetben szereplő 16 tanulmány közötti összekötő kapcsot a lokális szemlélet, a területi folyamatok helyi szintű elemzése és értékelése jelenti.

A kiadvány egy 2013-ban megtartott konferencia (*I. Regionális tudományi tapasztalatcsere a Dél-Alföldön. Új hangsúlyok a területi fejlődésben Békéscsaba, 2013. június 7.*) előadásain alapul, ebből kifolyólag a feldolgozott témák is sokszínűek. A kiadók célja az előadások publikálásával az volt, hogy „széles szakmai kör számára elérhetővé tegye a tudományos fórumon elhangzott, a szakmai bizottság által színvonalasnak értékelt, válogatott előadások lektorált változatát.”

A kötetben szereplő tanulmányok négy önálló fejezetben kaptak helyet, amely nagyban segíti az olvasó tájékozódását, az egyes témák elkülönítését. Az első fejezet alapvetően elméleti megközelítésű, ebben a regionális tudo-

mány és a területi fejlettség problémáit tárgyaló négy tanulmány kapott helyet. A második egység három tanulmánya a városok szerepét és regionális helyzetüket érinti. A mezőgazdaság témaköre a harmadik fejezetben került feldolgozásra. A záró fejezet tanulmányai pedig a helyi gazdaságfejlesztés kérdései köré épülnek.

A kötet szerkesztése formailag nem hagy maga után kívetnivalót. Az világhálóról is letölthető kiadvány jól kezelhető, a fejezetek elkülönülnek, a bibliográfiai részek könnyen áttekinthetők. A táblázatok, grafikonok, térképek és egyéb színes ábrák kellőképpen informatívak, jelentősen segítik a tartalmi értelmezést.

A kötet negyedik fejezete a *Helyi gazdaságfejlesztés és vidékfejlesztés* címet kapta, amelyben öt kapcsolódó tanulmány kapott helyet. E tematikus rész áll szemléletében a legközelebb a fentebb vázolt alulról jövő, helyi kezdeményezések paradigmájához és szolgál elméleti és gyakorlati keretekkel a folyamatok alaposabb megértéséhez. Ennek fényében érdemes önállóan tárgyalni.

A helyi gazdaságfejlesztés az utóbbi évtizedekben divatos kifejezéssé vált a terület- és településfejlesztéssel, regionális és vidékfejlesztéssel foglalkozó tudományos berkekben, de a politikai és hétköznapi életben is gyakran használatos. Ennek ellenére egységes definíciója nincs, a különböző szemléletű és más-más irányzatokat képviselő kutatók sajátos jelentéstartalommal ruházzák fel a kifejezést. A kötet több tanulmánya is foglalkozik a helyi gazdaságfejlesztés

elméletével, itt csak néhány szempontra térek ki.

Mezei (2006) a következőkben foglalta a helyi gazdaságfejlesztés jellemzőit: „*A helyi gazdaságfejlesztés olyan, a helyi gazdaság életébe történő, külső és/vagy belső erőforrásokat hasznosító, tudatos beavatkozás, amelynek kezdeményezője lehet külső szereplő is (pl. kormányzat, EU, külföldi tőke), de a folyamat kulcsa mégis a helyi szereplők részvétele, akik vagy kezdeményezőként, vagy a külső fejlesztési elképzelés elfogadóiként, támogatóiként és alakítóiként lépnek fel.*”

Egy másik megfogalmazás szerint: „*Helyi gazdaságfejlesztés minden olyan beavatkozás, amely a helyi gazdaság bármely komponensének vagy a helyi gazdaság egészének módosítása által, és/vagy korábban hiányzó komponens(ek) bevonása révén, és/vagy kihasználatlan komponensek újraélesztésével a helyi gazdaság egy vagy több jellemzőjét (eredményességét, hatékonyságát, fejlődelműködését, a kibocsátott termékek/ szolgáltatások minőségét, a foglalkoztatottságot, a rendszer fenntarthatóságát) javítja.*” (Területfejlesztési füzetek 2. 2010)

A különböző elméletek szintéziséből a helyi gazdaságfejlesztés jellemzői az alábbiak szerint határozhatók meg:

alapvetően alulról, helyi szintről (bottom-up) szerveződik erős együttműködés révén, amelyhez külső (gazdaságpolitikai) szereplő segítsége is bevonható;

földrajzi szemléletű, a belső erőforrások (környezeti, társadalmi, gazdasági) fenntartható felhasználására törekszik, de külső eszközök is bevonhatók a fejlesztésbe;

- fő célja a munkahelyteremtés, így a helyi jövedelem biztosítása és a jólét növelése;
- nem csak a növekvő gazdasági haszon elérése, hanem a fejlesztések társadalmi, közösségteremtő aspektusa is fontos;
- az adott térség specifikumaira épít, ahhoz illő megoldásokat, programokat keres;
- a helyiek bevonásával és ellenőrzésével valósul meg;
- az elért eredmények helyben hasznosulnak. (Hogyor 2012)

A kötet több tanulmánya árnyalja a helyi gazdaságfejlesztés elméleti kereteinek és gyakorlati megvalósulásának aspektusait.

Még az elméleti, *Területi fejlődés* fejezetben található *Endogén regionális fejlődés a rurális térségekben* című tanulmány is közvetve kapcsolódik e kérdéshez. A szerző összegzése szerint „a fejlődés a növekedéssel szemben nem mennyiségi, hanem egyfajta minőségi változást, annak tartalmát hordozza magában, mint például a társadalmi haladás. Az utóbbi évtizedek változásai alapján megállapítható az elmozdulás az exogén elméletek felől az endogén irányzatok felé.” Mindez a helyi erőforrások szerepének a felértékelődését is maga után vonzza.

Ritter – Nagy – Tóth tanulmánya a helyi gazdaságfejlesztés gyakorlati lehetőségeit vizsgálta négy Nógrád megyei hátrányos helyzetű kistélepülés példáján. Az elméleti vidék- és gazdaságfejlesztési keretek alapos áttekintését követően, arra (az egyébként várható) következtetésre jut, hogy a depressziós térségekben található kistélepüléseknek rendkívül szűk mozgásterük van. A szerzők elsősorban a helyi erőforrásokra való építkezést hangsúlyozzák: a mezőgazdaság, a lokális értékek, a közösségi háló lehetőségeinek kiaknázása jelenthet kiutat.

Biczó munkája szintén a helyi léptékre és erőforrásokra helyezi a hangsúlyt. Az ökológiai lábnyom elméletek feldolgozásával a lokális és térségi tervezéseknek egy új dimenzióját tárja fel és tesz javaslatot felhasználására. „A lábnyommódszerből országos területi szint alatt a biológiai kapacitásszámítások kiindulópontot jelenthetnek egyfajta gazdasági- területi- tőke számításokhoz, melyekből például a településtervezésben ismert biológiai aktivitás számítások és szabályozások nyomán feltehetőleg térségi szinten is meg lehet fogalmazni szabályozásokat ennek a területi tőke fajtának a megőrzésére.” A tanulmány fontosságát mutatja, hogy az általa tárgyalt ökológiai szempontok alapfeltételei a fenntartható fejlesztéseknek, az erőforrások megőrzésének, mégis rendkívül kevés esetben esik rájuk a hangsúly.

Urbánné – Nagyné – Szabó tanulmánya témaválasztásában rendkívül aktuális: a közelmúltban kialakított járási közigazgatási rendszer és az átalakuló

települési feladatellátás egyik első elemzését végezték el. A szerzők legfontosabb megállapítása a népességmegtartó erővel kapcsolatos, a vidéki települések közül elsősorban a járasszékhely státusból előnyt kovácsolni képes városok lehetnek a változások nyertesei, míg a csökkentett közigazgatási funkciókkal bíró kistelepülések lehetőségei tovább csökkennek.

Az itt részletesen nem ismertetett tanulmányokkal együtt a kötet helyi fejlesztésekről szóló fejezete a téma iránt érdeklődőket új dimenziókkal ismerteti meg, ezzel együtt a területi folyamatok összetettségének kérdéseire és problémáira is rávilágít.

A bemutatott tanulmánykötet rendkívül sokszínű. Ennek ellenére az egyes elemeket mégis jól érzékelhető kohézió köti össze, így képez szerves egészet, amely a szerkesztők alapos munkáját dicséri.

Az *Új hangsúlyok a területi fejlődésben* tanulmánykötet egyaránt ajánlható számos diszciplína képviselőjének: a tértudományokban, vidékfejlesztésben, szociológiában és egyéb társadalomtudományok területén kutatók vagy érin-

tett gyakorlati szakemberek is érdeklődéssel forgathatják.

(Lukovics Miklós – Savanya Péter (szerk.): *Új hangsúlyok a területi fejlődésben*. Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar Közgazdaságtudományi Doktori Iskolájának Közleménye. JatePress, Szeged 2013.)

KABAI GERGELY

Felhasznált irodalom:

Hogyor Veronika (2012): Helyi gazdaságfejlesztés – szociális gazdaság. in.: Kabai Gergely – Németh Nándor (szerk.): A vidéki munkahelyteremtés régi-új útjai. Szociális szövetkezetek és falugazdaságok mintaprogramjai. Kézikönyv. VKSZI – Pannon.Elemző Iroda. Kéziratban.

Illés Iván (2009): A területpolitika változási irányai az Európai Unióban MTA RKK-DTI

2009. www.mrtt.hu/konferenciak/teruletfejlesztok/illes.ppt

OECD (2006): *The New Rural Paradigm. Policies and Governance*. OECD. Paris.

Mezei C. (2006): A helyi gazdaságfejlesztés fogalmi meghatározása. *Tér és Társadalom* 20. évf. 2006/4. 85–96.p.

Területfejlesztési füzetek (2) - Helyi gazdaságfejlesztés. Ötletadó megoldások, jó gyakorlatok. A lapszámot szerkesztette: Dr. Czene Zsolt és Dr. Ritz Judit NFM, NGM, VÁTI Nonprofit Kft. Budapest 2010.

Lapzárta

Nagyarányú Fidesz győzelem

Kiderült, hogy mégsem kell elbujdosni a közvélemény-kutatóknak, mert bár a Fidesz-KDNP-t kicsit felül a Jobbikot pedig alulmérték, még azt is sikerült eltalálniuk, hogy éppen bekerül a parlamentbe az LMP. Az április 6-i parlamenti választások listás eredménye szerint a Fidesz-KDNP kerekítve 44,5%-kal több mint 66%-os képviseletet nyert. A baloldali ellenzék közel 26%-ot, a jobbikosok több mint 20,5 %-ot, az LMP mintegy 5,26 %-ot ért el, ők osztoznak a maradék 33 %-nyi helyen. A nem végleges adatok alapján a Fidesz-KDNP 133, az MSZP-Együtt-DK-PM-MLP szövetség 38, a Jobbik 23, az LMP öt képviselőt küldhet az országgyűlésben, de ebből két kormánypárti és egy baloldali egyéni mandátum még nem biztos.

Két választókerület van hétfő éjjel, amiben még nem lehet eldönteni, hogy melyik jelölt nyer, olyan szoros a verseny. Márpedig a kétharmadhoz az egyiket legalább vinnie kellene a Fidesz-nek, ellenkező esetben egyetlen mandátummal lemaradnak.

Az egyik ilyen billegő kerület a budapesti 15. számú. Ez az, ahol Simon Gábor indult volna, ám korrupciós botránya után Kunhalmi Ágnes lett a baloldali összefogás jelöltje. Itt a szavazatok 98,68 százalékos feldolgozottságánál Kunhalminak 20 083 szavazata van, a fideszes színekben induló Kucsák Lászlónak pedig 20104. Ez olyan szoros eredmény, hogy egészen biztosan újraszámolás lesz, ami napokig is eltarthat. Ilyenkor minden egyes érvénytelennek ítélt szavazaton vitatkozni kezdenek, hogy valóban érvénytelen-e, vagy oda lehet adni valamelyik jelöltnek. A másik billegő kerület a miskolci 2-es számú. Itt hétfő

hajnali fél kettőkor még csak a szavazatok 87 százalékát dolgozták fel, és három jelölt is van, aki még esélyes a végső győzelemre. A fideszes Sebestyén Lászlóra 12 009-en, a jobbikos Pakusza Zoltánra 12 039-en, a baloldali dr. Varga Lászlóra viszont 12 371-en szavaztak. Ez persze még nem a végeredmény, de itt is szinte biztos, hogy bárki végez az élen, a másik két jelölt újraszámolást kér, akkora a tét. A 444 azt tippeli, hogy Miskolcon a baloldali, a budapesti választókerületben viszont a fideszes jelölt fog nyerni. Így tulajdonképpen tényleg a Simon-botrány biztosítja be a kormány újabb kétharmadát.

Ha a leadott szavazatok számát nézzük, akkor az MSZP javított a legtöbbet a 2010-es eredményéhez képest. Bö kétszázezerrel többen szavaztak a párt vezette balos szövetségre, mint amennyit az MSZP kapott négy éve. A párt így bő 20 százalékot javított. Ám így is csak árnyéka 2006-os vagy 2002-es önmagának. A Jobbik valamivel több mint százezer szavazattal kapott többet mint négy éve, ez 10 százalékos javulás. A Fidesz majdnem 700 ezer szavazatot veszített, így mintegy 25 százalékot rontottak. Az LMP majdnem 140 ezer szavazatot veszített, ez közel 40 százalékos romlás saját előző eredményükhöz képest.

Ehhez képest a parlamenti arányok így változtak: Az új választási rendszerből és a sok fideszes egyéni győzelemből azonban az következik, hogy a parlamenti mandátumok aránya nem e számoknak megfelelően változott. A fideszes képviselők aránya 68 százalékról csak 66,8 százalékra csökkent. A szocialisták 15-ről 19 százalékra javították arányukat a parlamentben. A jobbikosok aránya viszont fél százalékkal csökkent, 12,18-ról 11,56 százalékra. Az LMP-sek aránya 4,15-ről 2,54 százalékra csökkent.

A Fideszre többen szavaztak, amikor veszített – írja a 444. A Fidesz 2002-ben és 2006-ban is valamivel több szavazatot kapott mint most. Akkor a 2,3 millió és 2,2 millió szavazatukkal is veszített

tek, most 2,1 millió szavazat sem kellett nekik a győzelemhez.

Az origó honlapján megjelent elemzés szerint listán a mostani a Fidesz „leggyengébb” eredménye 1998 óta. Az átjelentkezők és a külképviseleten szavazók nélkül 2 millió 100 ezer ember szavazott a pártra, szemben a négy évvel ezelőtti összesen 2,7 millióval, a 2006-os 2 millió 272 ezerrel és a 2002-es 2 millió 306 ezerrel (1998-ban „csak” 1,3 millió listás szavazatot kaptak). A négy évvel ezelőtti után mégis most lesz a legnagyobb frakciójuk. Hasonló a helyzet, ha az egyéni szavazatokat nézzük. Idén nagyjából 2,1 millió szavazatot kaptak a Fidesz egyéni jelöltjei, négy éve ez a szám még 2,7 millió volt (az első fordulóban), 2006-ban 2,3 millió, 2002-ben 2,2 millió, 1998-ban pedig az első fordulás kevesebb, mint 1 milliót sikerült feltornáznai két hét alatt 1,7 millióra. Persze ezeket az arányokat torzítja, hogy viszonylag alacsony volt a részvétel (61,2 százalék), ennél csak 1998-ban volt alacsonyabb.

Bár a választókerületek átrajzolásánál sokan tartottak attól, hogy a Fidesz-KDNP ezzel az intézkedéssel nyeri majd meg a választást, a mostani eredményeken az látszik, hogy a Fidesz nem csak emiatt győzött. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében például a hagyományosan balos Nyíregyházát leválasztották a megye jobboldalibb részeiről, hogy minél kevesebb baloldali mandátum szülessen. Igaz, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében Nyíregyházán volt a legerősebb a baloldal (3-4 százalékkal lemaradva a Fidesztől, 32 százalékat kapott a jelöltjük), de még itt is a Fidesz győzött.

Hasonló a helyzet Baranya megyében. A „hiperbalos” Komló és a szintén inkább balra húzó Pécs összegyúrásából létrejött választókerületben így is – nem sokkal bár, de – a fideszes szóvivő, Hoppál Péter nyert. Látszik viszont, hogy Komlón még mindig erős a baloldal, tehát valószínűleg úgy is lehetett volna rajzolni a kerülethatárokat, hogy ne a Fidesz hozza az egyéni mandátumokat egész Baranyából.

Vannak azonban olyan megyék is, ahol az origó elemzője szerint tényleg lehetséges, hogy a választási matek segítette mandátumhoz a Fideszt. Veszprém megyében például a hagyományosan baloldali ajkai körzetet kettéosztották, és hozzácsapták két hagyományosan jobbos körzet-

hez, a pápaihoz és a tapolcaihoz. Ha a szavazókörökre bontott eredményeket nézzük, kiderül, hogy Ajkán most is a baloldal szerepelt jobban, de a mandátumokban ez nem látszik: mind a négy új Veszprém megyei választókerületben a Fidesz jelöltje győzött.

A baloldali összefogás eközben egyetlen fronton tudott csak előretörni. Budapesten sikerült döntetlenhez közeli helyzetre hozni a meccset a Fidesszel. 323 ezer szavazatot szereztek, míg a Fidesz csak alig több mint 14 ezer voksal kapott többet. Ez nagy ugrás volt 2010-hez képest, amikor a Fidesz majdnem kétszer annyi szavazatot szerzett Budapesten, mint a szocialisták.

Ez örömteli fejlemény lehet a fővárosi baloldaliaknak az önkormányzati választások előtt, de vidéken ennél jóval gyengébben építkeztek az elmúlt négy évben. Bár vidéken is sikerült mintegy 150 ezer fővel növelni a táborukat, de ezzel épphogy csak meg tudták előzni a Jobbikot. Ha Budapestet nem számítjuk, akkor most úgy néz ki, hogy 911 ezer szavazója van az MSZP-nek és 870 ezer a Jobbiknak.

A jobbikosok az elmúlt hónapokhoz képest is tudtak javítani a támogatottságukon, sőt az alacsonyabb részvételi arány ellenére is jóval több szavazót értek el, mint négy évvel ezelőtt: 2010-ben 855 436 szavazatot kaptak az országos listán, most (a még nem végleges adatok alapján) 977 424-et. A párt ugyan harmadik lett a baloldali összefogás után, de ez valószínűleg csak a budapesti eredményeken múltott. Az ország keleti részén pedig egy-két nagyvárosi körzet kivételével szinte mindenhol másodikik tudtak lenni a kormánypárti jelölt mögött, de országosan is jobban szerepeltek a megyékben, mint a baloldal. Somogy megyében például a Fidesz több mint 14 százalékat rontott. A Jobbik közel 9 százalékkal szerepelt jobban, mint négy évvel ezelőtt, míg a baloldal csak alig több mint 4 százalékkal javított 2010-hez képest.

Listás eredmények hétfőn délelőtt

Első oszlop a hazai eredmény, a második a levélszavazatból az eddig feldolgozott, így a nem végleges, 98,97 %-os feldolgozottságú adatok szerint a Fidesz-KDNP kerekítve 44,5%-kal több mint 66%-os képviselmet nyert. A baloldali ellenzék közül 26%-ot, a jobbikosok több mint 20,5 %-ot, az LMP mintegy 5,26 %-ot ért el.

FIDESZ-KDNP	2 075 902	43.69 %	60 059	95.37 %	2 135 961	44.36 %	44,54 %
MSZP-EGYÜTT-DK-PM-MLP	1 245 688	26.21 %	777	1.23 %	1 246 465	25.89 %	25,99 %
JOBBIK	983 572	20.7 %	1 457	2.31 %	985 029	20.46 %	20,54 %
LMP	252 099	5.31 %	274	0.44 %	252 373	5.24 %	5,26 %
MUNKÁSPÁRT	27 671	0.58 %	25	0.04 %	27 696	0.58 %	0,58 %
A HAZA NEM ELADÓ MOZGALOM PÁRT	22 639	0.48 %	18	0.03 %	22 657	0.47 %	0,47 %
SERES MÁRIA SZÖVETSÉGESEI	21 167	0.45 %	9	0.01 %	21 176	0.44 %	0,44 %
ZÖLDEK PÁRTJA	17 567	0.37 %	121	0.19 %	17 688	0.37 %	0,37 %
SZOCIÁLDEMOKRATÁK	14 571	0.31 %	32	0.05 %	14 603	0.3 %	0,30 %
EGYÜTT 2014	13 509	0.28 %	16	0.03 %	13 525	0.28 %	0,28 %
SEM	11 864	0.25 %	66	0.1 %	11 930	0.25 %	0,25 %
MNOÖ	11 189	0.24 %	0	0.0 %	11 189	0.23 %	
KTI	10 487	0.22 %	39	0.06 %	10 526	0.22 %	0,22 %
JESZ	9 497	0.2 %	21	0.03 %	9 518	0.2 %	0,20 %
MCP	8 678	0.18 %	11	0.02 %	8 689	0.18 %	0,18 %
FÜGGETLEN KISGAZDAPÁRT	7 790	0.16 %	18	0.03 %	7 808	0.16 %	0,16 %
ÖSSZEFOGÁS	6 548	0.14 %	13	0.02 %	6 561	0.14 %	0,14 %
ORSZÁGOS ROMA ÖNKORMÁNYZAT	3 985	0.08 %	0	0.0 %	3 985	0.08 %	
ÚDP	2 025	0.04 %	11	0.02 %	2 036	0.04 %	0,04 %
ÚMP	1 511	0.03 %	5	0.01 %	1 516	0.03 %	0,03 %

Összeállította: Agg Zoltán